

JULIÁN CARRÓN

IMA LI NADE?

PRIVLAČNOST OTKRIVANJA



JULIÁN CARRÓN

IMA LI NADE?

Privlačnost otkrivanja

Naslov originalnog izdanja: *C'è speranza? Il fascino della scoperta*
Prevele s talijanskog: Marija Brigljević Gozze, Maja Peraica

© 2021 Fraternità di Comunione e Liberazione

UVOD

»Sa životom smrt se sastaje i čudesna borba nastaje.«¹ Tim riječima kršćanska liturgija Uskrsa sažeto opisuje iznimni događaj koji slavi; da je doista izniman naglašava činjenica da između života i smrti nikada nije postojala realna borba. Tako se samo kaže, jer već od početka se znalo tko će biti pobjednik. Može li biti prava borba kad se već unaprijed poznaje ishod?

Ne treba čekati posljednji dan da to uvidimo. Mladi to shvate vrlo brzo. Mogao sam to ustanoviti na nedavnom susretu online sa skupinom gimnazijalaca. U zadnjem razredu su i već osjećaju prve simptome ništavila koje prijete njihovim danima kao predosjećaj smrti: »Moj život pomalo sve više blijedi«; »Početno oduševljenje je već neko vrijeme splasnulo, ne osjećam u sebi elan kao prije«; »Posve sam apatičan. Ništa me ne dira, ništa me ne privlači«. Unatoč tome nisu pomireni sa sudbinom. Paradoksalno, upravo jasan osjećaj tih simptoma pali u njima želju za životom; ona je u njima – kao u nama – urezana je u DNA njihove ljudskosti i izbije kao pitanje koje ne mogu potisnuti: »Što doista može uništiti dosadu, apatiju i omogućiti mi da ponovno počnem živjeti?«. Koliko god bili mladi, u njima je već jasno prisutno bojno polje između čežnje za životom i straha da će sve završiti u ništavilu. Mi odrasli smo – za razliku od njih – dovoljno toga proživjeli da znamo da ni jedan naš pokušaj neće biti

¹ Rimski misal, Sekvenca »Victimae paschali«.

dovoljan. Kraj je već jasan, smrt uvijek pobjeđuje. To me navodi da kažem da je govoriti o dvoboju zapravo eufemizam.

U tom kontekstu postaju jasni smisao i smionost uskršnje liturgije. »Činjenica je da bi ta “praznina”, da Krist nije uskrsnuo, nadvladala. Uklonimo li Krista i njegovo uskrsnuće, nema izlaza za čovjeka i svaka njegova nada ostaje iluzija. No upravo danas [na sam Uskrs] snažno se probija navještaj uskrsnuća Gospodinova, koji je odgovor na često pitanje skeptika, što ga donosi i Knjiga *Propovjednikova*: “Ima li išta o čemu bi se moglo reći: Gle, ovo je novo?” (Pr 1,10). Da, odgovaramo: u uskrsno jutro sve je obnovljeno. “Sa životom smrt se sasta i čudesna borba nastaje. Vođa živih pade tada i živ živcat opet vlada.” (Uskršnja sekvenca). To je novost! Novost koja mijenja život onomu tko je prihvati«. ²

Bez Kristova uskrsnuća ne bi bilo stvarne borbe. Neka bude jasno: objava »događaja« ne predodređuje ishod borbe koja se odigrava u svakome od nas. Naprotiv, izazivajući borbu u navedenom smislu ona je rasplamsava.

Onda se potrebno zapitati: je li za današnje ljude, koji polažu pravo na puno korištenje razuma i slobode, još vjerodostojna objava Kristova uskrsnuća? Odgovor na to pitanje traži da se sjetimo povijesti, svog osobnog iskustva, jer se jedino u njima vide razlozi vjerodostojnosti objave. Objava se mora pokazati vjerodostojna u životu, u osobnom iskustvu.

Paradoksalno je da nam je upravo ova pandemija pružila povoljnu priliku za tu provjeru. Svjedoci

² Benedikt XVI, *Poruka Urbi et Orbi*, 12 travnja 2009.

smo sukoba između bitka i ništavila na svim razinama; dvoboj jedinstven po svojoj važnosti i svojim razmjerima, s jednim vidljivijim dijelom o kojem su nas mediji neprestano obavještavali – statistike umrlih, zasićenosti odjela intenzivne njege, ekonomski problemi –, i jednim skrivenijim, osobnijim dijelom sa svojim aspektima straha, samoće, krhkosti, te pojavom pitanja koja su s njima usko vezana a koja su pokolebala naizgled utvrđene sigurnosti. Sva se ta pitanja mogu sažeti u jedno jedino pitanje – najraširenije i najizazovnije pitanje ovog vremena u kojem prevladava nesigurnost –: ima li nade?

To pitanje je prvo bilo tema duhovnih vježbi studenata pokreta, a potom i tema Vježbi odraslih Bratstva Comunione e Liberazione. Brojni su oni koji su, osjećajući se duboko izazvani, pridonijeli njihovom ostvarenju pismima i svjedočanstvima, kao što ćemo ustanoviti čitajući tekst.

Sudar sa surovom stvarnosti jasnije je iznio na vidjelo našu ljudsku potrebu. Na jedan ili drugi način svi se mi suočavamo s pitanjem nade – ne postoji ništa važnije za naš život. Ako ne uspijemo naći odgovor koji nas zadovoljava, smrt će poput Damoklova mača nastaviti prijetiti svakom ljudskom iskustvu, osobito onim najznačajnijima.

Zbog ljubavi prema životu, ne želeći se zadovoljiti time da svaki trenutak živimo u strahu od smrti (bessmisla), odlučili smo se suočiti s pitanjem bez okolišanja, kao muškarci i žene koji ne kane izgubiti život živeći ga. Don Giussani je rekao prije puno godina: »Kad se udružimo, zašto to činimo? Da naše prijatelje i po mogućnosti cijeli svijet otrgnemo iz ništavila

kojem podliježe svaki čovjek«. ³ Taj elan potaknuo je pisanje ovih stranica koje su zamišljene kao pomoć da ne varamo sebe, da ne odustanemo od želje za životom i ostanemo otvoreni privlačnom otkriću vjerodostojnog odgovora na očekivanje u kojem dolazi do izražaja naša ljudska narav.

³ L. Giussani, »*Messaggio al Pellegrinaggio a piedi Macerata-Loreto*« (Poruka prigodom hodočašća u podnožju Macerata-Loreto), 14 lipnja 2003, *Tracce-Litterae communionis*, br. 7/2003, str. 105.

»GORE OD OVE KRIZE, SAMO JE DRAMA DA JE NE ISKORISTIMO«

»Gore od ove krize, samo je drama da je ne iskoristimo«.¹ Ove riječi pape Franje prisiljavaju nas da postanemo svjesni što nam se dogodilo, što smo proživjeli u protekloj godini.

1. Sudar sa stvarnosti

Da bismo se suočili s ovim izazovom koji nikoga nije ostavio ravnodušnim, postavili smo od početka radnu hipotezu,² koja je sadržana u don Giussanijevoj rečenici: »Čovjek koji je bio malo suočen sa stvarnošću jer, na primjer, nije imao puno obaveza, imat će vrlo ograničen osjećaj vlastite svijesti, manje će osjećati energiju i vibraciju svog razuma«. Slijedeći don Giussanija pozvani smo dakle »uvijek intenzivno živjeti stvarnost«,³ a da ništa ne zanijemo ili zaboravimo. Jer, jedno je ignorirati ili izbjeći šok okolnosti, a drugo je proživljavati stvarnost prihvaćajući njezine izazove.

¹ Papa Franjo, *Homilija na Duhove*, 31 svibnja 2020.

² Usp. J. Carrón, *Buđenje ljudskoga. Razmišljanja u vrtoglavom vremenu*, Bur, Milano 2020.

³ L. Giussani, *Religiozni smisao*, Verbum, Split 2002, str. 170, 184.

S ovom pretpostavkom koju treba provjeriti, čak i opasna okolnost poput ove uzrokovane corona virusom, mogla je, paradoksalno, postati prilika da raste-mo u svijesti o sebi, svijesti koja je tako često zama-gljena, te da jače osjetimo energiju i vibraciju našeg razuma; drugim riječima to je mogla postati prilika da se cijela naša ljudskost probudi, kao svijest, razum i ljubav.

Što se dogodilo? Nakon više od godine dana, što smo vidjeli da se dogodilo u nama i oko nas?

Mnogi su uočili dvije faze, dva načina kako smo do-živjeli pandemiju, koja se podudaraju sa dva vala ši-renja virusa. Drugi val, primijetio je Antonio Scurati, »nas je zatekao jednako nespemne i nezrele kao prvi val, ali umornije, malodušnije, svadljivije, jasnije«. ⁴ Kao da nismo znali iskoristiti ono što se dogodilo u prvoj fazi, da bismo izrasli i sazreli u svijesti o sebi. To se naslućuje kroz ono što je izašlo na vidjelo tijekom drugog vala: jači osjećaj krhkosti, širenje nesigurnosti i tjeskobe, a to su znakovi koji, kao što je primijetio Massimo Recalcati, pokazuju da »prava trauma nije u prošlosti već u budućnosti«. Drugi val je, »uništiv-ši iluziju povratka normalnom životu u koju smo svi vjerovali, [...] proširio obzor more. Drugo poluvrije-me traume gore je od prvog jer pokazuje da zlo nije nestalo, već da je još prisutno među nama. Nada koju je ljeto donijelo bila je uništena. To razočaranje je osje-ćaj koji danas prevladava«. ⁵

⁴ A. Scurati, »Un Natale severo (e di speranza)« [Teški Božić (i Božić nade)], *Corriere della Sera*, 20 studeni 2020, str.11.

⁵ M. Recalcati, »Il trauma della seconda ondata. Se cresce la paura del futuro« (Trauma drugog vala. Ako raste strah od budućnosti), *la Repubblica*, 31.10.2020, str. 28.

Već smo neko vrijeme bili navikli živjeti u stanju prividne sigurnosti, sa iluzijom da mi možemo upravljati sa stvarnošću. Prodor virusa uništio je tu iluziju. Jednom kad je prvi val prošao, malo je trebalo da se uvjerimo da ponovno kontroliramo situaciju te da je povratak u normalni život na dohvatu ruke. Tako smo, tko više, tko manje, uživali u ljetu. No »ne znamo ono što znamo, a niti ono što želimo znati, sve dok nismo dovedeni u kušnju«. ⁶

Drugi val još jednom je raspršio san ili umišljenost, podsjećajući nas da sa stvarnošću konačno ne možemo upravljati. »Mislili smo«, piše Cesare Cornaggia, »da je smrt slučajna, poput tumora ili nesreće, i da su zarazne bolesti iskorijenjene, ali ubija nas nepoznati virus kojeg ne možemo vidjeti i ne znamo kako mu se suprotstaviti. Od tuda proizlazi nesigurnost«. ⁷

»Nesigurnost u budućnost« povećala se dakle razmjerno »osjećaju nepoznatog«. Na početku drugog vala, i Edgar Morin je označio kraj te iluzije riječju »nesigurnost«. »Ušli smo u doba velikih nesigurnosti«, napisao je, naglašavajući da »kriza zahvaća sve dimenzije života, život pojedinca, svih naroda i čitave planete [...]. Svi smo uključeni u tu pustolovinu, punu neznanja, nepoznatog, ludila, razuma, misterija, snova, radosti, patnje. I nesigurnosti«. ⁸ Unatoč ohrabrenju nekih govora, optimizmu zbog znanstvenih dosti-

⁶ Th. Wilder, *Idi di marzo* (Martovske ide), Mondadori, Milano 1951, str. 56.

⁷ C.M. Cornaggia, »Ansia, paura, insicurezza: ecco quel che ancora non sappiamo« (Tjeskoba, strah, nesigurnost: evo što još ne znamo), razgovor s Paolom Vites, *ilsussidiario.net*, 8 studeni 2020.

⁸ E. Morin, »Il potere dell'incertezza« (Moć nesigurnosti), *la Repubblica*, 1.10.2020, str.27.

gnuća i inicijativa farmaceutske industrije, u nama se još uvijek krije tjeskoba koja prijete.

Nakon više od godine dana, mi još uvijek plovimo na slijepo, ne znajući koliko će još sve trajati, iako se nasreću sve više naziru konkretni znakovi izlaska iz krize. Pričekat ćemo, i poput svih se nadamo da će se sve riješiti što prije. Opisana situacija, koja je na tako sveopći način zahvatila živote pojedinaca, društva i čitavog svijeta, iznijela je na vidjelo, iz dubine našeg bića, pitanje koje prati čovjekovu egzistenciju: ima li nade?

»Ima li nade?«. Naslov naših Duhovnih vježbi našao je odjeka u nama i u drugima koji su bili pozvani sudjelovati, kao što se dogodilo u prosincu, prigodom Duhovnih vježbi studenata. »Vi uvijek pronađete točku koja dira nešto duboko u meni. Ta tema za mene je ključna!«, rekla je jedna studentica onima koji su je pozvali. »Predloženi naslov«, rekla je druga osoba, »odjeknuo je u meni, to me pitanje pratilo čitavo ovo vrijeme«.

Pitanje izvire iz dubine svakodnevnog napora. Piše mi jedna prijateljica: »Počevši od prošlog listopada, kako se situacija sa pandemijom iznova počela pogoršavati i s raširenim sveopćim nasiljem koje je sve više obilježavalo informacije koje smo slušali, urezalo mi se ovo pitanje: „Ali, nadam li se ja da je konačna svrha svega dobra?“ Nažalost, iznenadio me moj odgovor: „Ne znam“. Mnoge su osobe umrle i još danas, nakon godinu dana, umiru zbog covida. Mnogi moji prijatelji i prijatelji mog muža, osobe nama drage, teško su pogođene ekonomskom krizom. Nadalje, neke bolne vijesti i velike poteškoće osobito na poslu, navele su me da rečem: „Ja više nisam sigurna da je sve usmjereno dobru, sve oko mene govori mi suprotno“. Shvatila sam da ovo moje pitanje zapravo otkriva strah da stva-

ri, odnosi, osobe koje su mi najdraže, završe u ništavilu. Na početku mi je bilo teško samoj sebi priznati da si postavljam to pitanje. Iskreno, jako sam se stidjela zbog toga. Potom sam se sjetila se da su najvažniji koraci koje sam u životu učinila proizašli iz neugodnih, neuobičajenih i teških pitanja. Ono što me je najviše „ohrabrilo“ da se suočim s tim pitanjem bio si ti: kada sam otkrila da si za naslov Duhovnih vježbi izabrao „Ima li nade?“, osjetila sam da si mi stvarno prijatelj; pomislila sam: „pogledaj čovjeka koji ne samo da se ne boji sebi postaviti to pitanje, već se ne boji postaviti ga svima“. Osjetila sam te stoga istodobno i kao oca, jer si mi pomogao da se ne bojim pogledati samu sebe i voljeti pitanja koja imam. Kako su mjeseci prolazili to pitanje sve je više gorjelo u meni i nažalost moram priznati da još ni danas ne znam odgovor. Zato te pitam: što mi može pomoći da dokučim odgovor?«.

Prva pomoć – odmah ću reći – dolazi nam od samog pitanja, kao što su mi mnogi napisali. »Pitanje o nadi pogđa me zbog svoje snage. Još jednom nas pitanje oslobađa od našeg skućenog pogleda, da bi nas otvorilo nečemu drugome: na nama je da odlučimo hoćemo li podržati izazov tog pitanja ili ćemo ga zatomiti. Pitanje mi se čini aktualnije nego ikada i ne želim propustiti ovu priliku«. »Shvaćam, naglašava druga osoba, da već sada, rad na predloženom pitanju, obilježava moj dan, otvorenija sam i pozornija prema onome što se događa«. Dalje, druga osoba primjećuje: »Problem nastaje ako se dopusti da se pitanje nametne, da uđe kad i gdje hoće gdje, ne dajući nam mira. „Ima li nade?“ Borba je dopustiti ovom pitanju da uđe u nas, borba je ne isključiti ga iz moje svakodnevnice, borba je ne lagati uvjeravajući sebe da najzad nade

nema, da bismo se onda ipak ponašali kao da je ima, jer je tako jednostavnije«.

2. Stavovi pred onim što se dogodilo

Svatko je pozvan osobno odgovoriti na postavljeno pitanje, promatrajući sebe na djelu, utvrđujući kako vidi život i kako se suočava sa životom koji nikoga ne štedi. Pokušajmo, dakle, prije svega, razmotriti stavove koje smo vidjeli kod sebe ili kod drugih (koji su u određenoj mjeri bili i naši) prema onome što se dogodilo. To će nam pomoći da nam postane jasnije pitanje koje smo postavili, njegova povezanost sa životom, i način da na njega odgovorimo.

a) Napast da izbrišemo činjenice

Prošlog prosinca poznati američki časopis *Time* posvetio je naslovnu stranicu »2020« godini, pišući broj crnom bojom, velikim slovima i prekriživši ga velikim crvenim križem. Odmah ispod, manjim slovima, rečenica: »Najgora godina u povijesti«. Na prošlu godinu je stavljen simbolični križ, kao da je hoćemo izbrisati. Ali kao što svi znamo, tri milijuna mrtvih i kriza koju je pandemija izazvala – a čije najgore posljedice nismo možda još ni iskusili – ne mogu se izbrisati! »To je povijest godine kakvu ne bih željela nikad više vidjeti«. Tako počinje uvodni članak Stephanie Zacharek.⁹

⁹ S. Zacharek, »2020. The Worst Year Ever« (2020. Najgora godina), *Time*, 14 prosinca 2020.

Napast da izbrišemo ono što nas muči i što nas prisiljava da se zapitamo što daje smisao životu, uvijek vreba, kao što je jedan student napisao: »Ima li u mom životu nade pitanje je koje si postavljam svake večeri, prije nego zaspim, već dvadeset i jedan dan, od kada sam u izolaciji zbog virusa. To su za mene bili teški dani. Bolest me pogodila prilično teško. Zbog toga je na početku moj odgovor na postavljeno pitanje bio: „Ne, nema nade“. Ovaj period bih najradije izbrisao. Živio sam preživljavajući, budio sam se, hranio, prao i radio, da bih pošao leći i sutra sve to ponovio. Sutra ću izaći iz izolacije, ali – postoji veliki „ali“ – pitam se je li proživljavanje dvadeset i jednog dana na ovakav način izbrisalo ono što jesam«. Iskustvo mnogih bilo je obilježeno željom da prežive i da, čim prođe ono najgore, izbrišu proživljeni trenutak, a to za posljedicu ima slabije shvaćanje sebe i nesigurnost u budućnost.

Drugi, naprotiv, nisu htjeli zatvoriti oči, nisu pokušali zaboraviti, već su naprotiv željeli iskoristiti tu okolnost. »Odmah ću ti reći da je ova godina za mene bila prilika da vidim – kao nikada prije – koliko sam slaba i ograničena; ali ne mogu reći da su ti osjećaji za mene bili loši, naprotiv, pomogli su mi da otkrijem kolika je bila i kolika nastavlja biti potreba da svoj život oslonim na nešto drugo, na puninu koju ne gradim ja, koja ne ovisi o okolnostima, ne ovisi o meni i odolijeva svemu!«.

b) Tuga i strah

Ovo vrijeme mnogi osjećaji, koje možda nikad prije nismo sebi uistinu priznali i o kojima, smireni po-

voljnom situacijom, nismo ni razmišljali, uporno su izbijali na površinu ne dajući se suzbiti. Španjolski novinar Salvador Sostres je napisao: »Prvi put sam s prijateljem razgovarao o razočaranju i o tuzi i prvi put ne znamo što bismo rekli ili učinili, jako smo umorni jer nismo puno spavali, a jasno nam je da do danas nismo nikad ni posumnjali da postoji nešto što mi ne možemo učiniti vlastitom snagom«. ¹⁰

Izbija na površinu nelagoda koja je zapravo već bila prisutna, u nama, kao prekrivena velom, zaštićena određenim načinom života, određenim društvenim ritmom koji je iznenada nestao. Mnogi su onda vidjeli da se u njih uvukao i ukorijenio mračan osjećaj prema sebi i vlastitoj sudbini, poput osjećaja ništavila, poput tamne sjene koja se nadvila nad budućnošću; sve to dobro opisuju riječi Karmela C. Iribarrena: »Mislim o tome sada kada gledam / kroz otvoren prozor / gledajući auto-put / kako trepere svjetla automobila / u zadnjem dijelu, / prije tunela. Mislim / to je život, / i nema drugog. Slabo / lagano žmiganje svjetla pred sjenom / na većoj ili manjoj brzini«. ¹¹ Dakle, život nije ništa doli put prema tami? Mijenja se samo brzina?

Strah za sebe, za vlastitu budućnost, povezan s osjećajem prijetnje i prisilnim otkrićem vlastite ranjivosti, u mnogim se slučajevima uvukao i u naše

¹⁰ S. Sostres, »La proxima vez que me muera«, *ABC*, 24.9.2020.

¹¹ »Lo pienso ahora que miro / por la ventana abierta / la autopista, viendo / cómo los coches parpadean / en el último tramo, / antes de túnel. Pienso / que así es la vida, / y que no hay más. Un leve / guiño de luz hacia la sombra / a mayor o menor velocidad« (K.C. Iribarren, »Hacia la sombra«, u Id., *Seguro que esta historia te suena*, Renacimiento, Salamanca 2015, str. 42). Naš prijevod.

domove, narušavajući bliske odnose, kako je priznao pisac i scenograf Francesco Piccolo: »Do dolaska pandemije, moguće je da su se moja djeca mene bojala. [...] Sada [...] moj me instinkt tjera dalje od njih. Ponekad moj sin pozove kolegu iz razreda da zajedno uče. Ja *pokušavam* doći doma skoro uvijek nakon što je kolega mog sina otišao. [...] Moja kći je u Bologni. [...] Nikada me ne zove jer je toliko pogađa moj strah, da se boji da bih mogao pomisliti da me može zaraziti preko telefona. [...] Ponekad mi se čini da sam u nekoj tv seriji. [...] Nimalo mi ne pomaže što u kući imam sina koji trči, viče i izlazi svaki dan. To je taj novi zapleteni i neprirodni splet osjećaja kojega je virus stvorio: bojati se vlastite djece više nego bilo kojeg ljudskog stvorenja na svijetu«. ¹²

c) *Strah od smrti*

O kojem mi to strahu govorimo? Ne samo o strahu od zaraze, već i o strahu od smrti, pošto virus može imati kobne posljedice. Smrt, koju smo mi tako vješto sakrili i odbacili, ponovno je vidljiva. Ona je sada sve-prisutna u stvarnosti i u medijima i više ju se ne smatra, u kolektivnoj podsvijesti, samo slučajnom, rijetkom nezgodom koja se još događa, ali će ubrzo biti iskorijenjena ili bar ograničena. Kako bi to obilježio, *L'Espresso* je odabrao za »Osobe godine« – 2020 – »Život i smrt«. U podnožju „fotografi-

¹² F. Piccolo, »Maledetto virus mi hai insegnato ad avere paura dei miei figli« (Prokleti viruse koji me naučio da se bojim svoje djece), *la Repubblica*, 1 veljače 2021, str. 12-13.

je“ Smrti s kapuljačom na glavi, koja igra šah s tek rođenim djetetom pod olovnom nebom, u sažetku s naslovne stranice piše: »Strah od kraja uzdrmao je ekonomske i političke sustave. I naš svakodnevni život«. U uvodniku čitamo da je [...] »godina pandemije ponovno vratila u centar smrt, koju smo odstranili iz kulture«. Malo dalje čitamo da bi strah od smrti, paradoksalno, trebao donijeti sa sobom također čudan predosjećaj: »Bojati se smrti, znači znati da postoji nešto što nadilazi naše postojanje. Postoji Cilj. I postoje Baštinici«. ¹³ Massimo Cacciari naglašava u svom članku: „Tome nas uči Leopardi [...]. Ako život uistinu vrijedi, tj. ako je njegova svrha da dosegne nešto što uvijek nadilazi ograničeno postojanje, onda se nemoj bojati smrti, *već je živi*«. ¹⁴ A živeći bude se duboka pitanja.

d) Buđenje dubokih pitanja

Heschel primjećuje: »Prvi odgovor na pitanje: „Tko je čovjek?“ *jest* da je on biće koje postavlja pitanja o sebi. Postavljajući ta pitanja čovjek otkriva da je osoba, a narav pitanja koja postavlja otkriva mu njegov položaj«. ¹⁵ Čovjek je ona razina prirode na kojoj priroda postavlja pitanja o sebi, o svom smislu, svom porijeklu i konačnoj svrsi. »Zašto sam tu? Što je u

¹³ »Persone dell'anno. La morte e la vita« (Osobe godine. Smrt i život), naslov naslovnice *L'Espresso*, 20. prosinca 2020.

¹⁴ M. Cacciari, »Per amore della vita« (Iz ljubavi prema životu), *L'Espresso*, 20.12.2020, str. 17.

¹⁵ A.J. Heschel, *Chi è l'uomo?* (Tko je čovjek?), SE, Milano 2005, str. 42.

igri u mojoj egzistenciji? To pitanje ne proizlazi iz nikakve pretpostavke, ono je dato sa životom«. ¹⁶ Ali pitanje o smislu života ne može se odvojiti od pitanja o smislu smrti.

Oni koji su dopustili da ih potrese golemi izazov ove dramatične godine nisu mogli izbjeći da u sebi, u vlastitoj svijesti vide kako iskrsavaju pitanja koja bi obično, u vremenu koje bi mogli obilježiti kao »normalno«, možda preskočili. Ali ovaj put, zbog svjetskog karaktera opasnosti, slabost, samoća, patnja, smrt dirnuli su na uporniji, izravniji način naše tijelo kao i tijelo nekoga tko nam je blizak. Situacija je sve nas probudila iz svakodnevnog mrtvila koje često ograničava snagu egzistencijalnih pitanja, prikazujući ih kao pretjerivanje onih koji bi drugima htjeli pokvariti radost života. Taj se mjehur rasprsnuo, pogotovo s pojavom drugog vala. »Patnja je agresija koja budi našu svijest«¹⁷, podsjeća nas Claudel.

Ignacio Carbajosa je kao svećenik proveo pet tjedana u bolnici Covid-19 u Madridu; u dnevniku je ovjekovječio iskustvo „privilegiranog svjedoka“ života i smrti mnogih osoba. Piše: »Ono što sam vidio izazvalo je borbu u meni. Ranilo me«. Što je vidio? Među ostalim dijete staro dvadeset četiri sata i ženu koja je tek umrla, Elenu. Pita se: »Elena, gdje si Elena? Dvije krajnosti života: rođenje i smrt za manje od jednog sata. Velika je napast isključiti jednog od dva pola! Kakva je hrabrost potrebna, kakav izazov

¹⁶ *Isto*, str. 25.

¹⁷ P. Claudel, *Tre figure sante per il tempo moderno* (Tri lika svetaca za sadašnje vrijeme), Paoline, Alba (Cn) 1997, str. 46.

razumu je sačuvati oba pola, kako bi se otvorili pitanju: „Što je čovjek da ga se spominješ?“ Nakon mjeseca provedenog pomažući bolesnicima od Covid-a 19 bilježi u svom dnevniku: »U ovom periodu moj razum i moji osjećaju bili su izazvani problemom spoznaje: što je bol, što je smrt? Stoga, što je život? Svaki dan, gledajući osobe koje pate i koje umiru, moram se suočiti s tim pitanjima«. ¹⁸

Oni koji se ovo vrijeme nisu zatvorili u sebe, morali su osjetiti kako duboko u njima trepere žice kojih možda nisu bili ni svjesni. Neki su ih odmah ušutkali, pokušavajući se vratiti u normalu. Ali nisu mogli izbjeći da, barem jedan trenutak, osjete šok. U njima je (kao što sam upravo primijetio) započelo buđenje ljudskoga, kao sićušno, skoro nevidljivo sjeme. Upravo zbog poteškoća koje me nisu poštedjele, za mene se 2020 podudara s neočekivanim buđenjem moga *ja*«. Tko zna koliko njih ga je prepoznalo i koliko će vremena trebati da to sjeme proklija!

Razumijem da to može izgledati premalo pred veličinom drame, ali je poput obećanja: treperenje našeg dubokog *ja* znak je iščekivanja koje je duboko ukorijenjeno u nama, koje je sama naša narav: iščekivanja nečega što je na visini života i smrti, nade u nepredviđeno koje izazove val simpatije prema sebi i omogući buđenje i ispunjenje naše želje. Ta vibracija našeg razuma, potreba za smislom koju smo u nekim trenucima jasno osjetili, stavlja nas u povoljnije uvjete da primijetimo odgovor ako i gdje on dođe. Giussani je, tim povodom, često ponavljao frazu Re-

¹⁸ I. Carbajosa, *Testimone privilegiato* (Privilegirani svjedok), Itaca, Castel Bolognese (Ra) 2020, str. 16, 66, 96.

inholda Niebuhr: »Ništa nije toliko nevjerojatno kao odgovor na pitanje koje se ne postavlja«. ¹⁹ Što to znači? Možda to danas, upravo zbog iskustva protekle godine, možemo bolje razumjeti. Što više osjećam problem, što je življa potreba u meni, to sam osjetljiviji na najmanji odjek odgovora, i najmanji znak budi moju radoznalost. ²⁰

Ali, bez obzira na njegovu potrebu i neizbježnost, pitanje o smislu života je (nemojmo to zaboraviti) poziv koji uvijek možemo odbiti. Odbijanje ima za posljedicu da svijest o tom pitanju izblijedi sve dok na kraju ne iščezne. »Pitanje se nameće ali ne pozornost na njega. Nije mali broj osoba koje tvrde da ono ne služi ničemu [...] Onda pitanje o smislu života oslabi i na kraju iščezne. Dođemo do točke, kao što je govorio Gide, da „za njim više se osjećamo potrebu“.« ²¹ Naprotiv, oni koji ne izbjegavaju to pitanje mogu iskusiti njegovu spoznajnu vrijednost, sposobnost da nas probudi. »U ovoj „neobičnoj“ godini doživjela sam revoluciju : ne moram više na brzinu zaključiti pitanja, nudeći sebi savršene i neosporne, ali unaprijed pripremljene odgovore; potrebno mi je upravo suprotno : da održim pitanje živim, da

¹⁹ R. Niebuhr, *Il destino e la storia. Antologia degli scritti* (Sudbina i povijest), na brigu E. Buzzi, Rizzoli, Milano 1999, str. 66.

²⁰ Luigi Maria Epicoco primjećuje: »Cilj trenutka nije da preživimo zarazu, već prije da shvatimo da i u tom iskustvu ne možemo odgoditi za kasnije veliko pitanje o smislu života, koje je ova pandemija snažno iznijela na vidjelo« (L.M. Epicoco in dialogo con S. Gaeta, *La speranza non è morta. Parole di fede in tempo di crisi* (Nada nije mrtva. Riječi vjere u vrijeme krize), San Paolo, Cinisello Balsamo-Mi 2020, str. 40).

²¹ F. Varillon, *L'umiltà di Dio* (Božja poniznost), Qiqajon – Comunità di Bose, Magnano (Bi) 1999, str. 30.

prihvatim njegovu dramatičnost. Doista, u tom siromaštvu koje ne posjeduje ništa i ne oslanja se na stečene sheme, na rituale i sigurnosti, živim veliku mogućnost da primijetim ono što postoji«.

3. Kriterij prosuđivanja

Shvatiti ozbiljno čovjekovu potrebu znači imati u rukama kriterij koji omogućuje da prosudimo sve što se događa, sve stavove – naše i tuđe –, razotkrivajući prevare, iluzije, prepoznavajući ono što vrijedi. Krajnja pitanja smisla koja su dio našeg bića, te »razumne i dramatične emocije«²² koje se nalaze u dubini našg bića, predstavljaju točku s kojom uspoređujemo svaki prijedlog, svaku perspektivu, svaki susret.

Ungaretti piše u svojoj pjesmi : »Moje srce / danas / nije ništa drugo / doli uzdisaj nostalgije«.²³ Odjek tih riječi nalazimo u Etty Hillesum: »Uvijek sam osjećala onu bolnu nezasiťnu želju, onu *nostalgićnu težnju* za nećim što mi je izgledalo nedostižno«.²⁴ Sveti Augustin to naziva nemirod: »Stvorio si nas za tebe i nemirno je naše srce dok ne otpoćine u tebi«.²⁵ Taj nemir postaje kriterij prosuđivanja u prepoznavanju onog za što je naše srce stvoreno. Srce se ne može prevariti jer može provjeriti u iskustvu spokoja. Ono

²² L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 80.

²³ G. Ungaretti, »Oggi«, u Id., *Poesie e prose liriche. 1915-1920* (Danas. Lirska poezija i proza), Mondadori, Milano 1989, str. 40.

²⁴ E. Hillesum, »Amsterdam, 16 ožujka 1941«, u Id., *Diario. Edizione integrale* (Dnevnik, Integralno izdanje), Adelphi, Milano 2012, str. 58.

²⁵ »Fecisti nos ad te [Domine] et irrequietum est cor nostrum, donec requiescat in te« (Sant'Agostino, *Ispovijesti*, 1,1).

što odgovara na njegov nemir, na njegovo iščekivanje, prepoznatljivo je u spokoju koji iskusi kad ga sretne – spokoju koji čuva i veliča iščekivanje.²⁶

Neovisno o mjestu gdje je rođen, o kulturi u kojoj se našao, svaki čovjek dolazi na svijet s potrebom za smislom, za krajnjom svrhom, za apsolutnim; prije ili kasnije on vidi kako ta potreba izlazi na vidjelo, i htio ili ne, prisiljen je da se s njom suoči, bilo kakav da je njegov stav. Ta je potreba mogla biti zakopana pod otpadom rastresenosti, ali neki događaji, kao pandemija, probijaju naslage, prodrmajaju iz obamrlosti, i iznesu tu potrebu na površinu, sprječavajući nas da se zadovoljimo bilo kakvim odgovorom. Što potreba više raste, izazvana onim što se događa, to postaje očitije što je u stanju suočiti se s njom, odgovoriti na nju.

Pokušajmo sad razmotriti različite stavove koje smo vidjeli kako slijede jedan za drugim ili se isprepliću pred izazovom u koji smo uronjeni (u kojem smo se svi, potpuno ili djelomično mogli naći), kako bismo procijenili njihovu čvrstinu.

a) »Sve će biti dobro«

Sjetimo se najčešće krilatice za vrijeme prvog *lock-downa*: »Sve će biti dobro«. U svima nama postoji neka vrsta prirodne nade s kojom se suočavamo sa životom. Vidjeli smo da se ta nada pojavila čim je

²⁶ Taj »spokoj«, piše Guardini, »nešto je puno veće od jednostavnog nerada. Sam po sebi je punina«. R. Guardini, *Lettere sull'autoformazione* (Pisma mladim kršćanima o fomiranju sebe), Morcelliana, Brescia 1994, str. 136).

započela zdravstvena kriza. Dok su se liječnici velikodušno žrtvovali riskirajući vlastiti život, mnogi su ljudi izlazili na balkone da im izraze povjerenje. Često smo čuli riječi: »Sve će biti dobro«. Je li ta nada – taj optimizam – izdržao trajanje i oštrinu krize? Drugi val ju je srušio, pokazujući koliko je slaba, nesposobna odoljeti *tsunamiju* koji nas je preplavio.²⁷

Isto se događa pred raznim proturječjima koje prate naš život. Leopardi je to izrazio na izvanredan način: »no ako glas pun kvara /povrijedi uho, opet / ni u što začas onaj raj pretvara«. ²⁸ Dovoljna je sitnica, „glas pun kvara“ da dovede u opasnost raj koji smo si izgradili. Zamislimo što se dogodi, kad je na mjestu te sitnice Covid sa svim poznatim posljedicama.

Susret s proturječnom okolnosti, s težinom stvarnosti kušnja je za postojanost naše nade. Jedna mi studentica piše: »Uvijek sam bila uvjeren u prisutnost nade i veličinu okolnosti koju živimo. Sve mi je to bilo jasno za vrijeme prvog *lockdowna* i nadasve ovo ljeto kad sam morala nadoknaditi staž. Međutim zadnjih dana težina koja me tišti u srcu povećala se. U mojim danima ne prevladava *nada*, već samo veliki umor, prepuštenost tisućama misli i svakodnevnih iskušenja. Kako je to moguće?«

²⁷ Jean Daniélou primjećuje: »Nada nije optimizam. Optimizam je onaj olaki stav koji nas navodi da mislimo da će se sve riješiti samo po sebi. U promišljenijem obliku on smatra zlo jednostavnim neredom koji će sam nestati, ili kao krizu razvoja. Poništavajući tako tragiku zla, optimizam je najgori neprijatelj nade« [J. Daniélou, *Essai sur le mystère de l'histoire* (Esej o tajni povijesti), Seuil, Paris 1953, str. 313].

²⁸ G. Leopardi, »Pred portretom ljepotice isklesanim na njezinu nadgrobnom spomeniku«, stihovi 47-49, *Pjesme*, Matica Hrvatska Dubrovnik 1993, str. 208.

b) *Solidarnost*

Kad se neki događaj »tiče svih«, kao što opisuje Camus u romanu *Kuga*, svatko se pokušava suočiti s njim kako najbolje zna; prije ili kasnije iluzije s kojima je pokušao od njega pobjeći, ruše se jedna za drugom. Okrutnost nekih događaja (kao što je smrt djeteta od niti dvadeset četiri sata) toliko nas potresu da pokolebaju i najčvršće sigurnosti kao one oca Paneloux koji u Camu-evom romanu, pred smrću nevine osobe, vidi srušenu ideju o istinskoj pravdi. »Što onda učiniti? Tu riječi oca Paneloux rasvjetlavaju pretpostavku svakog iskustva brige za drugoga. On pripovijeda kako su za vrijeme velike kuge u Marseju od osamdeset i jednoga redovnika u samostanu Mercy, preživjela samo četvorica. Od te četvorice trojica su pobjegli da sačuvaju život. Ali barem jedan je bio u stanju ostati. Posljednje riječi koje je otac uputio svojim vjernicima bile su da budu među onima koji znaju ostati. Znati ostati doista je prvo ime svake prakse liječenja. To znači odgovoriti na poziv onoga tko je pao. Biblijskim izrazom to je ono što tumači riječ „Evo me!“ koja djeluje da briga za čovjeka postane ljudska ne prepuštajući nikoga neprihvatljivom nasilju zla. Time ne dajemo smisao zlu, već ostajemo uz onoga koga je zlo pogodilo«. ²⁹

Kao što je rekao papa Franjo, Covid nas je učinio svjesnijima da smo svi u istoj lađi, i to je ohrabrilo mnoge e da zasuču rukave i pomognu drugima, prema svojim mogućnostima. Nitko ne može poreći neusporedivu vrijednost tog truda, ali istodobno nitko

²⁹ M. Recalcati, »Ed io avrò cura di te«, (Ja ću se brinuti za tebe) *la Repubblica*, 15 listopada 2020, str. 27.

ne može tvrditi da ja pružena njega, bila ona uspješna ili ne, dovoljna da se suočimo s pitanjem koje iskršava u ekstremnim situacijama. Nama ne treba samo pomoć i medicinska njega, treba nam nešto što će nam omogućiti da gledamo patnju i smrt a da nas one pri tome ne unište. Tu postaje očita ograničenost svakog pokušaja solidarnosti, blizine i njege, ma koliko da su oni neophodni. Narav potrebe koju je situacija iznijela na vidjelo kod onih koji su dopustili da ih događaji dirnu, dublja je od solidarnog odgovora.³⁰

c) Cjepivo kao lijek za sve

Dobrodošlo cjepivo! Kako da se ne veselimo nakon toliko patnje, straha, pomutnje, smrti? Međutim ne možemo ignorirati ono što je napisala Susanna Tamaro u »Pismu malom Isusu«, objavljenom u listu *Corriere della sera* prošlog 22 prosinca. »Oprosti nam što smo uvjereni da je u *cjepivu* spas, jer istina je da je cjepivo prekrasna i neophodna pomoć (kao što je prekrasna i neophodna znanost koja je u službi čovjeka) ali ona neće moći rastjerati maglu naše nesreće. Za to nam je potreban novi pogled i čisto srce koje s tim pogledom

³⁰ Isto se događa kad nastojimo odgovoriti na potrebe drugih: »otkriće činjenice da upravo zato jer ih volimo, *nismo mi ti koji ih činimo zadovoljnima*; čak ni najsavršenije društvo, zakonski najsolidniji i najdalekovidniji sustav, najveće bogatstvo, najčeličnije zdravlje, najčišća ljepota, najnaprednija civilizacija ne bi ih nikad mogla učiniti zadovoljnima« [L. Giussani, *Il senso della caritativa* (Smisao karitative), Società Cooperativa editoriale Nuovo Mondo, Milano 2006, str. 10].

može ući u dijalog«. ³¹ Te riječi na svjetlo dana iznose pitanje koje je nemoguće izbjeći: »Je li cjepivo dovoljno da odgovori na pitanja koja je pandemija probudila? Je li naša jedina potreba iskorijeniti bolest?

A kad bolesti nema lijeka? Evo što piše majka teško bolesnog djeteta. Ovo je bio posebno težak period jer je moj sin bio u bolnici, na intenzivnoj njezi, intubiran pod jakim sedativnim sredstvima. U takvim trenucima uhvatim se i za najmanji detalj koji me podsjeća da me netko gleda i voli. Nazivam prijatelje, izmjenjujem poruke s njima, čitam i ponavljam neke stvari, tražeći snagu. Na odjelu pedijatrije gdje se nalazimo veza s internetom i telefonom je loša, a zbog covida ne smijemo nikoga vidjeti. Zato mi nedostaje ono za što se obično uhvatim. Sjećam se da sam pročitala frazu, jednu od mnogih koje pišu u novinama: „Ovu proteklu godinu treba zaboraviti, gledajmo naprijed, s nadom u cjepivo“. Kako je moguće misliti da je sva nada u cjepivu? Mislim na svog sina: daje li nam nadu činjenica da smo zdravi? U tom slučaju za njega bi sve bilo izgubljeno, a često je baš on svjedok neizrecivo veće nade. Gledati njega, njegovo tijelo upućuje me na želju za dobrom koja nam je svima zajednička, na želju da budemo sretni i voljeni unatoč naših nedostataka. Naši nedostaci su drama koja nas potiče da pitamo. Omogućuju nam da pitamo i želimo više«.

Kako odgovoriti na ponor koji je izvanredna zdravstvena situacija iznijela na vidjelo – nije ga ona stvorila –. Prije svega, o kakvom je ponoru riječ? To je ponor

³¹ S. Tamaro, »Sotto l'albero vorrei ritrovare l'innocenza« (Htio bih pod stablom ponovno naći nevinost), *Corriere della Sera*, 22 prosinca 2020, str. 29.

vlastitih ljudskih potreba, želje za životom koju u sebi vidimo. Također je ponor sve većeg straha od smrti i boli, straha da ćemo izgubiti život ili da na kraju nećemo uspjeti dosegnuti puninu. Jesu li dovoljni „odgovori“ koje smo naveli da ispune taj ponor?

4. Bijeg od sebe

Piše mi mlada liječnica: »Na početku sam prilazila danu s nadom da će sve poći više ili manje onako kako sam ja to zamislila. Liječnik sam, završila sam staž u studenom, a u siječnju sam se zbog novog posla preselila u drugi grad. Bila sam puna iščekivanja, želje da konačno, nakon toliko godina učenja, počnem živjeti liječnički poziv. U ožujku prošle godine, prvi lockdown. Uprava bolnice je na koljenima, moj ugovor nije više u prvom planu i ja više ne mogu ići u bolnicu. Na mogu ostati čak ni kao ispomoć. Liječnik bez ikakve koristi, u punoj pandemiji! A za to vrijeme preko televizije su neprekidno tražili liječnike. Poslala sam najmanje deset CV-a odgovarajući na oglase raspisane za mjesta blizu i daleko od moje kuće, ali nisam odgovarala uvjetima koji su se tražili. Beskoristan liječnik. Možeš zamisliti moj bijes i razočaranje. Uvijek sam se slagala s onim što sam slušala o vrijednosti nepredviđenoga. Ali zapravo sam mislila da nepredviđeno treba ući u okvire onoga što sam ja, unatoč svemu, imala na umu. Shvatila sam da se osjećam napuštena, odbačena, zapostavljena. Pitala sam se: „Gdje je tvoj Bog? Ako postoji, zaboravio te je. Vjerojatno ne postoji“. Ukratko, poteškoća tih mjeseci ostala je urezana u mom pamćenju. Željela bih, međutim, da moja „kriza

korone“ ne bude uzaludna. Ne želim propustiti priliku da dublje shvatim svoju sumnju o postojanju Boga ili, naprotiv, mogućnost da Bog postoji i da mu je doista stalo do mog života. Je li moguće tvrditi sa sigurnošću vlastitog iskustva da „su nam i vlasi na glavi izbrojene“? Je li moguće biti dovoljno siguran da možemo to obrazložiti čak i onima koji ne vjeruju, ili barem samoj sebi kada posumnjam?«.

Ako želimo iskoristiti krizu kroz koju prolazimo, kao što je rekao papa Franjo, ne smijemo propustiti priliku da nas izazovu pitanja koja nas zaokupljaju. Iskoristiti krizu znači pokušati odgovoriti na sumnju koja nam puno puta obuzme srce. Ako se ne suočimo s njom i ne nađemo odgovor koji je dorastao pitanju, prisiljeni smo pobjeći od sebe samih, jer nismo u stanju suočiti se s dramom.

Bijeg od sebe, ako to sebi možemo dopustiti, je uobičajeni put: držati što dalje ponor srca, potrebe koje je »nemoguće« zadovoljiti, koje se ne mogu zatomiti i koje nam ne daju mira.

Ako su za vrijeme prvog vala na neki način prevladavali strah i solidarnost, u drugom valu je, kao što smo rekli, prevagnula nesigurnost pred budućnošću, življa svijest o potrebi za smislom i poteškoća da se s njom suočimo. Upravo to je razlog bijega. Bježimo jer ne možemo podnijeti život koji vapi za smislom. Pokušavamo se što više udaljiti od sebe, gotovo kao da »sebe smatramo manje važnima nego sve drugo«. ³²

³² Piše Nicola Cabasilas: »Ono što činimo, ono na što smo navikli, ono što nam se čini ispravno, sve je to za nas vrlo važno. Međutim, za ono što je doista naše, mi se najmanje brinemo kako da to sačuvamo, kao da sebe cijenimo manje nego sve ostalo. Ako već ne zbog nečega drugog, okrenimo se toj novosti koja je uzdrmala i promijenila sve«. (N. Cabasilas, *La vita in Cristo*, Città Nuova, Roma 1994, str. 291).

Cijena koju plaćamo je život sveden na pola, život koji je izgubio na cijeni. Kao što je nedavno napisao Alessandro Baricco: »A kad govorimo o toj drugoj smrti? Podloj smrti koja je nevidljiva. Ne postoji javni dekret koji je uzima u obzir, nema svakodnevnih grafika, ona službeno ne postoji. Ali svakodnevno, već godinu dana, ona je tu: cijeli život koji ne živimo«. ³³

Bježeći od sebe mi samo otežavamo situaciju, jer tako ništa više nije naše, sve nam postaje strano. Don Giussani je to opisao na nezaboravan način: »Najveća zapreka našem ljudskom putu je „nehaj“ prema svojem *ja*. Suprotno tom „nehaju“ jest zanimanje za vlastito *ja*, prvi korak uistinu ljudskog puta. I nastavlja: »Ovo zanimanje može izgledati normalno, ali nipošto nije tako: dovoljno je uočiti kakve se pukotine praznine i gubici pamćenja otvaraju u svakodnevnom tkivu naše svijesti«. Ako izgleda da su te riječi izrečene 1995, napisane za nas danas, to je zato jer je pandemija iznijela na vidjelo dinamiku koja je već postojala i nastaviti će postojati. Giusanijeve riječi čine nas svjesnima trajne mogućnosti ljudske duše, napasti koja je svakodnevno prisutna – da zanemarimo svoje *ja*. »Okolo riječi „ja“ postoji danas velika pomutnja, premda [...] zanemarim li svoje *ja*, ne mogu niti moji odnosi sa životom biti moji, sam život (nebo, žena, prijatelj, glazba) ne može biti moj. Da bismo ozbiljno mogli reći *moje* treba imati savršeno jasno shvaćanje ustrojstva vlastitog *ja*. Ništa nije tako privlačno kao otkriće stvarnih di-

³³ A. Baricco; »Mai più, prima puntata« (Nikada više, prva epizoda), *www.ilpost.it*, 9 ožujka 2021.

menzija vlastitog *ja*, ništa tako bogato iznenađenjima kao otkriće vlastitog ljudskog lica«. ³⁴

Širenje te pomutnje dolazi djelomično od utjecaja izvan naše osobe. Slabljenje osjećaja *ja* očituje se kao simptom današnje kulture i mrtve točke na kojoj se nalazi. »Naime, neka se civilizacija razvija toliko koliko podržava izražavanje svakog pojedinačnog *ja*«. To je paradoksalni rezultat parabole, one parabole modernog vremena kad je u čovjeku prevladao zahtjev da on bude središte, kao gospodar sebe i cijele stvarnosti, a razum se uzdigao na mjeru stvarnosti. Bog, Misterij, na kojega konačno sva stvarnost neizbježno upućuje, izbrisan je iz shvaćanja života i svijeta. To, međutim, nije dovelo do bližeg i izravnijeg odnosa sa stvarnosti, već naprotiv do bijega od nje i njenog smisla, te svođenja ljudske egzistencije na jednostavnu činjenicu. »U pomutnji oko pravog, istinskog lica vlastitog *ja* i stvarnosti sazrijeva danas krajnji pokušaj bijega od odnosa s onim beskonačnim Misterijem koji svaki razuman čovjek ipak vidi na obzoru i u korijenu svakog ljudskog iskustva: treba zanijekati svako stvarno postojanje života. Ako izgleda da stvarnost izmiče gospodstvu na koje čovjek polaže pravo, posljednje sredstvo oholosti je zanijekati stvarnosti svako stvarno postojanje i proizvoljno sve promatrati kao igru ili iluziju. Možemo nazvati nihilizmom struju koja danas vlada u načinu mišljenja i gledanja«. ³⁵

Taj bijeg od sebe Biblija opisuje posve drukčije u prvom poglavlju knjige proroka Jone. Poznajemo povi-

³⁴ L. Giussani, *U potrazi za ljudskim licem*, Teovizija, Zagreb 1999, str. 9.

³⁵ *Isto*, 10,12.

jest. Dva puta se u poglavlju ponavlja : »Jona je bježio od Gospodinova lica«. ³⁶ Ali taj bijeg od Boga, kaže Giussani, podudara se s »bijegom od naše odgovornosti, drugim riječima s bijegom od života koji je u sebi „ujedinen“, od jedinstva s cijelom stvarnošću, bijegom od punine, smisla, ispunjenja«. Stoga, čak i kad bismo bili »apsolutno odani nekom katoličkom pokretu«, kaže 1963 jednoj skupini odgovornih osoba onog doba, kad bi njemu posvetili sve svoje slobodno vrijeme, bijeg od odnosa s Misterijem je »praznina koju mi dopuštamo svakom našem danu«, ³⁷ bijeg od sebe koji može imati različite oblike.

a) Aktivizam

Moguće je izbjeći vapaj koji izvire iz dubine naše ljudskosti, bacajući se mahnito u akciju, zauzimajući se do te mjere da nemamo vremena misliti na naše stvarne potrebe. Aktivnost postaje poput droge. Vidjeli smo koliko taj aktivizam prevladava u našem životu kad nas je *lockdown* prisilio da se zaustavimo. Zatvoreni u kući, iznenada smo bili suočeni sa samim sobom. Koliki su među nama otkrili da su prazni, izgubljeni, nepodnošljivi vlastitim očima! Aktivizam je djelovanje bez primjerenog razloga, stoga nas ne otvara, ne sazrijevamo. Tako, kad smo se neke trenutke prisiljeni zaustaviti, otkrijemo da smo jako nesigurni i osjećamo težinu

³⁶ Usp. *Jon* 1,10.

³⁷ Bratstvo Comunione e Liberazione, *Audiovizuelna dokumentacija*, Vježbe GS, Varigotti, 6-9 prosinca 1963.

kao da nam je brdo na ramenima. Kao što mi piše ova mlada žena: »U ovim teškim i sumornim mjesecima, primijetila sam da se ne uspijevam suočiti s određenim pitanjima a kada se pojave (što se često događa), pokušam ih pokopati popisom stvari koje moram učiniti, jer nemam odgovora. Sve me to uništava. Kad me prijatelji pitaju kako sam, ne znam što bih im odgovorila. Imam dvoje fantastične i zdrave djece, svi smo dobro, ekonomski nismo osjetili pandemiju, ne postoji ništa zbog čega bih se mogla žaliti, ali unatoč tome osjećam prazninu i samoću; stalno sam ljuta i u svemu vidim lošu stranu. S prijateljima se skoro nikada ne osjećam slobodna, jer se bojim da će, izrazim li prazninu koju osjećam, nastati neugodna tišina, čije će jedino rješenje biti da brzo promijenimo temu.

Aktivizam o kojem govorim može uključivati mnoge različite objekte i okruženja: najčešće je to posao, ali može biti stranka, kulturna udruga, dobrovoljni rad ili, kako je Giussani govorio, »katolički pokret«. Mi prvi nismo pošteđeni tog stava: tako možemo ono što radimo okriviti za pomanjkanje ozbiljne zauzetosti s našom ljudskosti. Čak i »raditi stvari za pokret« može biti način kojim bježimo od sebe.

Mnogo puta nas je Giussani upozorio na takav stav, pokazujući nam što se krije iza njega. Kod aktivizma je naime pravi smisao života i stvarni objekt poštovanja ono što mi radimo, ono u čemu smo zauzeti i u čemu tražimo zadovoljstvo: to nije Bog, nije Krist, nije odnos s Misterijem koji je tijelom postao. »Mi zapravo u životu cijenimo nešto drugo više nego Krista«. Privrženi smo pokretu, ne zbog Misterija kojega nam prenosi, već zbog onoga što radimo. A »to ne ra-

zvija iskustvo našeg života«. ³⁸ Ne smije nam se činiti da je pretjerano govoriti o tome. Kada je ono što nas povezuje samo ono što radimo, prije ili kasnije naše društvo prestaje biti zanimljivo: »Napustio sam pokret prije 30 godina po završetku studija: dani su mi bili ispunjeni aktivnostima i odnosima, no izgubio se smisao svega koji kao da je bio očit i život je zato bio bez radosti.

b) Skretanje pažnje kako bismo bukom ispunili prazninu

Međutim gotovo je neizbježno da u jednom trenutku postanemo svjesni da smo slabi, kao što se dogodilo u ovom periodu izazova i kušnja. Kad se to dogodi, kad rukom dotaknemo prolaznu narav naše egzistencije, lako skrenemo pažnju. Kad u nama iskrsnu pitanja koja nas dovode u krizu, koja nas uznemiruju i na koja ne znamo odgovoriti, prazninu ispunjamo bukom. U slobodnom vremenu slijedimo poticaje i novosti, lutamo na različitim adresama interneta i društvenih mreža, stalno nalazimo nove interese, brzo prelazimo s jedne stvari na drugu, ne produbljujući ništa. Naš cilj, priznali mi to ili ne, jest da izbjegnemo pitanje sudbine, potrebu koju osjećamo, nastojimo ne gledati

³⁸ L. Giussani, *La convenienza umana della fede* (Ljudska korist od vjere), Bur, Milano 2018, str. 104 i 107.

se u lice.³⁹ Znamo da je to tupo oružje, na kraju beskorisno, ali zadovoljavamo se predahom koje nam ono, barem neko vrijeme, osigurava.

Skretanje pažnje i nedostatak razmišljanja mogu obilježavati mnoge naše dane kao i duge periode života. Oni, u određenom smislu, predstavljaju drugu stranu medalje cinizma. Naime kad skretanje pažnje ne funkcionira, zamijeni ga cinizam, drugi način da zatvorimo vrata potrebi, rađe riješimo da je sve nepostojano i plovimo na »obali osjećaja ništavila«.⁴⁰

»Nisam vjerovao«, priznaje Bernanos, da ono što mi nazivamo banalnom riječju rastresenost, može značiti takvo raspadanje i cjepkanje sebe«.⁴¹ Naša se osoba otuđuje od sebe same, sve postaje automatsko.. Sve manje smo svjesni sebe. Ako smo rastreseni znači da smo otrgnuti od biti života.

c) Povratak na normalu, kako bismo okrenuli stranicu

»Što nas očekuje ? Je li doista sve izgubljeno? Možemo li se vratiti na stari život koji poznajemo ili je on zauvijek završio?«⁴² pitao se Orwel 1939 godine.

³⁹ »Rastresenost«, ističe Romano Guardini, je »stanje u kojem čovjek nema ni središta gravitacije ni jedinstva, gdje njegove misli lutaju s jednog predmeta na drugi, gdje su osjećaji nejasni a volja nije više gospodar njegovih sposobnosti« [R. Guardini, *Introduzione alla preghiera* (Uvod u molitvu), Morcelliana, Brescia 1973, str. 23].

⁴⁰ L. Giussani, *La familiarità con Cristo* (Bliskost s Kristom), San Paolo, Cinisello Balsamo (Mi) 2008, str. 147.

⁴¹ G. Bernanos, *Dnevnik jednog seoskog župnika*, Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb 1969.

⁴² G. Orwel, *Un peu d'air frais* (Malo svježeg zraka), Editions Champ Libre, Paris 1983.

Pitanje nije izgubilo svoju snagu. Okrenuti stranicu što brže, ostaviti iza nas ono što se dogodilo, zaboraviti! To je imperativ koji trenutno kruži: praviti se da se ništa nije dogodilo, da se u nama nisu probudila pitanja, da ljudi ne umiru, da je naš osjećaj izgubljenosti bio incident koji spužvom možemo izbrisati. To je uvijek prisutna napast, kao što je pisao Vasilij Grossman na kraju svog života: »Neka sve opet bude kao što je bilo prije one nepodnošljive promjene, neka sve opet postane uobičajeno, poznato, neka nestane svaki trag one novosti koja lomi kosti i ulazi u krv...«. ⁴³ Od takvog stava naše iskustvo neće nikada imati nikakvu korist, naprotiv, očito je suprotno.

⁴³ V. Grossman, *Il bene sia con voi!* (Mir s vama), Adelphi, Milano 2011, str. 212.

MI JESMO IŠČEKIVANJE

Aktivizam, skretanje pažnje, zahtjev da se vratimo u normalni život – neka bude jasno da ovdje ne mislimo na razumljivu potrebu da prevladamo poteškoće i ponovno se vratimo podnošljivijoj ekonomskoj i zdravstvenoj situaciji, već na tjeskobnu strepnju da zaboravimo, ušutkamo svoja ljudska pitanja – sve su to različiti načini da pobjegnemo od sebe i od stvarnosti. Za većinu ljudi to je uobičajeni stav koji im omogućuje da izbjegnu onu dubinu vlastitoga „ja“ koju možemo sažeti već spomenutom riječi »iščekivanje«; iščekivanje života, smisla, punine, ispunjenja. Ali, kao što smo rekli, postoje okolnosti kao pandemija sa svim njenim posljedicama koje nas, makar samo na kratko, otrgnu iz rastresenosti, iz bježanja i prisile nas da se suočimo sa sobom.

Zašto propadaju naši pokušaji da sami postignemo puninu ili da pobjegnemo od sebe? Jer duša »nadilazi svijet, ne zadovoljava se onim što oči vide, onim što zna. Plače zbog nostalgije«.¹ Ma koliko naši pokušaji bili ozbiljni i uporni, ni jedan od njih ne može nam pružiti ispunjenje koje, izričito ili prešutno, tražimo kad se ujutro ustanemo, kad započnemo svoje aktiv-

¹ Van der Meer, *Diario di un convertito* (Dnevnik jednog obraćenika), Paoline, Alba (Cn) 1967, str. 34.

nosti ili organiziramo svoje „bjegove“ od stvarnosti. Zbog slabosti koja je u našoj naravi, čak iako uspijemo nešto postići, ne uspijevamo naći ono što u biti očekujemo. Zato Simone Weil lucidno primjećuje: »Najdragocjenija dobra ne treba tražiti, treba ih očekivati. Čovjek ih naime ne može naći vlastitim snagama, i ako ih počne tražiti naći će samo lažna dobra čiju laž nije u stanju ni prepoznati«. ²

1. Neiskorjenjiva činjenica

Iščekivanje je dakle ono što uvijek ostaje kad se naši pokušaji, uključujući i one uspjele – štoviše nadasve ti – pokažu nesposobni da postignu cilj, to jest ispunjenje sebe, puninu sad i ovdje, u svakom trenutku, ne sutra ili na drugom svijetu.

Jedan od najvećih suvremenih pjesnika, koji je nedavno nestao, Adam Zagajewski, ovim je riječima ovjekovječio neizmjernu veličinu našeg iščekivanja:

»Oni kratki trenuci
Koji su tako rijetki –
Je li to život?
Oni rijetki dani
Kad se vrati jasnoća –
Je li to život?
Oni trenuci u kojima glazba
Ponovno stječe svoje dostojanstvo –
Je li to život?

² S. Weil, *Attesa di Dio* (Iščekivanje Boga), Rusconi, Milano 1972, str. 76.

Oni rijetki sati u kojima ljubav trijumfira –
je li to život?«³

Ova pjesma izražava glas nečega što pripada iskustvu svih. Premda kultura u kojoj živimo nastoji potisnuti to iščekivanje, nastoji ga obeshrabriti i iskriviti, svaki taj pokušaj sukobi se s nečim što je nemoguće izbjeći: s našom ljudskom naravi. To prepoznaje Bertold Brecht u svojoj pjesmi:

»Nemoj zadovoljit želje, štoviše
zaboravi ih, kažu da je to mudro.
Sve to ne mogu:
zaista živim u mračnim vremenima!«⁴

Čak ni mračna vremena ne mogu iz srca istrgnuti čežnju, iščekivanje nečega što odgovara na našu žeđ za životom. »Dominantna kultura« u čijem je interesu da promiče slabljenje smisla života, podržavajući egzistencijalni nihilizam, »ma koliko bila u stanju zahvatiti duh pojedinca, stoga i mase, ima granicu pred kojom je prisiljena zaustaviti se: to je narav čovjeka koja je definirana religioznim smislom«. Giussani tvrdi da ta narav »ne samo da nikada ne može biti potpuno poništena, već će uvijek, više ili manje, biti u stavu iščekivanja«. ⁵

³ A. Zagajewski, »I brevi istanti«, u Id., *Guarire dal silenzio* (Kratki trenuci. Ozdraviti u tišini), Mondadori, Milano 2020, str. 16.

⁴ B. Brecht, »A coloro che verranno« (Onima koji će doći), stihovi 30-33, *Poezije. II (1934-1956)*, Einaudi, Torino 2005, str. 311.

⁵ L. Giussani, *Un avvenimento di vita, cioè una storia* (Događaj života, to jest povijest), na brigu c. Di Martino, EDIT, Roma 1993, str. 41.

To iščekivanje je neiskorjenjiva činjenica o kojoj svatko od nas mora u svakom trenutku života voditi računa, pa i onda kad od nje bježi. »Je li nam možda netko nešto obećao? Zašto onda iščekujemo?«⁶ Tim riječima je Pavese definirao središte svoga i našega „ja“, nečega što smo mi svi – iščekivanje. Ono pripada našoj izvornoj strukturi: stvoreni smo kao »iščekivanje nečega«. Mi ne samo da iščekujemo, mi *jesmo* iščekivanje!

Prijateljica mi piše: »Shvaćam da moje duboko „ja“ očekuje nešto što će mu dati nadu, tako da može reći: „Istina je, ima nade“. U trenutku kad bih bila sklona odgovoriti: „Ali nisam tako sigurna“, shvaćam da sam stvorena od iščekivanja krajnje pozitivnosti svega što živim, to jest stvorena sam za nadu. Znam da ste mi i don Giussani i ti puno puta ponovili i pokazali da, ako postoji takvo iščekivanje, to je već znak da postoji ono što na njega odgovara. Ali to mi se čini samo ponavljanje riječi».

Svi, čak i oni koji su naizgled daleko od tog iščekivanja, koji mu ne pridaju nikakvu važnost i ne uzimaju ga ozbiljno jer su zabavljeni drugim ili ne shvaćaju ozbiljno svoju ljudskost, ne ostaju ravnodušni kad se namjere na prisutnost iz koje zrači obećanje, smisao koji je povezan s tim iščekivanjem. Vide da se u njima probudi iščekivanje, moraju priznati da su i oni potajno nešto iščekivali. Kao što se dogodilo onim studentima koji su između dva *lockdowna*, u ozračju skoro potpune rezignacije, od nekih drugova dobili volantone

⁶ C. Pavese, *Il mestiere di vivere* (Umjetnost življenja), Einaudi, Torino 1952, str. 276.

»Sveučilište nije zatvoreno dok mi živimo«. ⁷ Lice im se ozarilo i u njima se probudilo iščekivanje.

Iščekivanje je činjenica. Kao što nas je podsjetio Benedikt XVI: »Čekanje, iščekivanje je nešto što se provlači kroz sav naš osobni, obiteljski i društveni život. Iščekivanje je prisutno u bezbroj situacija, od najmanjih i najbanalnijih pa do najvažnijih, koje nas obuhvaćaju potpuno i u dubini. Tu mislimo, među ostalim, na prinovu koju očekuju roditelji; zatim na čekanje rođaka ili prijatelja koji nam dolazi u posjet izdaleka; mislimo isto tako – kada je riječ o mladim ljudima – na očekivanje ishoda nekog presudnog ispita ili razgovora za posao; u prisnim odnosima, na očekivanje susreta s ljubljenom osobom, odgovora na pismo ili na prihvaćanje oprostjenja... Moglo bi se reći da je čovjek živ sve dok nešto iščekuje, sve dok je u njegovu srcu živa nada. I čovjek se prepoznaje po njegovim očekivanjima: naš duhovni i moralni „uzrast“ može se mjeriti onim što iščekujemo, onim čemu se nadamo«. ⁸

Iščekivanje je u toj mjeri dio nas da ga ni najgore, najbolnije situacije ne mogu potpuno izbrisati. Čak ni u okolnostima u kojima postoje svi razlozi da ljudi više ne očekuju, oni nastavljaju očekivati. »Moje je vrijeme uvijek ispunjeno, ali od jutra do večeri, sve prožima iščekivanje«, ⁹ pisao je Dietrich Boenhoeffer iz berlinskog zatvora Tegel gdje je bio utamničen od 1943 do

⁷ <https://www.ateneostudenti.it/2020/11/01/luniversita-non-e-chi-usa-finche-noi-viviamo/>

⁸ Benedikt XVI, *Anđeo Gospodnji*, 28 studeni 2010.

⁹ D. Bonhoeffer, *Resistenza e resa* (Otpor i predaja), Queriniana, Brescia 2002, str. 146.

1945 i potom obješen zbog otpora nacističkom režimu. Nije gubio ni minute i iščekivanje je raslo.

Ništa ne može svladati tu osnovnu i neuništivu očevidnost. Mi smo »iščekivanje nečega«. Aludirajući na Kafkinu priču španjolski pisac Gustavo Martin Garzo govori našem srcu koje očekuje kao »o životinji koja traži stvari koje nismo u stanju sami izvršiti, ali inzistira da ih učinimo«.¹⁰ Iribarren u istom smislu piše: »Kako može biti / – kažem sebi, gledajući život koji prolazi! Prema plaži –, da se unatoč / neumoljivog propadanja koje nam vrijeme nameće, nimalo ne smiruje / ne daje nam predaha ni sekunde, to neprekidno sanjanje nemogućega«.¹¹

2. Ljubav prema sebi

Ali pozor, to iščekivanje, premda silno veliko i objektivno, nije posljednja riječ. Ono naime zahtijeva da ga prepoznamo, prihvatimo i priznamo mu vrijednost. Stoga izaziva naš razum i našu slobodu. U tome je naša ljudska veličina: iščekivanje je u našoj naravi i mi, kao što smo rekli, možemo na puno načina nastojati živjeti kao da ne postoji, skrećući pažnju na drugu stranu, praveći se da ne postoji; ono je tu, ali se ne nameće automatski.

¹⁰ G.M. Garzo, »Estimado Franz Kafka«, *El País*, 25 listopad 2020.

¹¹ »Y cómo puede ser / – me digo, viendo pasar la vida / hacia la playa –, que, pese / a las devastaciones inclementes / que el tiempo / nos inflige, / no se amortigüe un ápice / siquiera, no nos dé tregua / un segundo, / este incesante / soñar con lo imposible« (K.C. Iribarren, »Verano cruel«, u Id., *Seguro que esta historia te suena*, op. cit., pp. 330-331).

Netko bi kao dodatnu nesreću mogao vidjeti činjenicu da se očevnost iščekivanja koje mi jesmo ne nameće automatski, već je treba prepoznati. Mogao bi na isti način gledati na činjenicu da, osim što na iščekivanje ne možemo odgovoriti vlastitim snagama, ne možemo ga se riješiti. Ali ako ostanemo vjerni svom iskustvu, shvaćamo da za nas uopće ne bi bilo dobro da ga istrgnemo iz svoga bića, i da je sreća da na kraju pokušaj da ugušimo iščekivanje neminovno propada. Još jednom Pavese objašnjava: »Čekati je još zanimanje. Ono što je strašno je ne očekivati ništa«. ¹² Svatko to može potvrditi kad se ujutro probudi i ne očekuje ništa. U tim će trenucima moći sebi priznati što je bolje – probuditi se ujutro očekujući nešto ili otvoriti oči ne očekujući ništa.

Iščekivanje koje nitko ne može potpuno iščupati iz srca, svakodnevno nas stavlja pred alternativu koja u igru zove ono što čini našu ljudsku veličinu – slobodu. Koja je alternativa? Shvatiti iščekivanje ozbiljno ili ga ignorirati. Odluka nikada nije očita. Jer mi smo slobodni. Jedna osoba mi piše: »Ovo je prvi put da pokušavam odgovoriti na pitanja koja si nam postavio prije Vježaba ili prije skupa, jer sam prvi put sebe uzela tako ozbiljno da shvatim da je pitanje „ima li nade“ za mene, da je upućeno baš meni, i da ne moraju odgovoriti samo „drugi“. Otkrila sam da sam ja protagonist svog života«.

Drama naše slobode koja je u igri svakoga dana dobro je opisana u »George Gray«, u *Antologiji Spoon River*:

¹² C. Pavese, *Il mestiere di vivere* (Umjetnost življenja), op. cit., str. 292.

»Puno puta sam proučavao
 spomen-ploču koju su mi isklesali:
 jedrilicu sa spuštenim jedrima, u nekoj luci.
 Zapravo nije to moj cilj
 Cilj je moj život.
 Jer ljubav mi se ponudila a ja sam se povukao
 od njezine varke;
 bol je zakucala na moja vrata, a ja sam se preplašio;
 ambicija me pozvala, ali bojao sam se nepredviđenog.
 Unatoč svemu bio sam žedan smisla života.
 Sad znam da treba dignuti jedra
 I ići za vjetrovima sudbine,
 bilo gdje da gone lađu.
 Dati smisao životu može dovesti do ludila,
 ali život bez smisla je mučenje
 nemira i isprazne želje –
 to je lađa koja čezne za morem a ipak ga se boji«. ¹³

Mi smo poput lađe koja čezne za morem, ne može ništa drugo, jer ta čežnja je u njoj, ali ipak ga se boji. Tu započinje borba: ili podržati čežnju za morem, glad za životom bogatim smislom, ili se povući, zadovoljiti se, ne riskirati zbog straha od nepredviđenoga.

Isus u Evanđelju s prisposodobom o talentima govori upravo o toj napasti naše ljudskosti da se povuče, da zbog straha poštedi sebe nepredviđenoga, ostajući na sigurnom na palubi »lađe sa spuštenim jedrima, u luci«.

»Doista, kao kad ono čovjek, polazeći na put, dozva sluge i dade im svoj imetak. Jednomu dade pet tale-

¹³ E. Lee Masters, »George Gray«, u Id., *Antologia di Spoon River*, Einaudi, Torino 1993, str. 131.

nata, drugomu dva, a trećemu jedan – svakomu po njegovoj sposobnosti. I otputova. Onaj koji je primio pet talenata odmah ode, upotrijebi ih i stekne drugih pet. Isto tako i onaj sa dva stekne druga dva. Onaj naprotiv koji je primio jedan, otkopa zemlju i sakri novac gospodarov. Nakon dugo vremena dođe gospodar tih slugu i zatraži od njih račun. Pristupi mu onaj što je primio pet talenata i donese drugih pet govoreći: „Gospodaru! Pet si mi talenata predao. Evo, drugih sam pet talenata stekao!“ Reče mu gospodar: „Valjaš, slugo dobri i vjerni! U malome si bio vjeran, nad mnogim ću te postaviti! Uđi u radost gospodara svoga“. Pristupi i onaj sa dva talenta te reče: „Dva si mi talenta predao. Evo, druga sam dva talenta stekao!“ Reče mu gospodar: „Valjaš, slugo dobri i vjerni! U malome si bio vjeran, nad mnogim ću te postaviti. Uđi u radost gospodara svoga“. A pristupi i onaj koji je primio jedan talenat te reče: „Gospodaru! Znadoh te: čovjek si strog, žanješ gdje nisi sijao i kupiš gdje nisi vijao. Po bojah se stoga, odoh i sakrih talenat tvoj u zemlju. Evo ti tvoje!“ A gospodar mu reče: „Slugo zli i lijeni. Znao si da žanjem gdje nisam sijao i kupim gdje nisam vijao. Trebalo je dakle da uložiš moj novac kod novčara i ja bih po povratku izvadio svoje s dobitkom“. Uzmite stoga od njega talenat i podajte onomu koji ih ima deset. Doista, onomu koji ima još će se dati, neka ima u izobilju, a od onoga koji nema oduzet će se i ono što ima. A beskorisnoga slugu izbacite van u tamu. Ondje će biti plač i škrgut zubi“.¹⁴

Gospodar kori slugu koji, zbog straha, nije riskirao. Samo onaj tko riskira može steći život, kaže Isus. Do-

¹⁴ Mt 25, 14-30.

ista prispodoba završava ovako: »Onomu koji ima još će se dati, neka ima u izobilju, a od onoga koji nema oduzet će se i ono što ima«. Isus je dobro poznao ljudsku narav i njezinu napast da izbjegne rizik, da ne izvuče vesla lađe ostajući ugodno u luci. Ali onaj tko u životu ne riskira, tko se ne potruđi da dokuči smisao, ostat će bez ičega, praznih ruku.

Ozbiljno shvatiti vlastitu potrebu, glad i žeđ za punim životom, prvi je znak ljubavi prema sebi, ali to je od svega najmanje očito. Mi naime zahtjeve i potrebe »ne možemo izbjeći i kad im ne udovoljimo žalimo se krikom bola. Ali obično ih ne uzimamo ozbiljno«¹⁵, nemamo u njih povjerenja koje zahtijevaju, ne slijedimo pravac koji označuju.

Što je potrebno da bismo osjećali tu ljubav prema sebi koja omogućuje da ozbiljno shvatimo svoju čežnju, svoju potrebu? »Ljubav prema sebi zahtijeva siromaštvo«, govorio je Giussani studentima 1983. »Zato je Krist rekao: „Blaženi siromašni duhom“, ili „Blaženi oni koji su gladni i žedni pravednosti“; jer [ljubav prema sebi] nije privrženost nečemu što smo mi odredili, nego nečemu što nas određuje. To znači da priznajemo nešto što nas određuje, a da mi to nismo mogli odlučiti. Potreba za ljubavlju, potreba za osobnim ispunjenjem, ili potreba za društvom, nešto je neusporedivo veće i dublje nego sve drugo, tako da je neizbježno shvatimo ozbiljno i slijedimo, s puno većom upornosti od one kojom normalno slijedimo objekt koji smo sami zamislili ili izabrali«.¹⁶

¹⁵ L. Giussani, *Uomini senza patria* (Ljudi bez domovine) (1982-1983), Bur, Milano 2008, str. 295.

¹⁶ *Isto*, str. 296.

Ljubav prema sebi nema dakle ničega zajedničkog sa sebičnošću. Ona nas otvara otkriću naših izvornih potreba, u njihovoj jednostavnosti i veličini. Tko je u tom smislu siromašan pred Bogom? »To je čovjek koji nema ništa osim onoga za što i od čega je stvoren, to jest beskrajnu težnju [...], bezgranično iščekivanje. Ono nije bezgranično, jer je ono što očekuje neograničeno. Ne, [onaj tko je siromašan] ne očekuje ništa [ništa konkretno što bi ga potom razočaralo], već živi otvorenost kojoj nema granica [...] [izgleda skoro proturječje]. Kao što kaže Clemente Rebora u jednoj pjesmi [...]: „Ne očekujem nikoga...“ pa ipak sam tu sav protegnut«. ¹⁷ To je ono posebno u čovjeku, da je protegnut prema nečemu što još ne poznaje, ali što ga cijeloga zahvati.

Čovjek je iščekivanje – to je naša narav – ali iščekivanje čega? Čovjekovo srce je iščekivanje beskonačnosti, iščekivanje kojem nema granica. Siromašan je čovjek koji je sâm to iščekivanje, koji teži nečemu što ne poznaje, što ne mjeri, ali od čega je stvoren i što ga neodoljivo privlači.

Nije lako sresti osobe koje su u stanju razumjeti ljudskost u cijelosti, ne ograničavajući je. Još se sjećam kakav je dojam ne mene ostavljalo slušati Giussanija. Gledao je čovjeka s takvom sposobnošću da zagrlj sve od čega je čovjek stvoren, da je u meni budio želju da na isti način zagrlim sebe. Svijest da postoji netko tko tako potpuno prihvaća moju ljudskost ispunjala me zahvalnošću. Kad primijetimo nekoga sposobnog gledati na isti način, osjetimo oslobođenje. Giussani nastavlja: »Ozbiljnost ljubavi premastsebi očituje se u svijesti vla-

¹⁷ Isto, str. 298.

stite bezgranične potrebe, ali – inzistiram – ne bezgranične u smislu da želi sto tisuća stvari, a ako ih dobije želi sto tisuću i prvu! Bezgranične upravo jer ne dozvoljava nikakvu sliku onoga što mu treba: „Čovjek je potreba!“¹⁸ Čovjek je iščekivanje. Tko zna kako veliko iskustvo je čovjek morao doživjeti da može reći tako nešto! Svatko od nas »je« potreba, bezgranična potreba, koja je prisutna prije i neovisno od svake naše slike.

3. »O da razdereš nebesa i sideš«

Ozbiljno shvaćanje iščekivanja ne umanjuje strepnju prema odgovoru. Ta strepnja stalno je prisutna u našoj osobi i u povijesti. U nama je jedinstveno i nepokolebljivo iščekivanje nečega što je bezgranično. Nije u našoj moći da zamislimo što će na njega odgovoriti. To je tajna. Iščekivanje je upućeno „nečemu“ što ne poznajemo, što nadilazi svaku mjeru. To je teško prihvatiti, ali upravo u tome je sva veličina čovjeka.

Nisam nikada zaboravio, otkad sam prvi put pročitao Leopardijeve riječi: »Nemogućnost da nas bilo što zemaljsko zadovolji«¹⁹ najveći je znak veličine čovjeka.

¹⁸ *Isto*, str. 299.

¹⁹ Ovdje ću navesti cijeli odlomak Leopardija: »Nemogućnost da nas bilo što zemaljsko ili takoreći cijela zemlja zadovolji; promatrati neprocjenjivu beskrajnost prostora, broj i čudesnu veličinu svjetova, te naći da je sve maleno i sitno i da ništa ne zadovoljava našu dušu; zamišljati neizmjeran broj svjetova i neizmjeran svijet, i osjećati da su naša duša i naša želje još veći nego taj svijet. Čini mi se da je optuživati stvari zbog nedovoljnosti i ništavnosti, patiti zbog nedostatka i prazninne, stoga i dosade, najveći znak veličine i plemenitosti ljudske naravi«. (G. Leopardi, »Pensieri«, LXVIII, u Id., *Tutte le poesie e tutte le prose*, Newton & Compton, Roma 1997, str. 640).

Rijetko je naći takav pogled na čovjeka. Za mnoge je činjenica da se ne mogu zadovoljiti s ničim zemaljskim nesreća, i učinili bi sve da ograniče to iščekivanje, da se zadovolje nečim što je ne dohvatitu ruke. Naprotiv, piše Miguel de Unamuno, »ono što je prolazno ne zadovoljava me, [...] osjećam žeđ za vječnošću, [...] bez nje mi je sve ravnodušno. Treba mi, treba mi! Bez nje nema više radosti života i radost života ne govori mi više ništa. Prelako je tvrditi: „Treba živjeti, treba se zadovoljiti životom“. A što je s onima koji se ne zadovolje?«.²⁰

To nezadovoljstvo upućuje na nešto tako veliko da je nama nezamislivo. »Sadašnja situacija čovjeka je isključivo iščekivanje događaja kojega on nije u stanju ni na koji način pripremiti i čija je pojava apsolutno nepredvidiva«.²¹ Ne znamo što je, ni kako će se dogoditi, ali očekujemo. Šoviše, to je ono što nadasve, najviše očekujemo. Sad kao i onda, prije dvije tisuće godina.

To dobro shvaća Ernest Hello, govoreći o Isusovom vremenu: »Dok je iščekivao, stari je rimski svijet počinio užasna djela, protivne ambicije međusobno su ratovala, zemlja se poklonila vlasti Cezara Augusta. Zemlja još nije bila svjesna onoga što se u njoj događalo. Omamljena bukom [...] ratova i razdora nije primijetila ono važno što se događalo: bila je to tišina

²⁰ M. de Unamuno, *Cartas inéditas de Miguel de Unamuno y Pedro Jiménez Ilundain*, a cura di H. Benítez, Revista de la Universidad de Buenos Aires 3 (9/1949), pp. 135, 150; navedeno od oca. Raniero Cantalamessa, *Vi annunciamo la vita eterna* (Najavljujemo vam vječni život) (1Gv 1,2), Seconda Predica di Avvento, 11 prosinca 2020.

²¹ J. Daniélou, *Saggio sul mistero della storia* (Esej o tajni svijeta), op. cit., str. 216.

onih koji su očekivali u dubokoj dostojanstvenosti njihove čežnje. Od svega toga zemlja još nije znala ništa. Kad bi to danas ponovno započelo, ne bi primijetila više nego onda. Ignorirala bi s istim neznanjem, prezirala s istim prezirom kad bi je prisilili da primijeti. Kažem, tišina je bila ta što se *događala* ispod površine, nepoznata svijetu. Ta tišina bila je istinska akcija. Nije to bila negativna tišina, nije bila samo odsutnost riječi; bila je pozitivna tišina, aktivnija od svake akcije. Dok su se Oktavijan i Antonio prepirali oko vlasti svijeta, Šimun i Ana su očekivali. Tko je od njih djelovao više?«²²

Benedikt XVI opisao je misterij tog iščekivanja: »U razdoblju neposredno prije Isusova rođenja, u Izraelu je bilo vrlo snažno prisutno očekivanje Mesije, to jest Pomazanika, potomka kralja Davida, koji će jednom zauvijek osloboditi narod [Izraela] od svakog ropstva [...] i uspostaviti Božje kraljevstvo. No nitko nije mogao ni zamisliti da bi se Mesija mogao roditi od skromne djevojke kao što je to bila Marija, zaručnica Josipa pravednoga. Čak ni ona to nije mogla zamisliti, a ipak u njezinu srcu je očekivanje spasitelja bilo tako veliko, njezina vjera i njezina nada su bili tako gorljivi, da je On mogao naći u njoj dostojnu majku. Uostalom, sâm ju je Bog pripremio, prije vjekova. Postoji neka tajanstvena podudarnost između Božjeg očekivanja i iščekivanja Marijina, [...] potpuno raspoloživa za naum ljubavi Svevišnjega.«²³

²² E. Hello, *Fisionomie di Santi* (Fizionomije svetaca), "La Torre d'avorio" – Fògola, Torino 1977, str. 58-59.

²³ Benedikt XVI, *Anđeo Gospodnji*, 28 studeni 2010.

Iščekivanje koje smo vidjeli u Šimunu, Ani i Mariji nije samo nešto što se dogodilo u prošlosti. Ne, u istoj tišini kao onda, daleko od reflektora kao onda, to je iščekivanje još uvijek prisutno duboko u našoj ljudskosti, u dubini i u tišini našega srca. Nastavlja gorjeti u nama. Jedna mi je studentica napisala: »Moja ljudskost stalno očekuje Prisutnost koja će je ispuniti«. To potvrđuje i Rilke, veliki njemački pjesnik: »Nije li ti stalno iščekivanje odvlačilo pažnju, / kao da ti sve najavljuje ljubljenu«. ²⁴ Iščekivanje koje je izvorna narav našega srca iščekivanje je prisutnosti koja odgovara, koja spašava – održava živom i ispunjava – našu ljudskost.

Kao što u svom posljednjem autobiografskom romanu piše Daniele Mencarelli: »Sviđalo bi mi se reći majci što je to što mi doista treba, uvijek isto, otkad sam prvi put u svijetu zaplakao. Ono što želim nije dugo vremena bilo lako izreći, pokušavao sam to objasniti kompliciranim pojmovima, proveo sam prvih dvadeset godina života proučavajući najbolje riječi da to opišem. Upotrebio sam puno riječi, previše, potom sam shvatio da moram ići u suprotnom pravcu, tako sam dan za danom počeo izbacivati jednu riječ, najmanje potrebnu, površnu. Malo-pomalo sam skraćivao, rezao, sve dok nisam ostao na samo jednoj riječi. Jedna riječ da rečem ono što doista želim, to što u sebi nosim od rođenja, možda već i prije rođenja, što me slijedi poput sjene, uvijek uz mene. Spasenje. Tu riječ ne kažem nikome osim sebi. Za mene. Ali ta riječ je tu, a s njom i njezino značenje veće od smrti. Spasenje.

²⁴ R.M. Rilke, »Prima elegia«, stihovi 31-32, u Id., *Elegie duinesi*, Einaudi, Torino 1948, str. 5.

Za mene. Za moju majku na drugoj strani telefona. Za svu djecu i sve majke. I očeve. I svu braću i sestre svih vremena, prošlih i budućih. Moja bolest naziva se spasenje, ali kako to može biti? Kome to mogu reći?«.²⁵

Na vrhuncu napaćene i žarke svijesti o životu diže se vapaj naše ljudskosti, kao zaziv koji se uzdiže iz dubine srca čovjeka svih vremena, molba nedokučivom Misteriju: »O, da razdereš nebesa i siđeš!«²⁶ Ta je molba prisutna u svakom našem buđenju, u svakom činu dana, također u onima koji ne znaju tko je taj »ti« kojega ipak očekuju. »O, da razdereš nebesa i siđeš!«; to je molba razuma i srca čovjeka koji ne želi živjeti uzalud. Za to Montale kojemu je, na njemu svojstven način, sve ljudsko bilo blisko, piše: »U iščekivanju je najpotpunija radost«.²⁷

Budući da iščekujemo nešto ne znajući kako će se pokazati, nije problem pameti već pozornosti. Za to treba moliti, kao što je istaknuo papa Franjo navodeći svetog Augustina: »*Timeo Iesum transeuntem*“ (Sermones, 88, 14,13), „Strah me da Isus prođe a ja ga ne primijetim“. Zaokupljeni svojim interesima [...] i rastreseni mnogim ispraznim stvarima, riskiramo da izgubimo ono što je bitno. Zato Gospodin danas ponavlja „*svima: bdijte!*“ (Mk 13, 37). Bdijte, budite pozorni«.²⁸

²⁵ D. Mencarelli, *Tutto chiede salvezza* (Sve traži spasenje), Mondadori, Milano 2020, str. 22-23.

²⁶ Iz 63, 19.

²⁷ E. Montale, »Gloria del disteso mezzogiorno«, od *Ossi di seppia* (Slava juga. Sipine kosti), u Id., *Tutte le poesie*, Mondadori, Milano 1990, str. 39

²⁸ Francesco, *Omelia alla Santa Messa con i nuovi Cardinali* (Propovijed na Svetoj Misi s novim kardinalima), 29 studeni 2020.

NEPREDVIDIVI ŠOK

Sadašnjost nam je svojim udarcima otkrila aspekte života koje smo dosad držali očitima. »Na taj se način ponašaju činjenice. Isprazne svaki balon oholosti, unište teorije i uvjerenja«. ¹ Mnogima je iznenada postala nužna, možda samo na par trenutaka, potreba za krajnjim smislom života i smrti, koju nikad u potpunosti ne uspijevamo držati pod kontrolom. Nije novost da su se mnoge očevidnosti srušile, nisu više dio prvobitnog kulturnog nasljeđa. Kao što je govorio Morin, nesigurnost je znak našeg vremena, a pandemija sa svojom težinom i trajanjem samo ju je još povećala. Postalo je teško, neovisno o polaznom stavu, držati se čvrsto onoga što nam je poznato, prepuštajući se iluziji da mi upravljamo životom. Ali, paradoksalno, možda je olakšanje vidjeti kako se rasplinjavaju naše monilitne pretpostavke, iskusiti kako nastaje pukotina u zidu naših sigurnosti. Kao što pjeva Leonard Cohen: U svakoj stvarnosti postoji pukotina / Tako može prodrijeti svjetlo«. ²

¹ I.B. Singer, *Nemici. Una storia d'amore* (Neprijatelji. Ljubavna priča), Adelphi, Milano 2018, str. 145-146.

² »There is a crack, a crack in everything / That's how the light gets in« (»Anthem«, tekst i glazba od Leonarda Cohena iz albuma *The Future*, 1992, © Columbia Records).

1. »Nepredviđeno je jedina nada. Ali kažu mi da je ludost to reći«

Dvoboj ponovno započinje svakog jutra. Svatko ga može vidjeti kada se probudi, dok se sprema započeti dnevno putovanje, pun iščekivanja da će se ostvariti ono što iščekuje. Tu je dramu dobro opisao Montale u svojoj pjesmi *Prima del viaggio* (Prije putovanja):

»Prije puta temeljito ispitujemo satnice vožnje,
korespondencije, boravišta noćenja
i rezervacije (sobe s kupatilom ili tušem,
jednim ili dva kreveta, ili čak jedan *flat*);
savjetuju se
vodiči Hachette ili muzeja,
mijenjaju se devize, odvajaju se
franci od escudosa, rublje od kopejaka;
prije puta obavijestimo
nekog prijatelja ili rođaka, kontroliraju
se koferi i putovnice, upotpunjuje se
oprema, kupuje se rezerva žileta za brijanje,
eventualno se letimično pogleda oporuka,
samo praznovjerje jer postotak avionskih nesreća
je praktično nula;

prije

puta smo mirni ali naslućujemo
da se onaj tko je mudar ne miče
i da će zadovoljstvo povratka kući
koštati cijelo blago.

I potom krenemo i sve je uredi,
Sve je najbolje moguće, sve je beskorisno.

.....

I što će sad biti

od mog puta?
 Previše brižno sam ga pripremio
 ne znajući ništa. Nepredviđeno
 je jedina nada. Ali kažu mi da je
 ludost to sebi reći«. ³

Možemo sve pripremiti kako bismo započeli životno putovanje, svakodnevno putovanje, putovanje u svakom satu sa svim rokovima koji su s njima povezani. Ipak, još prije nego saznamo kako će se odvijati, moramo sebi priznati: »Sve je savršeno, ali beskorisno«. Ma koliko bili nesvjesni, rastreseni, predosjećamo veličinu našeg iščekivanja i unaprijed smo sigurni da sve naše pripreme neće poslužiti cilju, neće nam moći dati ono što očekujemo, odgovoriti na iščekivanje s kojim se ujutro budimo i s kojim započinjemo put. Tome nas je naučilo iskustvo. Shvaćamo onda koliko je točno da je »nepredviđeno jedina nada«. Mora se dogoditi nešto što nije u našim planovima, što nadilazi naše pripreme, naša predviđanja. »Samo ono što dolazi izvana, kao nezasluženi dar, iznenada, kao dar slučaja, a da ja to nisam tražio, je čista radost. Pravo dobro može doći jedino izvana, nikada našim nastojanjem. Ni u kojem slučaju ne možemo proizvesti nešto što je bolje od nas«. ⁴

Da se to nepredvidivo može dogoditi vrhunac je ljudskog iščekivanja. »Kažu mi / da je ludost to sebi reći«, zaključuje Montale. On s jedne strane traži to

³ E. Montale, »Prima del viaggio« (Prije puta), *Satura II, Poesie*, op. cit., str. 390.

⁴ S. Weil, *L'ombra e la grazia* (Sjena i milost), Bompiani, Milano 2002, str. 85.

nepredviđeno – kao »jedinu nadu«, a s druge niječe da je moguće. Doista, „mudri“ izjavljuju da samo djeca, samo ljudi koji su *naif*, naivni, mogu misliti da se to nepredviđeno uistinu može dogoditi. I mi često podliježemo toj napasti i slažemo se s time: »Jest, ludost je to reći«. Ali, je li to istina? Ako dopustimo da nas te riječi izazovu podvrgavajući razum iskustvu, shvaćamo da je jedina prava ludost prisiliti stvarnost da uđe u skućeni obzor onoga što mi »već znamo«, misliti da već sve znamo, da mi određujemo granice mogućega, pa da stoga ne očekujemo ništa.

»Imam osjećaj«, govori izmučeni protagonist zadnjeg romana Michela Houellebecqua, »da čak i kad se utone u duboku, polarnu noć, onu koja neprekidno traje šest mjeseci, i dalje traje slika ili sjećanje na sunce. Ja sam ušao u *noć bez kraja*, pa ipak je u meni, u najdubljem dijelu mene, i dalje uporno opstalo nešto, puno manje od nade, mogli bismo reći nesigurnost. Moglo bi se također reći da u nekima [...], čak kad su i sami izgubili partiju, kad su bacili zadnju kartu, opstane ideja da će *nešto u nebu* uzeti situaciju u ruke [...]. To se događa unatoč tome da nikada, ni u jednom trenutku života, nisu osjetili uplitanje niti prisutnost nekog božanstva, pa čak i onda kad su svjesni da ne zaslužuju uplitanje milostivog božanstva, štoviše kad su svjesni, gledajući brojne greške i grijehе koji čine naš život, da to zaslužuju manje od svih drugih«. ⁵

Jedina prava ludost jest poricati mogućnost da se nešto dogodi. Giussani po tom pitanju govori o »zločinu

⁵ M. Houellebecq, *Serotonin*, (Serotonin), La nave di Teseo, Milano 2019, str. 288-289.

protiv vrhunske kategorije razuma, kategorije mogućnosti«. ⁶ Unatoč tome što se skeptični stav čini najrazumnijim, zapravo je riječ o zločinu protiv razuma. Nitko ne može tvrditi – to bi stvarno bilo ludo – da poznaje sve, da vlada svime, da može predvidjeti sve što se može dogoditi, tako da isključi mogućnost nepredviđenog o kojoj govori Montale. Kategorija mogućnosti pripada naravi razuma. Stoga je jedini stvarno razumni stav ostaviti otvorenu svaku mogućnost. Ne samo na početku, nego uvijek, sada, u svakom trenutku života.

Ostaviti otvorenu mogućnost da se dogodi nešto što nadilazi našu sposobnost predviđanja ne znači odreći se razuma, već naprotiv živjeti razum u punini, poštujući njegovu narav i izvorni poriv. Preventivni skepticizam prema svemu što nadilazi našu mjeru je kočenje razuma, a ne njegov vrhunac, tiče nas se više nego što to mislimo, prodire u nas a da to ni ne pimizetimo. ⁷

Mladi prijatelj mi je napisao: »Htio bih ukratko ispričati kako sam doživio ovaj zadnji period, nakon što sam pročitao naslov ovih Vježbi: „Ima li nade?“ Pjesma koja najbolje opisuje ove mjesece je Chieffova pjesma *Amare ancora*: „Ali kako je gorko, ljubavi moja, / vidjeti stvarnost kako je ja vidim“. Otkrivam da nemam više isti polet kao u prvim godinama studija, moj pogled nije više jasan. Skepticizam koji zahvaća svijet zahvaća i mene. Često u sebi vidim

⁶ L. Giussani, *Izazov kršćanstva*, Verbum, Split 2004, str. 44.

⁷ Vasilij Grossman primjećuje riječima jedne osobe njegova velikog romana: »Počinjem osjećati da od ljudskoga nije ostalo ništa osim sumnje« (V. Grossman, *Život i sudbina*, Fraktura, Zagreb 2011),

otpor da priznam da je Bog taj koji mi sve daje i da je sve dar. Gledam prekrasni krajolik i vidim kako se u mene podmuklo uvlači sumnja u sklad koji osjećam gledajući tu ljepotu. Ta sumnja ne čini mi dobro, izaziva mi veliku tugu: kako je *goroko* tako gledati stvarnost! Osjećam gorčinu jer sam bio protagonist drukčijeg gledanja stvarnosti: glazba koju studiram, nebo, more, brda, stabla, sve sam vidio kao znak Onoga koji mi iskazuje posebnu naklonost, koji me potvrđuje kao nekoga jedinstvenog, neponovljivog u cijelom svijetu. Isti taj skepticizam, s neizrecivim bolom, osjećam i kad je u pitanju Krist, Onaj koga sam prepoznao u ovoj zajednici. Pjesma nastavlja: „Bilo bi dovoljno da ponovno postanemo djeca i sjetimo se... / [...] da je sve dano, / da je sve novo, oslobođeno“. Sve sam to doživio prvih godina iskustva u CLU [društvo studenata Comunione e Liberazione], i doista je bio raj na zemlji«. Zato je pravo pitanje: »Ima li nade da opet mogu postati kao dijete, gledati kao prije? Je li moguće ispraviti pogled koji se iskrivio?«

Postoji skepticizam koji nas zahvaća a s njim i sumnja koja kvari svaki trag ljepote koji sretnemo na našem putu.⁸ Sjena takve sumnje o svemu ljepome što se pojavi pred našim očima je poput prokletstva. Iz duboke tuge koja iz toga proizlazi rađa se pitanje: »Ima li nade da ja opet mogu postati kao dijete, gledati kao prije? Je li moguće ponovno ispra-

⁸ Ističe Daniélou: »To je drama današnjeg čovjeka. Danas živimo u svijetu nepovjerenja, u svijetu u kojemu smo pretrpili tolike laži de više ne vjerujemo u istinitu riječ. A to je strašno« [J. Daniélou, *La cultura tradita dagli intellettuali* (Kultura koju su izdali intelektualci), Rusconi, Milano 1974, str. 28-29].

viti pogled koji se iskrivio?« Isto to pitanje postavlja i Nikodem, doktor zakona: »Ali može li se čovjek ponovno roditi kad je star?«⁹ Kakva je milost moći postaviti to pitanje na način koji nije retoričan – kao jedan od citata kojim kao da želimo prikriti svoje siromaštvo korom kulture – iznenađujući ga dok izvire iz dubine našeg bića u svoj svojoj istini! »Ali može li se čovjek ponovno roditi kad je star?«

Često u sebi vidimo pomanjkanje otvorenosti mogućnostima, lakoću kojom zatvorimo vrata, prepriječimo put onome što se događa. Jedna studentica piše: »U mjesecima koji su prethodili drugom valu mnogi trenutki su bili uzaludni. Činilo mi se da ništa nema veze sa mnom. Potom se u studenom dogodilo puno toga što me otvorilo. Prije svega otkrila sam da sam pozitivna na kovid što me prisililo na 25 dana izolacije u mojoj sobi. Paradoksalno, to je bio trenutak u kojem sam najviše osjećala da nisam sama, pratila su me draga, poznata ali i nova lica. Upravo u tom mjesecu izolacije angažirala sam se oko studentskih izbora i to su bili vrlo intenzivni dani. Društvo koje sam imala u mjesecu studenom za mene je bilo zaista izvanredno, naročito zbog izuzetnih okolnosti. Za vrijeme posljednjih dana karantene bio je i moj rođendan. U situaciji potpune izolacije i udaljenosti od prijatelja i obitelji ponovno sam mogla osjetiti neizmjeru veliku i bezuvjetnu ljubav svih tih posebnih osoba koje su me na vrlo kreativne načine pratile cijeli dan. Doista sam

⁹ »Kako se čovjek može roditi kad je star? Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se?« (Iv 3,4).

zahvalna i sretna. Azurmendi¹⁰ je sreo pokret preko radija, a mene su naprotiv ulovili preko poziva zoomom i studentskih izbora dok sam bila sama u svojoj sobi. Trebao mi je Kovid da ponovno počnem živjeti? Uistinu, nema ništa previdivo i obično u načinu kojim nas Misterij dostiže. Onda je – kažem sebi – bitno da molimo da naš stav bude otvoren. Ali baš to mi se ponekad čini dramatično, jer što više ništavilo zahvaća moje dane, to mi postaje sve teže«.

Postati svjestan koliko je bitna ta raspoloživost, ta otvorenost, već je veliki korak. Često nam se čini da je nevažno ostati otvoren, raspoloživ, ali ipak je bitno, kao što Isus kaže: »Blaženi siromašni duhom jer njihovo je kraljevstvo nebesko«. ¹¹ Drugim riječima: potrebno je da ono što može odgovoriti na iščekivanja srca nađe u nama otvorenost, raspoloživost koja će mu dopustiti da uđe, »pukotinu« kroz koju će moći prodrijeti njegovo svjetlo. ¹²

Kao što sam rekao, to nam se čini nemogućim. Ali ako bi se ipak dogodilo? Ako bismo ga sreli? Ako bi nas on sâm potražio? Ako, kao što je Manuel Vilas napisao

¹⁰ Mikel Azurmendi, baskijski antropolog i filozof, u svojoj dugoj karijeri suočio se s nekim najvažnijim temama modernog društva kao što su imigracija, nacionalizam, dñihadizam i društvena vrijednost religijskog iskustva. Susretu s Comunione e Liberazione posvetio je djelo *El abrazo. Hacia una cultura del encuentro / L'Abbraccio. Verso una cultura dell'incontro*, izdano u Španjolskoj od Editorial Almuzara 2018 i u Italiji od Bur-Rizzoli 2020. Vidi ovdje, str. 62.

¹¹ Mt 5, 3.

¹² Povodom toga piše Lewis: »Već nakon prvih koraka kršćanskog života vidimo da ne možemo sami sebi dati novu motivaciju iskrenim moralnim naporom, sve što je doista potrebno našoj duši može učiniti samo Bog [...]. Najviše što mi možemo učiniti je dopustiti da se sve to u nama dogodi« [C.S. Lewis, *Scusi, qual è il suo Dio? (Oprostite, koji je tvoj Bog?)*, GBU, Roma 1981, str. 190].

u listu *El Pais*, »s neba padne ljepota za sve muškarce i žene ove planete«?¹³ Kad bi se dogodilo ono nepredviđeno, bila bi potrebna krajnja otvorenost, iskrenost koja je usko vezana s upotrebom razuma i koja nikada ni u kojem pogledu nije očita. »Pojam „razuman“ ukazuje na onoga koji podvrgava razum iskustvu«.¹⁴ Te riječi Jeana Guittona toliko su presudne za život, da ih nikada neću prestati ponavljati. Kad se dogodi nešto nepredviđeno, svatko provjerava – ispituje – vlastitu spremnost i otvorenost da podvrgne razum iskustvu. Ta otvorenost je čin zrelosti koju čovjek, ako nema srce djeteta, dosegne tek nakon dugog hoda.¹⁵

Situacije u kojima postajemo svjesni svoga stava mogu biti vrlo brojne. Ja radim kao medicinska sestra u operacijskoj sali i u studenome sam doslovno bila bačena na odjel intenzivne terapije za Kovid. S obzirom na moju želju da pomažem, vjerovala sam da sam na visini zadatka. Ništa nije bilo toliko krivo! Stvarnost koju sam sreća bila je tako okrutna da je nisam mogla podnijeti, i sve ono što jesam i što sam vjerovala da jesam, sve moje sigurnosti, nestajale su kad bih prekoračila prag tog odjela. Mislila sam da ne mogu to izdržati i da trebam tražiti da me premjeste na drugi odjel. Ali pitanja koja bole traže odgovor, a ne promjenu okolnosti. Vrativši se na odjel za Kovid primijetila

¹³ M. Vilas, »La poesia«, *El Pais*, 29 prosinca 2020.

¹⁴ J. Guittou, *Arte nuova di pensare* (Novi način mišljenja), Edizioni Paoline, Roma 1981, str. 71.

¹⁵ Primjećuje Lewis: »Krist nam nikada nije htio reći da trebamo ostati kao djeca s pameću djeteta, naprotiv rekao nam je da budemo ne samo "jednostavni kao golubice" već i "prepredeni kao zmije". On hoće srce djeteta ali glavu odrasle osobe« (C.S. Lewis, *Scusi, qual è il suo Dio?*, op. cit., str. 92).

sam da nadasve mlađi kolege, angažirani zbog te hitne situacije, rade sa zadovoljstvom i žarom koji me zadivio i probudio u meni želju da budem tu. Potrebno je slijediti nekoga na čijem je licu vidljiva nada. Potreban je netko da ponovno otvori obzor«.

2. Neki tvrde da se to nepredviđeno već dogodilo

»Našli smo Mesiju.«¹⁶ To je novost koja se pronosi kroz povijest. Ono što naše srce očekuje postalo je prisutno, nepredviđeno o kojemu je govorio Montale dogodilo se u određenom trenutku, na određenom mjestu. Od onog dana kad su Ivan i Andrija primijetili Isusa na obali Jordana, prije malo više od dvije tisuće godina, ta se novost pronosi kroz povijest.

Mi do kojih je doprla ta novost, nalazimo se pred problemom njezine vjerodostojnosti. Je li Isus iz Nazareta uistinu ono što kaže da jest? Je li uistinu Bog koji je čovjekom postao? Razmotrimo sadržaj navještaja. Nepoznati cilj našeg iščekivanja, beskonačno za kojim naše srce čezne, »bezgranično«, postao je čovjek, postao je prisutan: »I Riječ tijelom postade«.¹⁷

Naš kalendar još se uvijek računa po datumu tog događaja. Sada je 2021. godina *nakon* Krista. Ali nije dovoljno samo verbalno prenošenje vijesti da ona u našim očima postane vjerodostojna. Nije nam dovoljno da je nađemo u nekim knjigama o religiji ili povijesti kao i svake godine u kalendaru. Na koji način je

¹⁶ Iv 1,41.

¹⁷ Iv 1,14.

moguće provjeriti njezin sadržaj? Kako može onome tko dolazi dan ili dvije tisuće godine nakon njegova nestanka (svejedno je) sa zemaljskog obzora » postati jasno da je On istina za koju tvrdi da jest?«¹⁸

Počnimo govoreći da, budući se u povijesti dogodio, mora biti moguće primijetiti taj događaj i danas kako bismo ga mogli prepoznati kao ispunjenje našeg iščekivanja. Treba poštovati izvorne osobine kršćanskog navještaja da je »božansko čovjekom postalo«¹⁹, čovjek kojega su mogli putem sresti, potpuno ljudska prisutnost koja podrazumijeva metodu susreta.

Ako je prije dvije tisuće godina jedan događaj odgovorio na beskrajnu čovjekovu težnju, danas to ne mogu zamijeniti govori ili pravila. Ne može nam biti dovoljno čitati neku knjigu, ma kako važna bila. Ljudsko se srce nije promijenilo, potreba za puninom ostala je ista, i samo nešto konkretno može na nju odgovoriti. Kao cjepivo za Kovid: mora biti nešto stvarno, dostupno svima, da možemo provjeriti njegovu učinkovitost. Nije dovoljno znati da je otkriveno, svatko mora biti u mogućnosti da ga vidi, dotakne, otkrije pozitivno djelovanje na sebi.

Taj događaj od prije dvije tisuće godine mora dakle i za nas danas biti primjetan kao što je bio za prve koji su sreli Isusa. Ali kako ja, ti, današnji čovjek može, nakon dvije tisuće godina sresti Isusa? Kakvo lice, kakvu fizionomiju ima? »Isus Krist, onaj čovjek od prije dvije tisuće godina, otkriva se, postaje prisutan, u liku, u obliku drukčije ljudskosti. Mi susrećemo, sudaramo se s drukčijom ljudskosti. Upravo iskustvo drukčije

¹⁸ L. Giussani, *Čemu Crkva*, Verbum Split 2007, str. 15-16.

¹⁹ *Isto*, str. 30.

ljudskosti nas iznenađuje jer odgovara iskonskim potrebama srca više nego bilo kakve naše misli ili fantazije. Nismo to očekivali, nismo mogli ni sanjati, bilo je nemoguće, ne može se naći nigdje drugdje«. ²⁰

Mikelu Azurmendiju se dogodilo, dok je bio u bolnici u teškom stanju, da je sreo nešto što je u sebi imalo drukčiju ljudskost, nešto novo u odnosu na sve što je prije doživio. Slušao je na radiju nekog novinara, čiji je način da prosuđuje događaje bio drukčiji od ostalih, i u njemu je prepoznao nešto što mu konačno odgovara. Kad je izašao iz bolnice sreo je drugu osobu iz iste zajednice, koja ga je gledala na tako ljudski način da je osjetio jedinstvenu podudarnost sa svojim izvornim iskustvom. Potom je sreo još nekoliko osoba i vidio je da sve te osobe imaju nešto zajedničko, isti pogled. Živjele su u stvarnosti na drukčiji, ljudskiji način, a to ga je privuklo, ispunilo ga je divljenjem i duboko ga izazvalo. ²¹

To je dinamika koja se može, štoviše mora se zbiti i onome tko je već doživio određeni susret i živi kao kršćanin. U protivnom i nakon susreta ponovno upadne u skepticizam koji je opisao Montale.

Piše mi student: “Do prije nekoliko dana činilo mi se da je moj život izgubio polet, počeo sam gubiti volju... Jedan dan mog oca su nazvali s posla i rekli mu da iz predostrožnosti treba učiniti test na Kovid, jer je bio u kontaktu s klijentom koji je pozitivan bez simptoma. Dva dana kasnije test je bio pozitivan, zato – svi u karantenu. Tjedan dan kasnije, kad je opasnost prošla,

²⁰ L. Giussani, *Un avvenimento nella vita dell'uomo* (Jedan događaj u životu čovjeka), Bur, Milano 2020, str. 201.

²¹ Usp. J. Carrón, *Vedi solo quello che ammiri* (Vidiš samo ono čemu se diviš), Dan početka godine odraslih i studenata Comunione e Liberazione), 26 rujna 2020.

nastavljam kao obično, skoro po inerciji. Nemam čak ni snage da nazovem prijatelja, jer ionako za mene u kući nema prostora za ono što ti nazivaš događaj. Nakon nekoliko dana, umoran od tog životarenja, pokušam se svom snagom baciti u ono što treba učiniti (pomoći mami, kuhati za obitelj) kako bih našao trag istinskog života, ali ništa od toga, moja ograničenost postaje samo još očitija. Onda se bacim na knjige. Vrijeme prolazi, pogledam na sat, 18. 30 je, i sjetim se da je sad susret studenata s tobom. Nakon dvije minute oklijevanja: „idem-ne idem“, na kraju se priključim. U jednom trenutku čujem da netko govori: „Nakon iskustva punine koju sam doživio za vrijeme fakultetskih izbora koji su se k tome završili neočekivanim i zadovoljavajućim rezultatom, osjetio sam čudnu nelagodu. Kako mogu nastaviti i dalje živjeti ono iskustvo punine sad kad sam se vratio svakodnevnim obavezama?“ Ti počinješ odgovarati: „Pojedivosti koje nam ostavljaju čudnu nelagodu su presudne...“. Nešto u meni poskoči, i preostalo vrijeme susreta sam proveo priljubljen uz kompjuter iščekujući druge riječi koje mi vraćaju život. Zatvorim zoom. Povratak u „pravi život“. Večeram, raspremim stol, gledam malo televiziju, sve izgleda normalno, ali kad odem u krevet ne uspijevam zaspati misleći na ono što si nam rekao, i odbacujući u stranu svoj ponos počnem moliti na tako ljudski način, da sam još uvijek dirnut kada na to pomislim. Dan poslije više nisam ja! Otkrivam u sebi „apsurdnu vedrinu“ koja se na tajanstveni način odražava u postupanju s obitelji, kuhanju i učenju s nezamislivom radošću. A kad promislim da se nisam htio ni priključiti! Obuzet sam zahvalnošću. Kako je lijepo tako živjeti!«

Mi možemo prepoznati istinu navještaja koji nas je dosegao jedino u susretu s događajem nove ljudskosti, i videći promjenu koju on u nama izazove: »“apsurdna“ vedrina« – pridjev kojim današnji mladi označuju nešto neizrecivo veliko –, »nezamisliva radost«, jer čovjek je ne može dati sâm sebi. Riječ je, piše Cabasilas, o »novom životu jer nema ničega zajedničkog s prijašnjim, ljepši je nego što smo mogli i zamisliti jer, premda je svojstven čovjekovoj naravi, to je Božji život“.²²

3. Kršćanski događaj se opire svakom skućivanju

Razmotrimo pozornije prirodu tog „događaja“ koji rađa novu ljudskost. Svi mi pripadamo povijesti koja, manje ili više, prenosi novost kršćanstva i pritom izaziva različite reakcije. Opet mislim na Azurmendija. Poznati antropolog i sociolog poznavao je kršćanstvo, bila mu je poznata njegova doktrina, moral i vrijednosti, ali nije mu to znanje u starosti probudilo zanimanje za kršćanstvo. Naprotiv, s godinama se udaljio, s njim je raskrstio i nije više htio čuti o njemu. Što je prije nekoliko godina u njemu zapalilo iskru koja je razbuktala njegovu znatiželju i želju da ponovno otkrije što je kršćanstvo, srušivši zid koji su podigle prijašnje spoznaje? Što je pokolebalo njegovo gledište, njegov stav? Bio je to „događaj“ koja se nije dao ograničiti znanstvenim i ljudskim objašnjenjima, koji nije mogao svrstati u kategorije s kojima je do tog trenutka prosuđivao stvarnost uključivši i kršćanstvo.

²² N. Cabasilas, *La vita in Cristo* (Život u Kristu), op. cit., str 126.

Bio je to „događaj“ koji je izmicao njegovom općem stavu, nije se mogao objasniti njegovim uobičajenim konceptima ni dotadašnjim shemama mišljenja. Azurmendi nije mogao „događaj“, koji je sreo u radio emisiji – kao ni susrete nakon izlaska iz bolnice – „uklopiti“, svesti u svoje sheme, u nešto univerzalno, apstraktno, kako kaže Giussani²³ baš zato jer je u njemu bilo nešto potpuno drukčije. Taj je događaj bio toliko različit da ga je osvojio: privukao ga je, probudio je njegovu znatiželju i iznenađeno je shvatio da se više od njega ne može odvojiti. To mu je donijelo novu spoznaju, novi način postupanja sa svime, preporodilo ga je. Postao je više on sâm. Naš prijatelj kojeg sam prije citirao rekao je: „Dan poslije nisam više bio onaj stari ja!“, drugim riječima bio sam više ja sâm.

Ne može se sve prilagoditi utvrđenim okvirima, shemama u koje smo navikli uklopiti sve što se događa. Postoje događaji koji se ne daju skućiti, koji u sebi imaju nešto što se tome suprotstavlja, što probija, nadilazi ustaljene okvire. Ti »događaji« su, kao što smo često znali reći, »*osobe ili neki aspekti osoba*«²⁴, koje u sebi nose novost, ljudsku istinu za kojom svi duboko čeznemo i s kojom se ništa ne da usporediti. To se čini nemogućim i zato sv. Pavao govori o »novom stvorenju«. »Biti novi čovjek znači da si čovjek koji cijelim svojim životom, uz pomoć Onoga tko je

²³ »Sveopći mentalitet [...] da bi prosudio uvijek nastoji podvrgnuti posebne aspekte nečem univerzalnom, apstraktnom« (L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijest svijeta*, op. cit., str. 67-68).

²⁴ L. Giussani *Un avvenimento di vita, cioè una storia* (Događaj života to, jest povijest), op. cit., str. 459

u njemu prisutan, naviješta Onoga koji dolazi«. ²⁵ Onaj tko se namjери na te događaje ili te osobe i dopusti da ga oni privuku, počne i sâm živjeti stvarnost na novi, drugačiji način, te je prvi koji se tome čudi: »Kako je lijepo ovako živjeti!«

»Dragi Julián, u posljednjih šest mjeseci dogodilo se nešto što je iz temelja promijenilo moj odnos prema svemu: ništavilo o kojem toliko govorimo ušlo je grubo u moj život. Jednog dana u lipnju saznali smo da si je mladić moje sestre neočekivano oduzeo život. To su bili bolni i potresni dani. Ostala sam kod kuće sa sestrom da joj pravim društvo. Bilo je očito da nas nikakav razgovor o tome, religiozan ili nereligiozan, ne može utješiti u drami koja nas je snašla, otvorivši ranu koja je stalno krvarila: na što se ja danas mogu osloniti? Što meni danas znači da je Krist pobijedio smrt prije dvije tisuće godina? Što znači da smrt nema zadnju riječ, posebno ako ju netko sâm odabere? Kako je moguće opet doseći puninu života? Kako mogu ovdje živjeti stotruko?« Sve ono što je mojoj sestri bilo preneseno kršćanskim obećanjem uzdržano je: ma je li sve to istina? »A moja sestra? Ukratko, ima li nade? Morala sam priznati da je, zahvaljujući društvu nekih mojih prijatelja, odmah u meni počela rasti svijest da je Krist postao čovjekom radi mene, kako bih mogla konkretno živjeti bliski odnos s Njime. Konkretno sam iskusila ono što si napisao u knjizi *Sjaj u očima*: „Krist je prisutan sad i ovdje. Činjenica da ga primijetimo podrazumijeva isto iskustvo kao prije dvije tisuće godina [...], to jest susret s drugačijom ljudskosti koja

²⁵ P Evdokimov, *L'amore folle di Dio* (Luda Božja ljubav), San Paolo, Cinisello Balsamo (Mi) 2015, str. 69.

u nama probudi predosjećaj novog života, duboko nas dirne jer kao ništa drugo odgovara žeđi našeg bića za smislom i puninom koje je u samoj našoj naravi. I danas je riječ o iskustvu susreta u kojem [...] je sadržan sav smisao, [...] sve što se može poželjeti, sve istinito, sve lijepo i ljupko“. Krist je, svojom prisutnošću koja je u tim danima dolazila k meni u licima mojih prijatelja, pobjeđivao sve moje rane i prigovore proteklih mjeseci. Njegov pogled u meni je rađao nadu da ništa nije izgubljeno u tom prividno odbačenom životu, koji se je prepleo sa životom moje sestre i mojim životom. To kažem ne zato što sam opsjednuta, nego zato što je to moje iskustvo: nemoguće mi je odvojiti pitanje „Ima li nade?“ od Njegovog tijela ovdje i sada«.

Novo stvorenje plod je tog događaja. Danas vidimo početni događaj u novom subjektu koji događaj stvara. Vratimo se još jednom Giussanijevim riječima: novo stvorenje posjeduje novu »sposobnost spoznaje stvarnosti koja se razlikuje od drugih. Nova spoznaja »rađa se iz potvrde događaja, iz *affectusa*, privrženosti događaju uz koji smo pristali i kojem kažemo „da“. Taj događaj uvijek je posebna točka u povijesti; zahtijeva da bude univerzalan ali ostaje posebni aspekt. Rasuđivati počevši od događaja prvenstveno znači prihvatiti da ne definiram ja taj događaj, već da on definira mene. To je izazov za sveopći mentalitet koji, da bi prosudio, uvijek nastoji podvrgnuti posebne aspekte nečem univerzalnom, apstraktnom«. ²⁶

Novost koju taj događaj donosi u život također je potvrda, dokaz istinitosti prvobitnog susreta. Ali kako

²⁶ L. Giussani, L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, str. 67-68.

mogu znati je li pojedinost koju susrećem događaj Krista danas? Samo ako pokazuje (kao u svjedočenjima koja smo upravo citirali) da je sveobuhvatna te da može rasvijetliti svaku okolnost ili situaciju, pa čak i najpotresniju: smrt.

»Sve češće, sve više ispunjen divljenjem, konstatiram da je izvor nade neprekidno događanje prisutnosti koja se ne može reducirati i koja u potpunosti odgovara srcu. Shvaćam da su mi poklonjeni događaji koji me podržavaju, a koji se ne mogu svesti na nečiju dobrohotnost ili temperament. Početkom prosinca moj dragi prijatelj ušao je u samostan. Svjedočio mi je puninu ljudskosti zaljubljene u život, sigurnost da je sreo Boga, ljubav po kojoj „već ima sve“, tako da može sve ostaviti „jer ništa neće biti izgubljeno“. To nastavlja biti točka koju ja u svakodnevnom životu više ne mogu zaobići. Sama činjenica da je on u samostanu i način njegova života snažno me podsjeća da postoji cjeloviti odgovor na iščekivanje mog srca, da ja taj odgovor mogu sresti. To je neizrecivi poticaj pamćenju: započinjem svaki dan sa žarkim očekivanjem koje me potiče na dijalog sa svime. Ali kakva veza postoji između njega kao “potpuno osvojene” prisutnosti i nade? Prije nekoliko mjeseci jedan moj prijatelj je otkrio da ima amiotrofičnu lateralnu sklerozu. U toj dramatičnoj okolnosti njegovo mi je lice stalno pred očima. Svako večer mi kaže: „I večeras, zbog onoga što sam vidio i što mi se dogodilo idem u krevet zadovoljan i zahvalan, jer je Gospodin ispunio svoje obećanje“. Bolest sve više napreduje, a on je zahvalan. Što podržava potpunu sreću u njegovu srcu čak i kada više apsolutno ništa ne može? Ne vidim ono što on vidi, no vidim njega, to mi je dano. Pred kraj godine

predložio sam nekim mladima s kojima sam u skautskom društvu da organiziramo večer o prvom poglavlju djela *Religiozni smisao*, želeći im dati instrument za koji sam otkrio da je jako koristan za život, a to je srce. Krajem prosinca zatražio sam ih da podijele s drugima najljepše što im se dogodilo te godine. U godini epidemije Kovid-19 postojao je rizik da čujemo samo o poteškoćama, negativnim stvarima i boli. Jedna od njih je rekla: „Svaki put kad se na nekom sastanku ili susretu govori o srcu, pitam se: slušam li ja svoje srce? Uspijevam li ga slijediti? To je najvrjednije otkriće ove godine!“ Kada su prije nekoliko tjedana ponovno zatvorili škole, a ja sam nastavnik, u početnoj frustraciji u meni je iskrsnulo pitanje: nije li to prilika da naučim voljeti učenike koji danas jesu a sutra već nisu? S tim sam pitanjem otišao na misu i dirnulo me kad sam shvatio da mi se Krist nastavlja davati i u crvenoj zoni čak i kad je škola zatvorena. „Moje srce je radosno jer Ti, Kriste, živiš!“ To je nada. Gdje živiš? U toj ljudski nemogućoj ali stvarnoj prisutnosti prijatelja koji je otišao u samostan, u radosnom licu prijatelja koji ide u susret svojoj sudbini u bolesti, u Pokretu koji me odgaja omogućujući mi da svega toga postanem svjestan, dopuštajući mi da sve to primijetim pa sve do toga da sve riskiram na srce mladih koji su prepušteni na milost i nemilost svijeta. Koliko toga svakodnevno vidim što mi odgovara i podsjeća me da je Krist živ i da je on sve! Samo to me drži! Prije nekoliko dana sam u okviru karitativnog djelovanja u kojem sudjelujem odnio paket jednoj obitelji. Ponudili su mi kavu. Imajući pred očima sve što sam ispričao, odlučio sam po prvi put da se zaustavim. U sobi na propisanoj udaljenosti, bila je okupljena cijela obitelj. Jedna od dvije

kćeri gledala me je u tišini, no vidjelo se da je u njoj pitanje: „Zašto si ovdje? Zašto te zanimamo?“ Kada Krist živi u srcu, stvarnost, čak i tuđa, postaje kuća u kojoj se može stanovati. Na koljenima zahvaljujem Pokretu što bdije nad tim ljudskim i živim pogledom ispunjenim nadom: u njemu je prisutan Krist koji se utjelovio u mom životu.«

Da bi se suprotstavio sveopćem mentalitetu »događaj« ne mora biti nešto posebno. Snaga događaja, tog posebnog aspekta ne ovisi o njegovom sjaju. To može biti samo dašak, ali dašak koji je tako različit da privlači kao magnet. Njegova snaga i njegov jedinstveni karakter proizlaze iz različitosti koju donosi. Azurmendi ga je susreo u novinaru koji je govorio na radiju. U razgovoru s Giovannijem Testorijem 1980. godine, Guissani je govorio o osobama koje su »prisutnosti«²⁷.

Često smo svjedoci događaja sličnih onima koji su opisani, ali nerijetko, umjesto da ih jednostavno slijedimo, kao što je to učinio Azurmendi, uklapamo ih u vlastiti sustav mišljenja, u ono što nam je već poznato. Pa prema tome nam ne govore ništa novo. Možemo pripadati kršćanskoj povijesti u kojoj se vide mnogi takvi događaji i unatoč tome nastaviti ograničavati kršćanstvo na etiku, ritual ili na stereotipe koje smo preuzeli iz društvene sredine. Niti jedno od tih ograničenja ne može pobuditi nadu.

²⁷ »Ne uspijevam naći drugi znak nade osim da se poveća broj tih osoba koje su prisutnosti; i neizbježna simpatija [...] koja se rađa među tim osobama« [L. Guissani – G. Testori, *Il senso della nascita* (Smisao rađanja), Bur, Milano 2013, str. 116].

U trenutku kad kršćanstvo postane »događaj« koji mi prihvatimo, postaje nam jasno da je ono donijelo nešto posve novo u naš život. Onaj tko sudjeluje u kršćanstvu kao događaju odmah otkriva i najmanju skućenu sliku o njemu. To se dogodilo mladoj prijateljici koja mi je napisala: »Prije nekoliko dana dogodilo mi se nešto što mi je pomoglo da shvatim što se dogodilo u mom životu. Razgovarala sam s majkom o Božiću. U jednom trenutku rekla mi je u šali da duboko u sebi zapravo želi vjerovati da postoji Djed Božićnjak jer joj treba neki lik koji donosi nadu, lice o kojem može razmišljati i za koga može reći: „On može sve, u njega polažem nadu da će sve biti dobro“. Taj komentar moje majke razjasnio mi je koliko sam privilegirana jer sam sreća Pokret. Moja je majka vjernica, ide nedjeljom na misu, a ipak svoje nade polaže u Djeda Božićnjaka jer je on za nju poznato, konkretno lice! Za mene je to bio dokaz da Boga ponekad svodimo na nešto apstraktno ili na ideju. Naprotiv, ja Boga susrećem svakodnevno, prisutan je i mogu ga prepoznati zahvaljujući tome što pripadam određenoj povijesti. Činjenica da sam ga otkrila u susretu s tom posebnom poviješću u meni je rodila nadu«.

Susret s prisutnostima koje se ne daju ograničiti omogućuje nam da ne podlegnemo predodžbama koje smo preuzeli od općeg mentaliteta. Samo takve prisutnosti nose, duboko u sebi, temelj nade.

„Ima li nade?“ To mi pitanje izaziva nelagodu. U vremenu kao što je ovo može se teoretskim frazama odgovarati samo kratkotrajno. (Studiram medicinu i stanje u zdravstvu zato me direktno dira). Na kraju dana pitanja mi oduzimaju san i snagu. Mora postojati pravi odgovor koji se može oduprijeti drama-

tičnosti ovih dana, jer teoretski odgovor samo sve još više pogoršava (dodao bih da na koncu povećava nihilizam). Tražeći odgovor na pitanje: „Ima li nade za mog bolesnog oca?“, jedino što mi pomaže jest da ga gledam. Ima li nade pred tom pandemijom? Ono što mi odmah pada na pamet su oči moje prijateljice pune entuzijazma, koja se ne povlači pred teškoćama rada u bolnici. I tako dalje, analizirajući sve situacije koje su mi teške, jedino što mi dozvoljava da kažem da ima nade su neka lica iz kojih zrači nada. Tu se drama zaoštrava, ne smiruje se: kad njih vidim budi mi se želja da budem kao oni i da mogu gledati život istim njihovim očima (kao što se dogodilo Azurmendiju koji je govorio sam sebi: „Kako bih želio gledati svijet onako kao onaj novinar!“), ali svjesna sam da do toga ne može doći mojim snagama jer bih inače na kraju dana išla u krevet umorna od brojanja svakog uspjeha ili neuspjeha. [To bi bilo kao da sam sve opet svela na etiku]. Zato se pitam: „Čemu to služi?“ Svaki dan me iznenadi netko tko živi s istinom, tko me privlači i tko me pokreće, kome zavidim zbog načina kojim gleda iste stvari kao ja, a meni su te stvari dodijale već u osam sati ujutro. Ta se privlačnost najčešće gasi već za dva sata, ali nekada me pokrene. Zato se pitam: je li dovoljno da ih slijedim? Je li dovoljno ostati u doticaju s tim ljudima koji su za mene stvarne prisutnosti i zahvaljujući kojima se, barem trenutak, osjećam shvaćena u svim mojim teškoćama i dramama?«

Odgovor na ovo pitanje postavlja problem slobode. Pred osobama koje u sebi nose temelje nade svatko treba prvenstveno odlučiti hoće li slijediti želju da bude kao oni i ostati u njihovom društvu ili neće.

4. Iskustvo i kriteriji srca

Ali kako možemo prepoznati te osobe zbog onoga što jesu, što u sebi donose, zbog njihove prave vrijednosti, kako shvatiti zašto su tako različiti? To je pitanje upućeno svakome od nas, a ni apostoli ga nisu bili pošteđeni. Štoviše, oni su se prvi trebali s njime suočiti.

Kada se prisutnost Isusa počela nametati, a njegova slava rasla zbog stvari koje je govorio i činio, počela su kolati različita objašnjenja o njegovom liku, a konkurencija su mu bili oni koji su osjećali da je ugrožena njihova moć, njihov „autoritet“. To su bili pismoznanci, farizeji, intelektualci i vođe naroda. Kako su oni prvi koji su išli za njim mogli shvatiti da se isplati slijediti tog čovjeka, vezati se uz njega, utemeljiti na njemu cijeli život?

Kako, među tolikim sličnim ljudskim licima, prepoznati to jedinstveno lice? Koji kriterij možemo upotrijebiti? To bismo već trebali znati, iskustvo nas je to već trebalo naučiti. Jedini pravi kriterij da prepoznamo prisutnost koja je važna za naš život je onaj kojim nas priroda potiče na univerzalno uspoređivanje sa svime s čime se susrećemo: srce, to jest skup očevidnosti i potreba (za istinom, ljepotom, pravdom, srećom) koje izlaze na vidjelo kada ozbiljno shvaćamo ono što živimo. »U iskustvu, stvarnost koja te pogađa i šokira« kaže Guissani, »iznosi na vidjelo kriterije tvoga srca, budi tvoje srce koje je bilo smeteno i uspavano i zato te budi tebi samome. Tada počinje tvoj put jer si probuđen i imaš kriterije«. ²⁸

²⁸ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così* [Može li se (doista?!) tako živjeti?], Bur Milano 2011, str. 83.

Kriteriji koji djeluju u nama su objektivni i nepogrešivi, čak i nama usprkos, a ne daju nam popuste. Kao što to dramatično bilježi Pavese. Piše 14. srpnja 1950. nakon što je dobio Nagradu Strega: »Vratio sam se iz Rima. U Rimu, apoteoza. I što s tim?«²⁹ Bilo je kao da se ostvarilo ono što je pred mnogo godina zabilježio u svom dnevniku: »Samo je jedno tužnije od toga da ti propadnu ideali, a to je da se ispune«.³⁰ Manje od godinu dana prije smrti priznaje: »Koliko si puta ovih posljednjih noći napisao: I *onda*? Počinjemo biti u

kavezu, zar ne?«³¹. Nakon što je 22. lipnja 1950. dobio vijest o velikom uspjehu, napisao je: »To je blaženstvo. Bez sumnje. Koliko ću puta još tako uživati? A *onda*?«³² Što je nedostajalo njegovom životu tako uspješnom u očima svijeta? Dne. 17. kolovoza 1950 napisao je: „Imena nisu važna. To su samo imena izabrana na sreću, slučajna imena – da nisu ta bila bi neka druga. Ispada da sada znam koji je moj najveći trijumf – a taj trijumf nema mesa, nema krvi, nedostaje mu život«.³³ Pod teretom tog nedostatka, deset dana kasnije oduzeo si je život!

Slično iskustvo opisuje Camus u svojim *Bilježnicama* na dan velikog uspjeha: »17. listopada. Nobelova nagrada. Neobičan osjećaj potištenosti i melankolije«.³⁴

²⁹ C. Pavese, »14 srpnja 1950«, u Id., *Il mestiere di vivere*, op. cit., str. 516.

³⁰ C. Pavese, »18 prosinca 1937«, *Isto*, str. 108.

³¹ C. Pavese, »16 listopada 1949«, *Isto*, str. 488.

³² C. Pavese, »22 lipnja 1950«, *Isto*, str. 515.

³³ C. Pavese, »17 kolovoza 1950«, *Isto*, str. 518.

³⁴ A. Camus, *Carnets III. Mars 1951 – Decembre 1959*, Gallimard, Paris 1989, str. 214.

Ne možemo izbjeći konstitutivne kriterije srca, potrebu za smislom, pravdom, srećom i ljubavlju. Možemo ih do neke mjere ušutkati ili ograničiti, ali ne možemo ih iskorijeniti. Oni pripadaju iskustvu, njegov su sastavni dio. Giussani je objasnio poteškoću koju imamo u priznavanju da je »načelo prosuđivanja iskustva u samom iskustvu«. Ali, naglašava, »kada ne bi bilo točno da su načela prosuđivanja vlastitog iskustva u samom iskustvu, čovjek bi bio otuđen, jer bi morao ovisiti o drugome da bi prosudio sebe«. ³⁵ Te potrebe ne rađaju se automatski u onome što živimo nego »se rađaju u nama pred onim što živimo, ako to ozbiljno shvaćamo«³⁶, te prosuđuju to što živimo.

Kriterij prosuđivanja treba biti »imanentan izvornoj strukturi osobe«. Riječ je o »objektivnom kriteriju kojim priroda gura čovjeka u sveopću usporedbu dajući mu onu jezgru izvornih potreba, ono osnovno iskustvo koje sve majke *jednako* predaju svojoj djeci. Samo potvrđujući ovaj zajednički identitet, može se nadvladati anarhija³⁷ subjektivizma.

Ne može se govoriti o iskustvu, iako smo ponekad u napasti da to učinimo, tako da ga poistovjetimo običnim kušanjem nečega. »Kategorija iskustva koju mi koristimo ima u potpunosti kritičku vrijednost«, potvrđuje Giussani. Iskustvom se ne smije smatrati »nešto što neposredno, spontano osjećamo«, nego »mjesto na kojem susret sa stvarnošću potiče konstitutivne potrebe čovjekova srca da traže odgovor na izazove koje mu stvarnost nameće«. Iz toga proizlazi: »Isku-

³⁵ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così*, op. cit., str. 83-84.

³⁶ *Isto*, str. 82

³⁷ L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 26.

stvo je dakle kontekst u kojem je neka osoba pozvana provjeriti može li događaj Krista (jedina stvarno velika radna pretpostavka) odgovoriti na iskrsla pitanja na autentičan i cjelovit način, znači obuhvaćajući sve čimbenike, kao što ni jedna druga pretpostavka nije u stanju«. I odmah dodaje: „CL se nameće jedino kao želja da otkrijemo i na što autentičniji način živimo činjenicu da kršćanska vjera, takva kakva se sačuvala u istinskom pravovjerju, odgovara bolje od ikojeg drugog prijedloga na duboke ljudske potrebe«. ³⁸

Zbog toga je istinska nesreća današnjeg vremena slabljenje svijesti o tim potrebama, zamagljivanje svijesti o vlastitom identitetu. Krist je, naime, došao odgovoriti ljudima, a ne »beskrvnim bićima kao što su roboti«. Reinhold Neibuhr, koga sam već citirao, piše: »Ništa nije tako nevjerojatno kao odgovor na pitanje koje se ne postavlja«. To je, dakle, »jedina namjera CL-a«: »svjedočiti razumnost vjere, vjere kao *razumne poslušnosti*, pri čemu se razumnim smatra – prema sv. Tomi – iskustvo sukladnosti između vjere i strukturalnih potreba ljudske svijesti«. ³⁹

Razlika kršćanskog događaja u cijelosti je u iskustvu koje ono potiče. Susret s Kristom potiče u učenicima iskustvo neusporedive sukladnosti: »Našli smo Mesiju!« Svi drugi lijepi događaji u životu koje želimo da nam se dogode, uključujući uspjehe koje postignemo, ne zadovoljavaju naše očekivanje, ne ispunjavaju obećanje te su na kraju veliko razočaranje. Kad nam se

³⁸ L. Giussani, »Il ragionevole ossequio della fede« (Razumna poslušnost vjere), intervju s A. Metalli, *30 giorni*, br 5, 1988, str. 40-41

³⁹ *Isto.*

dogode, prepoznamo se u reakciji Pavesija: „Što s time? I onda?“

Vratimo se na našu temu. Iskustvo u autentičnom smislu, kao mjesto spoznaje i njezine provjere ne može se poistovjetiti s jednostavnim subjektivnim dojmom ili sentimentalnom reakcijom. Iskustvo je »jedinstvo vitalnog čina koje nastaje iz tri čimbenika: a) *Susret* s objektivnim čimbenikom [...] koji je neovisan o osobi koja stječe iskustvo [...]. b) Sposobnost da se na primjeren način shvati značenje susreta [...]. c) *Svijest* o sukladnosti između značenja Događaja koji sretnemo i značenja vlastite egzistencije [...]. Upravo svijest te sukladnosti temeljna je za rast osobe bitan za fenomen iskustva«. U autentičnom iskustvu stoga su nužno implicirane »svijest o sebi i kritička sposobnost osobe«. ⁴⁰

O tome, drugim riječima kaže prorok Izajia: »O, da razdereš nebesa i siđeš!« To jest ako se dogodi nepredvidivo, ako Bog uistinu odgovori na naše očekivanje, »Pred licem tvojim tresla bi se brda«. ⁴¹ Znak ispunjenja obećanja je »šok« izazvan tim događajem. To se dogodilo Elizabeti: čim »začu Marijin pozdrav, zaigra joj čedo u utrobi«. ⁴² To se isto dogodilo Ivanu i Andriji koji su, nakon što su sreli Isusa i proveli s njim cijelo popodne, svima rekli): »Sreli smo Mesiju!« To isto je doživio i Azurmendi: »Nisam očekivao da ću tako nešto sresti u svom životu. To je bilo veliko iznenađenje. Potpuno izvan uobičajenog [...], i malo po malo počeo

⁴⁰ L. Giussani, *Il rischio educativo* (Odgojni rizik), Rizzoli, Milano 2014, str. 130-131.

⁴¹ Iz 63, 19.

⁴² Lk 1, 41.

sam se diviti«. ⁴³ Ta „zaigranost“ znak je da se ponovno događa.

Dakle, mogu prepoznati božansko u određenim prisutnostima, kao što je Elizabeta prepoznala Isusa u Marijinoj utrobi. U susretu s njima osjetim da one odgovaraju srcu, mojoj ljudskosti što se očituje kao „zaigranost“. Potvrda da je zaista riječ o takvoj prisutnosti je u tome što je ona sposobna da me uvede u sveukupnu stvarnost, pomaže mi da se suočim sa svakom situacijom i prkosim svakoj okolnosti. »[Krist] je svojim dolaskom sve učinio novim, donoseći sebe« ⁴⁴ – kaže sv. Irenej – sve je učinio novim. Kakvo li su iskustvo morali imati prvi kršćani kada su opisali Krista na taj način!

Dogodilo se i nastavlja se događati. To se dogodilo prošlih mjeseci upravitelju kafića u sveučilišnoj četvrti, koji posjećuju uglavnom studenti.

»Mi iz CLU-a smo među rijetkima koji su nastavili pohađati sveučilište u vrlo rijetkim otvorenim učionicama. Svakog jutra idemo na kavu „za van“ u isti kafić i sprijateljio sam se s konobarima. U petak ujutro moj je bratić ušao zadnji u kafić i pitao konobara koji u tom kafiću radi od 1982. kako mu ide. Konobar je odgovorio: „Posao slabo ide, no sreća je da ste vi tu, a ja znam da ste iz CL-a. To je odmah jasno, jer ste isti kao oni prije trideset godina, vi ste jedini koji daju malo svježeg daha ovoj studentskoj četvrti“. Kako je moguće, pitao sam se, da je shvatio da smo iz CL-a i

⁴³ »L'abbraccio«, transkripcija tv intervjua Fernanda de Haro s Mikelom Azurmendi za Meeting 2020, u J. Carrón, *Vidiš samo ono čemu se diviš*, op. cit., str. 15.

⁴⁴ Sveti Irenej, *Adversus Haereses*, IV, c. 34.1.

da prepoznaje nešto od prije trideset godina? A kako je moguće, iznad svega da se nas, a tu ubrajam i sebe, označi kao one koji oživljavaju studentsku četvrt? Razlog nije u nekoj mojoj ili našoj sposobnosti. Ne, razlog je što mi je susret trajno obilježio srce do te mjere da je promijenio moj pogled na stvarnost koja je ista za sve. Prema tome ne moram raditi izvanredne stvari, dovoljno je da budem to što jesam. U meni je zbog toga narasla svijest, uvjerenje da ili postoji Krist ili je sve ništavilo! To je zato što su se u mojem iskustvu dogodile tolike stvari koje su postale „naslage ljepila“ koje su me povezale i još me uvijek vežu uz tu zajednicu, tako da mogu reći: „Kamo da idem ako se udaljim od Njega?“ Živim u sadašnjosti ovom teškom vremenu, ali situacija me ne dovodi do očajanja jer iskustvo mi potvrđuje da se moja vjera proteže i na budućnost. Pouzdanje i vjera su oružje kojim se svakodnevno borim s izazovima koji mi se nameću. S tom sigurnosti, a da pritom ne činim ništa posebno, trebam samo biti ono što jesam, donosim ljudima nešto što me nadilazi. Tek sada živim u sadašnjosti s nadom«.

Konobar je lako prepoznao po čemu su različiti mladi u njegovom kafiću, zbog svježeg daha koji su unosili u njegov život.

CVIJET NADE

Sad se trebamo suočiti sa zaista teškim pitanjem koje je bolna točka svih nas, djece takozvane zapadne kulture.

1. Potreba za sigurnošću

Kako mi, koji živimo u ovom vremenu i ovoj kulturi, možemo doći do sigurnosti o Kristu? Pri tome mislim najviše na mlade kojima je s jedne strane bliska racionalnost znanosti i tehnike po kojoj se sve može izmjeriti, a s druge osjećaju netrpeljivost prema svemu što nije neposredno, što se ne može izmjeriti, sve što je doktrina. Danas je ta potreba za sigurnošću posebno jaka. Onaj tko radi s mladima to dobro zna. Giussani je to davno shvatio a sad je ta potreba postala još jača. Danas više nema ničega što privlači kršćanskoj vjeri. To je nedavno napisao Lucio Brunelli u listu *L'Osservatore romano* govoreći o današnjim mladima: »Krist je umro i uskrsnuo. On je Spasitelj. Možeš mu tu istinu vikati u lice [...], ali taj će te mladić vjerojatno gledati [...] ravnodušno«, kao da je pred nečim »nerazumljivim«.¹ Kršćanska vjera nije više društveni čimbenik,

¹ L. Brunelli, »Le chiese vuote e la fantasia di Dio« (Prazne crkve i Božja mašta), *L'Osservatore Romano*, 10 travnja 2021, str. 9.

očita pretpostavka, ne prenosi nam se odgojem. Zato smo „prisiljeni“ (po meni, srećom) ponovno otkriti kako da do nje dođemo. U određenom smislu smo prisiljeni na razumnu, utemeljenu vjeru.

Zapitajmo se: na čemu se temeljila vjera prvih koji su slijedili Isusa? Isto vrijedi i za nas danas. Od samog početka svog odgojnog rada Giussani je živo osjećao potrebu za razumnošću vjere. To je novi način kako postaje jasna milost karizme; milost data don Giussaniju povezana je s našim potrebama današnjih ljudi (uronjenih u nesigurnost iz koje ne znamo kako izaći). Zajednica rođena iz te milosti ima kao jedini cilj (reka je u navedenom odlomku) svjedočiti razumnost vjere, to jest da Krist, više od svega drugoga odgovara na duboke potrebe naše ljudskosti. Pristajanje uz vjeru je razumno upravo zato jer događaj Krista otkriva svoju podudarnost s konstitutivnim potrebama ljudske svijesti. A »prijedlog mladima predstavlja vrlo jasan test«² jesmo li ili nismo svjesni te potrebe za razumnošću.

Što je potrebno da osobe, mlade kao i odrasle, otkriju razumnost vjere? Na Sinodi laika 1987. Giussani je tvrdio: »Današnji čovjek koji ima mogućnosti djelovanja kao nikad dosad u povijesti, ima velike poteškoće da u Kristu vidi jasan i siguran odgovor na značenje njegovih sposobnosti. Institucije često ne nude odgovor koji pomaže živjeti. Ono što nedostaje nije toliko verbalno ili kulturno ponavljanje navještaja. Današnji čovjek, možda i nesvjesno, očekuje iskustvo susreta s osobama za koje je događaj Krista

² L. Giussani, »Il ragionevole ossequio della fede« (Razumna poslušnost vjere), intervista a cura di A. Metalli, *30 Giorni*, op. cit., str. 40.

tako prisutna stvarnost da je njihov život preobražen. Samo ljudski susret može potresti današnjeg čovjeka – događaj koji je odjek onog izvornog događaja kada je Isus podigao oči i rekao: „Zakeju, siđi odmah, dolazim u tvoju kuću“.«³

Susret je polazna točka. Kao prije dvije tisuće godina. Danas ne može biti drukčije, jer u protivnom to više ne bi bilo kršćanstvo. »Upravo veliki preokret metode obilježava prijelaz s religioznog smisla na vjeru: nije više riječ o traženju punom nepoznanica, nego o iznenađenju zbog nečega što se dogodilo u povijesti čovječanstva«. To svjedoče i navedena svjedočanstva. »To je uvjet bez kojega se ne može govoriti o Isusu Kristu. Naprotiv, Isus mi na tom putu postaje blizak, odnos s njime gotovo kao odnos s majkom ili ocem, i s vremenom sve više određuje moje biće«. Iskustvo susreta s njegovom ljudskosti – koja ima lice, izgled konkretnih osoba, određene zajednice – vodi me, zbog duboke sukladnosti koju osjećam, »velikom pitanju o njegovu božanstvu«.«⁴

Potreba za razumnom vjerom postoji u svakoj životnoj dobi i u svim životnim uvjetima.

Značajno je i primjerno za ovaj problem to što piše studentica: »Pitanje sigurnosti kad je riječ o Kristu za mene je otvoreno pitanje. Nakon mnogo godina pripadnosti pokretu, trenutak mise i pričesti za mene je postao trenutak duboke nelagode, jer više ne vjerujem. Zahvalna sam prijateljima iz pokreta zbog intenziteta života koji me stalno ponovno privlači, ali

³ L. Giussani, *L'avvenimento cristiano. Uomo Chiesa Mondo*, (Kršćanski događaj. Čovjek Crkva Svijet), Bur, Milano 2003, str. 23-24.

⁴ L. Giussani, *Izazov kršćanstva*, op. cit., str. 6.

ne mogu zaboraviti da se pokret temelji na „nevjerojatnom“ događaju Krista, za mene nevjerojatnom i kojeg ne mogu prihvatiti. Pitam se: kako Krist može biti ovdje, kako može biti u meni? Ne razumijem gdje i u kome je Krist, ako smo svi ljudi, svi ograničeni. To mi ne izgleda skepticizam, vjerujem da konačno ne skrivam činjenicu da mi puno toga nije jasno i ne mogu se više pretvarati da je sve kao prije. To je kao da se nalazim pred kotačem bicikla, vidim sve žbice – sve ljudske žbice, sve što mi se dogodilo, osobe – ali ne uspijevam vidjeti središte tih žbica, čini mi se da je sve usiljeno, da je autosugestija. Vidim da ljubav koju osjećam dolazi od moje mame, od mog tate, mojih prijatelja, nekad više, nekad manje, i doista ne razumijem kako u jednom trenutku u igru ulazi Krist«.

Zahvalan sam ovoj prijateljici na njezinoj hrabrosti i iskrenosti njezina pitanja. To je nadasve znak da se nalazi u zajednici u kojoj se osjeća slobodnom postaviti najradikalnija pitanja. A kao što svatko može priznati, nipošto nije očito da postoji mjesto gdje osoba može postaviti njezina pitanja, izložiti se, riskirati bez straha.

Prije nego što uđemo u srž pitanja, htio bih vam iznijeti slično svjedočanstvo.

»Ovo su teška vremena: mnoge osobe se razbolijevaju od Kovida a mnoge pate od „običnih bolesti“ koje se često ne liječe kako treba, jer zdravstveni sustav ne funkcionira normalno. Uz to ne smijemo zaboraviti ekonomske poteškoće koje mnogima postaju vrlo značajne. Strah od života i od smrti nagriza tijelo i srce čak i onih koji naizgled nemaju većih problema. Živimo u nekoj vrsti egzistencijalnog „zastoja“ koji izaziva strah i tjeskobu. U toj situaciji neizbježno se

pitamo, više nego prije, što je doista bitno. Na našoj školi zajednice postavljamo mnoga pitanja o tome, i osim osobnih osjećaja i posla koji su prirodno svakome važni, svi vjeruju u bitnu važnost zajednice kojoj pripadamo. Ali tu iskrsavaju sumnje, barem u nekima od nas, što to doista znači. Zajednica je važna i za naš svakodnevni život a ne samo u trenucima škole zajednice. Ona je naša kuća, izvor savjeta, utjehe ali i konkretne podrške. Ona je mjesto gdje dotičemo bratsku ljubav. Sklona sam reći da je velika poteškoća u odnosu prema Bogu. Neki od nas žive odnos s Njim bez imalo sumnje. Drugi osjećaju žarku potrebu, beskrajnu nostalgiju za Njim: drugim riječima vjera za njih nije samo povjerenje, pouzdanje u Njega, već traženje. Postajemo istraživači Boga, kao drevni narod Izraela, i strah nas je: a što ako je sve samo iluzija koju gradimo bez ikakvog temelja? Toga me jako strah! Boga nitko nikada nije vidio, ali nakon dolaska njegova Sina vidimo njegove znakove, i to bi nam trebalo biti dovoljno. Ali kako, u mraku svakodnevnog straha, mogu ohrabriti ne samo sebe, već i prijatelja koji fizički trpi? Kako mu mogu govoriti o Bogu? Kako mogu naći mir koji mi omogućuje da se vedro, s pouzdanjem suočim sa svakom okolnosti, čak i onom najgorom? Kako mogu imati povjerenje u spasenje gledajući samo osobe koje me okružuju, a da ne vidim i ne dotaknem Njega? Bez Boga sve gubi smisao i to je neosporno. Ali kako želja da vjerujem može postati istinska vjera?«

Ta svjedočanstva izražavaju vapaj. Nije riječ o skeptičnim osobama, već o mladima i odraslima koji se ne zadovoljavaju time da svoj nemir ublaže bilo kakvim odgovorom. To su osobe u kojima odjekuje pitanje Dostojevskoga: »Može li obrazovan čovjek, Europlja-

nin našeg vremena apsolutno vjerovati u božanstvo Sina Božjega, Isusa Krista?»⁵ Kao svaki genij Dostojevski je bio prorok, pretkazujući ono što će postati potreba svijetu.

Ono što traže ti »istraživači« je put kojim bi došli do razumne sigurnosti u ono što su sreli. Bez te sigurnosti nada za kojom čeznu ne nalazi primjereni temelj i sloboda ne može prionuti a još manje voljeti stvarnost koju su sreli. Odmah postaje jasno da problem nade upućuje na sigurnost vjere.

U svjetlu ove egzistencijalne potrebe možemo svjesnije shvatiti metodu u koju nas je Giussani uveo, možemo postati svjesni njezine vrijednosti, izbjegavajući da je zatvorimo na police onoga što već znamo, jer su nam pojmovi već dobro poznati. Slijedeći don Giussanija, svatko će moći provjeriti vodi li put na koji on ukazuje od »želje za vjerom« prema »doista življenoj vjeri«.

a) Metoda moralne sigurnosti

Svatko na svoj način osjeća potrebu da dođe do sigurnosti o Kristu kako bi se mogao suočiti s vlastitim potrebama za puninom, istinom, pravdom, te s problemima s kojima nas život ne prestaje izazivati. Precizirajmo molbu koji su izrazili svjedoci: kako upoznati, kako prepoznati Krista sa sigurnošću? Vjera je metoda spoznaje razuma, nije površni sentimentalizam; ona je spoznaja nečega što ne vidim, preko posredovanja

⁵ Usp. F.M. Dostojevski, *I demoni; Taccuini per "I demoni"*, a cura di E. Lo Gatto, Sansoni, Firenze 1958, str. 1011.

nekoga drugog; ne vidim objekt neposredno, izravno, ali ga upoznajem preko svjedoka. »Kultura, povijest i ljudski suživot temelje se na toj metodi spoznaje koja se naziva vjera, [...] spoznaja određene stvarnosti posredovanjem svjedoka«. Ovdje nas zanima pitanje vjere na osobitoj razini, »na najvišoj razini života, onoj koja se tiče naše sudbine«. ⁶

Giussani nastavlja svoje razmatranje: »Krista ne možemo upoznati izravno, ni očevidnošću, ni analizom iskustva«, kao što prije dvije tisuće godina Ivan i Andrija nisu odmah vidjeli božansko u tome čovjeku kojega su sreli, Isusa iz Nazareta. Mi smo u istoj situaciji. Budući da je Krist potpuni objekt naše vjere, iskrsava pitanje: »Kako možemo upoznati Krista tako da na Njemu utemeljimo cijeli svoj život?« ⁷ Ako je vjera onaj oblik spoznaje koji se temelji na posredovanju svjedoka, prvi problem je kako postati siguran da je taj svjedok vjerodostojan.

Kako možemo postati sigurni u neku osobu? Među raznim metodama kojima razum može doseći sigurnost na različitim područjima, metoda koja nas najviše zanima jest ona koja se odnosi na ljudsko ponašanje. Prva metoda vodi matematičkoj sigurnosti, druga znanstvenoj sigurnosti, treća pak filozofskoj sigurnosti, ali postoji četvrta metoda razuma koja vodi sigurnosti o ljudskom ponašanju, moralnim sigurnostima. Ovu posljednju metodu »možemo usporediti s metodom genija i umjetnika« koji putem znakova uspiju shvatiti istinu. »Kad je Newton vidio onu slavnu

⁶ L. Giussani, *Si può vivere così?* (Može li se tako živjeti?), Rizzoli, Milano 2007, str. 27-28.

⁷ *Isto*, str. 42.

jabuku kako pada, bio je to znak od koga mu je sinula velika pretpostavka. Geniju je i mali znak dovoljan da nasluti univerzalnu istinu. Metoda kojom razumijem da me moja majka voli, preko koje postajem siguran da su mi mnogi ljudi prijatelji, nije određena automatski, ali um je osjeća kao jedino razumno značenje, jedino prikladno objašnjenje za usmjerenost više „znakova“ prema istoj točki. Beskrajno povećajte broj ovih znakova, na stotine, na tisuće: svi govore jedno te isto – da me moja majka voli. Tisuće znakova stječe se u ovu točku: jedino značenje ponašanja moje majke je „da me moja majka voli“.⁸

U raznim prigodama koristio sam primjer mame upravo da istaknem metodu preko koje postajemo sigurni u drugoga: tumačenje znakova. Kada bi me netko upitao: »Ali po čemu mogu vidjeti da me mama voli?«, odgovorio bih: »Možeš to vidjeti po znakovima. Ne rade sve osobe ono što tvoja mama čini za tebe«.⁹ Nakon što si vidio toliko znakova, ako si pošten prema onome što si vidio, moći ćeš priznati da sve što tvoja mama čini ima samo jedno objašnjenje, jednu točku u koju se sve stječe – kao žbice bicikla o čemu nam je govorila naša prijateljica – koja se zove ljubav. Možeš to nazvati X umjesto ljubav, ali ostaje činjenica da su ponašanja tvoje mame znakovi bezuvjetne ljubavi prema tebi. Ti znakovi ti omogućuju da budeš

⁸ L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 41.

⁹ Von Balthasar primjećuje: »U onome tko postavlja pitanja treba probuditi osnovni osjećaj za misterij i za poštovanje prema njemu. Budući da je većina ljudi barem jedan put voljela nekoga, može ih se podsjetiti na neke zakone i iskustva ljubavi i od toga ih dovesti do ljubavi prema Bogu« [H.U. von Balthasar, *Il chicco di grano* (Zrno žita), *Aforizmi*, Jaca Book, Milano 1994, str. 42].

siguran u nju i da se u nju pouzdaješ. Ljubav nije nešto što će neki detektor ikada moći potvrditi analizom ili pokusom: ljubav je smisao znakova.

Giussani nastavlja: »Dokaz za moralnu sigurnost je skup znakova čiji jedini primjereni smisao, jedini primjereni motiv, jedino razumno tumačenje jest upravo ta sigurnost«. Kažemo da je to ne samo »moralna, nego i egzistencijalna sigurnost jer je vezana uz trenutak kad ispituješ neku pojavu, odnosno kad počinješ rezumijevati što znače svi ti znakovi. Na primjer, siguran sam da me onaj tko u ovom trenutku stoji preda mnom ne želi ubiti; ne želi me ubiti ni nakon ove moje izjave, čak ni zbog čistog zadovoljstva da pokaže da sam se prevario. Promatrajući nečije ponašanje u pojedinoj situaciji, postajem u to siguran. Ali ne mogu biti jednako siguran kad je riječ o budućnosti u kojoj okolnosti mogu biti posve drukčije!«¹⁰

Tu Giussani iznosi dvije važne napomene.

Na prvom mjestu, »moja sigurnost u tebe bit će to veća što pozornije pratim tvoj život, to jest što više sudjelujem u tvom životu. Na taj način znakovi postaju sve brojniji. Na primjer, tko je u Evanđelju mogao razumjeti da u onog čovjeka može imati povjerenja? Ne mnoštvo koje je tražilo izlječenje, već oni koji su ga slijedili i dijelili život s njim. Zajednički život i su-djelovanje!«¹¹ Ako netko samo stoji i gleda, te kaže: »Lijepo!«, ali potom ode, izgubit će sve. Ako ne prihvatim, ne slijedim duboki dojam koji mi je izvjesna prisutnost izazvala, izgubit ću najbolje od onoga što mi se dogodilo. Ako neku osobu vidiš samo jedan put

¹⁰ L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 41.

¹¹ *Isto*, str. 41-42.

i nikad više, osjećaj istine koji si sigurno doživio, može se raspliniti. Mi bismo htjeli razumjeti brzo, ne uplićući se, ostajući sa strane. Ali kako je moguće doći do sigurnosti ako sami ne sudjelujemo? Bilo bi to pretvaranje. Naprotiv, uplićući se, slijedeći dojam koji sam osjetio, znakovi postaju sve brojniji a uvjerenje sve dublje. A kako nas iskustvo ne vara, brzo shvatimo ako smo se prevarili: »Ne, to nije ono što sam mislio«. ¹²

Na drugom mjestu i obratno, ističe Giussani, »Što je tko potpuniji čovjek, to je sposobniji iz malog broja znakova postati siguran u drugoga. To je genij ljudskoga, genij sposoban proniknuti istinu ponašanja, načina čovjekova života. Što je tko potpuniji čovjek, to je sposobniji sigurno procijeniti. „Dobro je pouzdati se, a još je bolje ne pouzdati se“, kaže poslovice, ali to je prilično površna mudrost, jer sposobnost pouzdanja u drugoga je svojstvo jaka i sigurna čovjeka. Nesiguran čovjek ne pouzdaje se ni u vlastitu majku. Što je više tko uistinu čovjek, to je više u stanju pouzdati se, jer razumije primjerene razloge da vjeruje drugome«. ¹³

b) Vrlo ljudski put

Rekli smo da je potrebno s nekim živjeti da bismo ga upoznali. Zajednički život zahtijeva vrijeme, i samo onaj tko je spreman uložiti potrebno vrijeme moći će steći sigurnost u drugoga, koja ima razumne i primje-

¹² »Rješenja se <ovdje> ne dostižu toliko razmišljanjem koliko <više> razumom, sa samom istinom stvari i iskustvom» [Guglielmo di Saint-Thierry, »Natura e valore dell'amore« (Narav i vrijednost ljubavi), 31, u Id., *Opere/3*, Città Nuova, Roma 1998, str. 97].

¹³ L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 42.

rene temelje. Jasno je da taj zajednički život zahtijeva pozornost na znakove koje pokazuje ta osoba. To je vrlo ljudski put koji počinje na poseban način. »Kad susretnemo osobu značajnu za naš život, uvijek postoji prvi trenutak kad to osjetimo; nešto u nama kao da je prisiljeno priznati tu neospornu očevidnost: „to je on“, „to je ona“.«¹⁴

U početku u izvjesnom smislu postoji već sve, kako kaže izraz »neosporna očevidnost«. To bi možda moglo čovjeka navesti da pomisli da je put već završen, da je već dosegao konačnu spoznaju. No nije tako, kao što nam svatko iz vlastitog iskustva može potvrditi. Ako želimo doseći sigurnost o drugome, ta očevidnost samo je početak puta koji treba prijeći. Zato Giussani nastavlja: »Jedino ako se isto iskustvo ponovi u vremenu i prostoru, početni dojam dobiva egzistencijalnu važnost. Drugim riječima, samo zajednički život pojačava i produbljuje ovaj dojam sve dok u jednom trenutku ne postane sigurnost«.¹⁵

Pitanje je isto, bilo da je riječ o susretu s važnom osobom u širem smislu ili o susretu s Kristom i kršćanskom zajednicom. Ivanu, Andriji, Petru i drugim učenicima bio je potreban taj postepeni put spoznaje sastavljen od ponavljanja, znakova koji su postajali sve brojniji – upravo kao i za nas. »Ovaj put „spoznaje“ stalno će se iznova potvrđivati u Evandjelju, često će ga trebati podržati, i doista riječi „i njegovi učenici povjerovali su u njega“ ponavljat će se puno puta, sve do kraja«. To ne možemo izbjeći a ne bi nam ni koristilo. »Ta spoznaja polagano će prijeći u uvjerenje, ali nije-

¹⁴ L. Giussani *Izazov kršćanstva*, op. cit., str. 69.

¹⁵ *Isto*.

dan sljedeći korak neće zanijekati prethodne korake – oni su vjerovali i prije. Zajednički život potvrdit će tu iznimnost, tu različitost koja ih je dirnula već od prvog trenutka. Zajednički život pojačava to uvjerenje«. ¹⁶

Od prvog dojma u kojem je već sve jasno do sigurnosti potreban je put »uvjerenja kroz niz ponovnih priznavanja za koje treba vremena i prostora«. To je zakon koji nema iznimaka. »Spoznaja nekog predmeta zahtijeva vrijeme i prostor, a taj zakon to više vrijedi za objekt koji za sebe tvrdi da je jedinstven. I oni koji su prvi sreli tog jedinstvenog čovjeka morali su slijediti isti put«. ¹⁷ Taj put je potreban i nama. Svatko može odlučiti hoće li ga prijeći ili će odustati. Sve ovisi o tome koliko smo – slijedeći osjećaj da nam odgovara, početni šok koji je susret izazvao – spremni provjeriti njegovu važnost, ne silom, već dajući sebi vremena koje je potrebno da steknemo sigurnost.

c) Neusporediva prisutnost

Upravo isto vrijedi za emocionalni odnos. Koliko dugo je potrebno djetetu da postane sigurno da ga mama voli i da se u nju može pouzdati? Normalno ne obraćamo pažnju na taj proces samo zato jer se odvija neprimjetno. Isto se događa u suživotu s Kristom, s ljudskom stvarnosti Njegove prisutnosti danas. On nas svakodnevno privlači ne samo gestama, znakovima, sličnim onima za koje je sposobna mama, već i

¹⁶ Isto, str. 69-70.

¹⁷ Isto, str. 70.

znakovima koji su drukčiji čak i u usporedbi s onima koje svaka mama može prirodno pružiti.

Čitamo u Evanđelju po Marku: »Nakon nekoliko dana [Isus] opet uđe u Kafarnaum. Pročulo se da je u kući. I skupiše se mnogi te više nije bilo mjesta ni pred vratima. On im navješćivaše Riječ! I dođu noseći k njemu uzetoga. Nosila ga četvorica. Budući da ga zbog mnoštva nisu mogli unijeti k njemu, otkriju krov nad mjestom gdje bijaše Isus. Načinivši otvor, spuste postelju na kojoj je uzeti ležao. Vidjevši njihovu vjeru, kaže Isus uzetome: „Sinko! Otpuštaju ti se grijesi“. Sjedjeli su ondje neki pismoznanci koji počеше mudrovati u sebi: „Što to ovaj govori? Ta tko može grijeha otpuštati doli Bog jedini?“ Isus duhom odmah proniknu da tako mudruju u sebi, pa će im: „Što to mudrujete u sebi? Ta što je lakše? Reći uzetomu: <Otpuštaju ti se grijesi?> ili reći: <Ustani, uzmi svoju postelju i hodi?> Ali da znate: vlastan je Sin Čovječji na zemlji otpuštati grijeha!“ I reče uzetomu: „Tebi zapovijedam, ustani, uzmi postelju i pođi kući!“ I on usta, uze odmah postelju i iziđe na očigled svima. Svi su zaneseni slavili Boga govoreći: „Takvo što nikad još ne vidjesmo!“¹⁸

Ozdravljenje uzetoga ostavlja prisutne bez riječi: »Svi se zadiviše«. Ali ta zadivljenost povećana je »pravom« da oprašta grijeha: »Da znate: vlastan je Sin Čovječji na zemlji otpuštati grijeha!«, reče uzetomu: „Tebi zapovijedam, ustani, uzmi postelju i pođi kući!“ Isus im preko jednog omogućuje da prepoznaju nešto drugo. U onima koji prisustvuju čudu otvara se pukotina: »Svi su zadivljeni slavili Boga«. Ono što su vidjeli je znak koji upućuje na Boga, koji djeluje preko

¹⁸ Mk 2, 1-12.

izuzetnog karaktera prisutnosti pred njima i navodi ih da uskliknu: »Takvo što nikad još ne vidjesmo!«. Zamislimo da smo na mjestu Petra, Andrije, Ivana i drugih koji su, živeći s Isusom, iz dana u dan viđali kako ozdravlja uzetoga, vraća vid slijepcu od rođenja, smiruje oluju. Ali to nije sve! Njegov pogled na njih i druge osobe, na cijelu stvarnost bio je drukčiji od pogleda svih drugih: bio je jedinstven, neusporedivo više ljudski. Bili su suočeni sa znakovima koji su bili konkretni i neposredni poput majčinih znakova, ali unatoč tome neusporedivi. Bili su to znakovi nečega iznimnog, prisutnosti koja je odgovarala njihovom srcu kao ništa drugo. I oni su, kao drugi, čak više nego drugi, govorili: »Takvo što nikad još ne vidjesmo!«.

Postoji trenutak na putu Kristovih učenika kada sigurnost koju su stekli o njegovoj osobi, svijest o njegovoj jedinstvenosti *postaje jasna*. Pogledajmo ponovno kako nam Giussani opisuje taj trenutak.

Onoga dana veliko mnoštvo je išlo za Isusom »da ga čuju govoriti, zaboravili su čak i na hranu, nisu osjećali umor premda su ga pratili već tri dana. Kad je Isus stigao na vrh brežuljka vidio je mnoštvo koje je prekrilo padine... „i sažali se nad njima“. [...] Reče apostolima: „Sve ih posjednite“«. Sjeli su i sve ih je nasitio. Pred tim zadnjim gestom, u onima koji su išli za njim, neodoljivo privučeni, »zanos je došao do vrhunca te svi počеше klicati Kristu kao kralju koji treba doći«. Sutradan je bila subota i On je kao obično pošao u sinagogu. Onoga se je dana »čitao odlomak iz Biblije koji opisuje kako je Bog u pustinji nahranio Židove manom. Isus im reče: „Vaši oci su jeli manu, ali potom su umrli. Ja ću vam dati manu, kruh i tko jede taj kruh više ne umire“. [...] „Ja ću vam dati svoje

tijelo za jelo i svoju krv za piće. Tko jede ovaj kruh i pije ovu krv živjet će vječno“«. Reakcija pismoznanaca i farizeja na te riječi vrlo je žestoka: »“Jeste li čuli? Lud je, lud je! [...] Tko može dati svoje tijelo za jelo i svoju krv za piće? Lud je, lud je!“« Ljudi su pomalo slijedili farizeje i pismoznance i svi su izašli iz sinagoge. Ipak, mala skupina je ostala: njih dvanaesterica. Ostali su u tišini. Isus im se obrati: »„Hoćete li i vi otići?“ «Ne ublažuje nedokučivo značenje svojih riječi, već inzistira: „Hoćete li i vi otići?“ U tom trenutku Šimun Petar, kao obično, uzme riječ i, na svoj neobuzdani način, u ime svih reče: „Učitelju, ni mi ne razumijemo ono što govoriš, ali ako odemo od tebe kome da idemo? Jedini ti imaš riječi – doslovni prijevod morao bi biti – koje odgovaraju srcu, koje daju smisao životu“. Što znači izraz: riječi koje odgovaraju srcu? Riječi koje su razumne! Razum je u otkrivanju podudarnosti. [...] „Ovo ne razumijem, ali ako odem nitko mi više neće govoriti kako to mom srcu odgovara“.«¹⁹

Njihova neposredna reakcija izražena je Petrovim riječima: »“Moramo te slijediti jer ti si jedina osoba, jedini tko govori na način koji uvijek odgovara srcu. Ako sada kažeš nešto drukčije, znači da mi to još ne možemo razumjeti. Ti ćeš nam objasniti, sutra ćemo razumjeti, ali ne možemo te ostaviti samo zato jer ne razumijemo te riječi“. [...] Uistinu, onaj tko je otišao protuslovio je sebi, otišao je protusloveći sebi«. Koji je najrazumniji stav? »Ispravno je bilo ono što su učinili Petar i njegovi prijatelji koji su ga, unatoč svemu, nastavili slijediti: „Gospodine, iako ne razumijemo,

¹⁹ L. Giussani, *Si può vivere così?* (Može li se tako živjeti?), op. cit., str. 133-138.

nitko našem srcu ne govori kao ti, ako odemo od tebe kome da idemo? Život više ne bi imao smisla“.« To je, Giussani ističe, »porijeklo rađanja privrženosti. Drugi su otišli odbijajući ga, unatoč onome što su vidjeli i čuli, a ta je skupina ostala i nastavila ga slijediti. To je početak pojma poslušnosti koja se rađa [...] kao razuman stav. Bilo je ispravno slijediti ga, jer bi u protivnom morali zanijekati sve mjesece provedene s njime kad im je postalo jasno da je taj čovjek drukčiji od svih drugih«.²⁰

Jasno se vidi put koji su učenici prešli i zahvaljujući kojem su Mu postajali sve privrženiji. Svaki su dan bili sve više „osvojeni“. Isus je postao osjećajno središte njihova života. »Život čovjeka sastoji se u osjećaju koji ga najviše podržava i u kojem nalazi najveće zadovoljstvo«.²¹ I mi smo pozvani prijeći isti presudni put. Često sam se ovih godina sjetio riječi koje mi je u jednoj okolnosti rekao Giussani: »Gledaj, Julián, na kraju sva razlika je u tome da su neki postojano slijedili a neki nisu«.

d) Vjera je priznanje Prisutnosti

Što su znakovi njegova iznimnog karaktera bili brojniji, to je više u njima gorjelo paradoksalno pitanje. O Njemu su znali sve što se moglo znati a pitanje na koje nisu znali odgovoriti, a na koje je trebalo odgovoriti bilo je: »Ali tko je taj?«.²² Neprekidna zadivljenost zbog

²⁰ *Isto*, str. 117-118.

²¹ San Tommaso d'Aquino, *Summa Theologiae*, II, II^{ae}, q. 179, a. 1.

²² Mt 8, 27.

njegova iznimnog karaktera nametala je to pitanje. U iskustvu zajedničkog života s Isusom stalno je sve više na vidjelo izlazio čimbenik stvarnosti tog čovjeka kojega, ma koliko pokušavali, nisu uspijevali objasniti, ali istodobno ga nisu mogli izbrisati.

U određenom trenutku, dok su se svi nalazili u krajevima Cezareje Filipove, Isus ih upita: »Što govore ljudi, tko sam ja?« Odgovoriše: »Jedni da si Ivan Krstitelj; drugi da si Ilija; treći opet da si Jeremija ili koji od proroka«. Isus im se odmah nakon toga obrati istim pitanjem: »A vi, što vi kažete, tko sam ja?« Ovaj put Petar odlučno odgovori: »Ti si Krist, sin Boga živoga«. ²³ Don Giussani primjećuje da Petar, kad izgovara te riječi, »ponavlja vjerojatno ono što je čuo od samog Isusa, i ne shvaćajući potpuno značenje tih riječi«. ²⁴ Zapitajmo se zašto to čini, zašto ponavlja riječi koje je taj čovjek rekao o sebi? Ponavlja ih, poistovjećuje se s njima, jer nakon tri godina života s Isusom, nakon tolikih znakova koje je vidio, za njega je jasno da ako se ne može pouzdati u tog čovjeka ne može se pouzdati ni u samoga sebe. Zbog sigurnosti koju je o Isusu dosegao, prihvaća kao istinu ono što On za sebe kaže. To je vjera: »priznati kao istinu ono što povijesna Prisutnost za sebe kaže« ²⁵, pristati uz Njegovu Prisutnost potvrđujući kao istinu ono što On kaže: »Vjera je čin razuma koji potaknut iznimnom Prisutnošću, navede čovjeka da reče: „Ovaj čovjek govori istinu, ne laže i ja prihvaćam ono što govori“«. ²⁶

²³ Mt 16, 15-16.

²⁴ L. Giussani, *Izazov kršćanstva*, op. cit., str. 99.

²⁵ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 27.

²⁶ *Isto*, str. 27.

Nakon dvije tisuće godina mi smo točno u istoj situaciji. Kao što su Petar i drugi prijatelji bili povezani s čovjekom Isusom iz Nazareta – nije to bila vizija, bio je živi čovjek – tako smo mi sada povezani s ljudskom stvarnosti u kojoj je Krist prisutan, sa zajednicom koja je njegovo Tijelo u povijesti, Crkvom prema licu koje nas je dirnulo. I mi, zahvaljujući iskustvu u ovoj zajednici, promjeni koju nam svjedoče osobe koje joj pripadaju jednostavno, zahvaljujući radosti i bezuvjetnom darivanju koje vidimo kako cvjetaju, čak i unatoč ograničenosti, slabosti i bijedi pojedinaca, možemo reći: »U našem iskustvu postoji nešto što ga nadilazi: nešto nepredvidivo i tajanstveno, no ipak je dio našeg iskustva«; »tu unutra postoji jedan drugi čimbenik, čimbenik koji odlučuje o ovoj zajednici, odlučuje o nekim rezultatima ove zajednice, o nekim odjecima zajednice, koji su tako iznenađujući da, ukoliko ne priznam postojanje nečega drugog ne bih to mogao obrazložiti. Razum je naime potvrda stvarnosti koju mogu iskusiti uključujući sve njezine čimbenike. Može postojati čimbenik te stvarnosti čiji odjek čujem, čije plodove osjećam, čije učinke vidim, ali koji ne mogu izravno vidjeti. Ako kažem: „Dakle ne postoji“, griješim, jer time isključujem dio iskustva, a to nije razumno«.²⁷

Kako, na koji način možemo upoznati taj čimbenik? S onim razumijevanjem stvarnosti koje nazivamo vjerom. »Vjera je oblik spoznaje koji nadilazi granice razuma«, koji »shvaća nešto što razum ne može dokučiti«. Vjera je, kaže Giussani, »čin spoznaje koja

²⁷ L. Giussani, *Si può vivere così?* (Može li se tako živjeti?), op. cit., str. 271-272.

shvaća Prisutnost nečega što razum ne može dokučiti, ali što mora priznati jer bi inače isključio nešto što je u iskustvu prisutno, na što iskustvo *ukazuje*«. Da je Krist ovdje, sada, među nama, »razum ne može vidjeti na isti način kao što vidi da si ti ovdje, je li jasno? Ipak, moram priznati da je On prisutan«. ²⁸

Problem vjere postavlja se danas, kao prije dvije tisuće godina, onog trenutka kad se nametne pitanje: »Tko je taj?« To se pitanje rađa u srcu čovjeka (iako ga on možda ne izrazi riječima), kada vidi jednu ili više osoba, ili određenu zajednicu i način na koji žive: „Kako mogu biti takvi?“ ²⁹ To je prešutno, neizrečeno pitanje vlasnika kafića kad je vidio studente koji su dolazili u njegov kafić. To se pitanje i nama nametnulo pred ljudskom stvarnosti koju smo sreli. Svatko traži svoj odgovor. Ali ako odgovor ne može objasniti promjene u ljudima koje vidimo, u kojima sudjelujemo, ako želimo ostati dosljedni cijelom prijednom putu, razumno je da prihvatimo odgovor – za nas nepojmljiv – koji nam nudi živa tradicija Crkve, zajednica koju smo sreli: »Mi smo takvi jer je Krist prisutan među nama«. Crkva se nudi kao produžetak Krista u vremenu i prostoru, kao mjesto i znak Njegove prisutnosti. ³⁰ Zbog njezina iznimnog karaktera, nezamislive sukladnosti koju smo iskusili, sigurnosti do koje smo došli, mi kao i Petar možemo, snagom Njegove milosti, prepoznati Krista prisutnog u ovoj

²⁸ *Isto*, str. 272.

²⁹ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?* [Može li se (doista?!) tako živjeti?], op. cit., str. 130-131.

³⁰ L. Giussani, *Čemu Crkva*, op. cit., str. 272.

ljudskoj stvarnosti, i riječi koje je Petar prvi izgovorio postaju naše.

e) Otkud onda dolazi sumnja u istinu?

Kad je čovjek prešao taj put, kao mnogi među nama, zašto još ostajemo nesigurni?

Mi često svoju nesigurnost pripisujemo pomanjkanju znakova ili slabosti dokaza, ili našoj nedosljednosti u odnosu na očevidnost koju smo vidjeli. Ali, Giussani primjećuje, »sumnja u istinu ne proizlazi iz nedostatka dokaza ili razloga, već zbog pomanjkanja ljubavi prema njoj (uvijek, apsolutno uvijek) jer istina je očita, ona u sebi ima svoju očevidnost koja je na neki način napisana na njezinu licu«. Istina se otkriva »upravo kao što se čovjek zadivi kad prođe lijepa žena. Kaže: „Kako je lijepa!“. Istina je iste naravi i neposrednosti. Ne postoji mogućnost dijalektičkog okolišanja, tako je! Istina je očita u sebi, to je napisano na njezinu licu«. Zato nesigurnost koja se uvuče u nas »nema temelja«, nema kao »izravni objekt« sadržaj navještaja, uvijek je neizravna, »to je zbunjenost, bezvoljnost, umor, napor s kojim bismo se morali suočiti s istinom koja je ušla u naš obzor«. Nesigurnost se uvlači kao »laž«, a »laž je moralni stav«, ona je stav koji zauzmemo, »nije čin spoznaje«. ³¹

Sigurnost spoznaje ne može postojati bez simpatije za stvarnost, bez zadivljenosti i živih osjećaja, bez »ak-

³¹ L. Giussani, *Uomini senza patria (1982-1983)* (Ljudi bez domovine), op. cit., str. 255-256.

tivne iskrenosti«³² pred objektom kojeg razmatramo, bez *affectusa*, ganuća. »Spoznaja uključuje privrženost (energiju da prionemo), poriv koji se naziva privrženost, *affectus*. Naša duša je *touchée*, dirnuta: istinska spoznaja je spoj ta dva čimbenika«. ³³

Dragocjeno svjedočanstvo svega toga možemo naći u onim »trenucima osoba« u kojima su one potpuno zahvaćene događajem, tako da ne mogu spriječiti privrženost prema istini koja je pred njima.

»Dragi Julián, u ponedjeljak, za vrijeme susreta sa studentima postavio si jednom od onih koji su intervenirali pitanje: „Kad bi Isus sad došao i pitao te: ‹Voliš li me?›, što bi odgovorila?“ iznenadila me vlastita reakcija, jer sam cijelim svojim bićem, još prije nego riječima, ganuta do suza, zavapila „da“. Odgovorila bih: „Da“. Otkrila sam da sam duboko potresena, sve drugo je prešlo u drugi plan, i ispunilo me samo željom da popustim tome „da“. Nisam uvijek tako reagirala. To mi se stalno događalo prije godinu dana kada sam trebala odlučiti da li da počnem put provjere vokacije za djevičanstvo. Puno toga nisam shvaćala, imala sam puno pitanja, nekoliko puta sam posumnjala i u ono što sam prepoznala, ali pred velikim stvarima koje su mi se događale, planula bi želja da mogu odgovoriti: „Da“. To je nešto što provali iz mene prije nego što znam to objasniti; prije nego što dovedem u red činjenice, uspomene, misli, moja osoba je već odgovorila:

³² L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 59.

³³ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, op. cit., p. 61. Evdokimov tvrdi: »Za modernog čovjeka poteškoća proizlazi od odvajanja razuma od srca, spoznaje od suda o vrijednostima« [P. Evdokimov, *Le età della vita spirituale* (Razdoblja duševnog života), Il Mulino, Bologna 1968, str. 219].

„Da“. Polazeći od toga postaje sve zanimljivije ponovno pogledati sve događaje mog života koji su izazvali tu reakciju, tu privrženost, razjašnjavajući povijest, put, povećavajući tako zadivljenost i zahvalnost. Ali već sama činjenica da taj poriv postoji za mene je znak istine koja je prisutna i koja me privlači«.

Onaj tko je dosegao sigurnost vjere može se suočiti s pitanjem nade. Odakle se rađa nada?

2. Sigurnost vjere je sjeme sigurnosti nade

Péguy piše: »Za nadu je, moja djevojčice, potrebno biti jako sretan, morala si primiti veliku milost«. ³⁴ U svjedočanstvima koje smo pročitali upravo to izlazi na vidjelo: čovjeku je udijeljena milost koja ga trgne i probudi nadu.

Koja je najveća milost koju smo primili? Susret s Kristom, koji je »sve učinio novim donoseći samoga sebe«. Sve je postalo novo, svaka okolnost, svaki odnos, svaka situacija. Sreli smo prisutnost koja nas je trgnula, netko nas je pogledao s dotada nepoznatom nježnošću, zagrlio nas i oprostio nam iznad svakog očekivanja.

Kada netko vidi novost koju je Krist donio u život sve do sigurnog priznanja Njegove prisutnosti, neizbježno sudjeluje u iskustvu svetoga Pavla: »Što ćemo dakle na to reći? Ako je Bog za nas, tko će protiv nas? Ta on ni svojega Sina nije poštedio, nego ga je za sve nas predao! Kako nam onda s njime neće sve darovati? Tko će optužiti izabranike Božje? Bog opravdava!

³⁴ Ch. Péguy, *I Misteri*, Jaca Book, Milano 1997, str. 167.

Tko će osuditi? Krist Isus umrije, štoviše i uskrsnu, on je i zdesna Bogu – on se baš zauzima za nas! Tko će nas rastaviti od ljubavi Kristove? Nevolja? Tjeskoba? Progonstvo? Glad? Golotinja? Pogibao? Mač? Kao što je pisano: *Poradi tebe ubijaju nas dan za danom, i mi smo im ko ovce za klanje. U svemu tome nadmoćno pobjeđujemo po onome koji nas uzljubi*«. ³⁵

Tko je iskusio Njegovo društvo, tko je uvidio da je On dao život za nas, gleda sve s tom Prisutnosti u očima: »Uvjeren sam doista: ni smrt ni život, ni anđeli ni vlasti, ni sadašnjost ni budućnost, ni sile, ni dubina ni visina, ni ikoji drugi stvor neće nas moći rastaviti od ljubavi Božje u Kristu Isusu Gospodinu našem«. ³⁶

Odakle se dakle rađa nada? Nada se rađa iz prepoznavanja Krista prisutnog u drukčijoj ljudskosti, ona je kao cvijet vjere. To je jednostavno. Pomislimo na sigurnost djeteta u odnosu s mamom koju ono prepoznaje kao dobru prisutnost. Dijete može misliti na budućnost, na sutrašnji dan, jedino oslanjajući se na sigurnu majčinu prisutnost, na sigurnost da će mama uvijek biti tu za njega, bilo što da se dogodi. To što vrijedi za dijete vrijedi za svakoga od nas.

Često nadu polažemo u činjenicu da nam se neće dogoditi ništa loše. Kažem: „Sperem“ (milanski dijalekt, Nadajmo se!), izražavajući time općenito i donekle praznovjerno povjerenje onoga tko se „nada“ da će sve proći dobro. Ali taj stav nije postojan, jer mi zapravo nismo nikada ni od čega zaštićeni. Jednom, dok sam razgovarala s mojom sedmogodišnjom kćeri o mogućnosti da vidim svoje roditelje koji su daleko i

³⁵ Rim 8, 31-37.

³⁶ Rim 8, 38-39.

uzviknula: „Sperem!“, ona je shvatila sav moj skepticizam zbog mogućnosti što bi se sve moglo dogoditi i odgovorila mi je: „Mama, ako se nadaš govoreći tako, znači da ne vjeruješ“. Imala je pravo: nada je povezana sa sigurnošću. Kakvom? Kakva mi je sigurnost potrebna da se mogu nadati? Sigurnost da, što god da se dogodi meni i mojim dragima, tama, patnja i očajanje neće pobijediti. Ta mi je sigurnost potrebna sad. Moja djeca su živi primjer toga. Oni uvijek žive u sadašnjosti i s pouzdanjem gledaju budućnost. Ne boje se ničega, osim tame. Ali vedri su jer smo mi tu. A ja?»

I mi možemo pozitivno gledati budućnost, što god da se dogodi, samo zato jer smo sigurni da nas Krist, ta Prisutnost koja je ušla u naš život kroz određeni susret, ne napušta nikada, kao što smo mogli vidjeti i u pandemiji.

Nada se rađa, skoro neprimjetno, kao cvijet vjere, to jest izvire iz pouzdanja u prisutnog Krista, suprotstavljajući se svakoj sumnji koja se uvlači u nas: »Velika milost iz koje se rađa nada je sigurnost vjere; sigurnost vjere je sjeme sigurnosti nade«. Ona dakle s vremenom raste poput sjemena. »Malo sjeme koje posijemo danas niknut će tek u rujnu sljedeće godine, a tek za četiri ili pet godina početak će se nazirati biljčica nježnih i čudnih osobina«. ³⁷

Za nadu smo »morali primiti veliku milost«, milost sigurnosti, pouzdanja u sadašnjost. Koliko je to presudno vidimo još jasnije u sadašnjoj situaciji. »Danas nitko nije siguran u sadašnjost. Svi se uzdaju u sadašnjost samo ako na nju ne misle; ali ako počnu misliti

³⁷ L. Giussani, *Si può vivere così?* (Može li se tako živjeti?), op. cit., str. 184.

ne osjećaju baš nikakvu sigurnost«. Brojni su oni koji se, zahvaljujući novcima, karijeri, dobrom zdravlju osjećaju sigurnima, ali ako im netko o tome postavi ozbiljno pitanje vidi se da je »istinska sigurnost, ona koja se tiče krajnjeg smisla života« vrlo rijetka. Međutim, samo »sigurnost u sadašnjost, stoga u postojanje smisla u sadašnjosti omogućuje da s vremenom postanemo sigurni u budućnost«. ³⁸

»Od samog početka pandemije osjećala sam strah zbog svog zdravstvenog stanja zbog kojeg sam uvrštena u grupu „rizičnih osoba“. Ljetni period nam je dao dojam da je sve manje više pod kontrolom. Došla je novost o cjepivu i rekla sam sebi: „Sad je za mene sve u redu, ne moram se više bojati“. Svoju nadu sam dakle potpuno položila u cjepivo. Međutim, kratko nakon toga sve se preokrenulo. Ostala sam u drugom stanju i nisam se cijepila (po mišljenju liječnika kojem sam se obratila, slijedeći upute talijanskog zdravstvenog autoriteta, cjepivo je za mene bilo rizik). Moj muž je srećom našao novi posao, ali taj posao mu ne dozvoljava da ostane kod kuće kao lanjske godine. K tome je u mom gradu za vrijeme novog vala Kovi- da, bio rekordni broj zaraženih. Ali gdje je sad moja nada, pitala sam se? Često ove dane postavljam sebi to pitanje koje me na neki način potiče da to provjerim u situaciji koju trenutno živim i onome što se sad događa. To me pitanje potiče da se ponovno pokrenem. Kada, na primjer, moj muž i ja, a oboje smo plašljivi, dopustimo da nas obuzme tjeskoba, dovoljno je ponekad da ponovimo: „Ima li nade?“, da skrenemo pogled na drugo, ili bolje na Drugoga koji

³⁸ *Isto.*

je ušao u naš život i osvojio nas. Onda pitanje postavimo Njemu, Onome koji je naša nada! To je za nas postao svakodnevni rad provjere. Jedan događaj mi je omogućio da bolje shvatim pitanje o nadi. Nedavno je moj stariji sin, oštećen od rođenja, napunio osam godina. Te večeri smo, prije rođendanske torte, pitali našu djecu da mole drugačije nego obično. Svatko je trebao reći zbog čega se zahvaljuje. Moj sin od osam godina, slavljениk, rekao je: „Zahvaljujem Bogu za svoj život, jer ja sam se htio roditi, htio sam biti tu!“ Na te riječi moj muž i je smo se letimično pogledali: sjetili smo se trudnoće, trenutka kad smo otkrili da ima rijetku malformaciju. Sjetila sam se pritiska liječnika da prekinem trudnoću, ali i poznanika koji su nam govorili da donijeti na svijet takvo dijete znači osuditi ga da bude nesretno. Osam godina kasnije taj isti sin je izgovorio tako snažne riječi koje su prodrle duboko u moje majčinsko srce. To me toliko potreslo da sam i ja zahvalila Bogu za „da“ koje smo, milošću, moj muž i ja rekli njegovom životu. Razumjela sam da ima nade! Uvijek ima nade, čak i u najkompliciranijim situacijama, stvarnost je pozitivna i stvorena je za dobro! Onda mi ni Korona virus, ni dramatične situacije, poteškoće, ograničenja, ne mogu oduzeti nadu da je stvarnost u konačnici pozitivna jer je stvara onaj Drugi. Drugi koji se skriva u prividnosti stvari i ne ostavlja me nikada, došao mi je u susret i svaki dan me nježno grli kroz bezuvjetnu ljubav mog muža i moje djece, kroz ono što se događa i ovu našu zajednicu koja mi pomaže govoreći mi: „Znaj da je iza oblaka sunce“.

To je najdublji razlog radne pretpostavke koju smo predložili kako bismo

se mogli suočiti s pandemijom. »Uvijek intenzivno živjeti stvarnost«. Onaj tko je slijedio tu pretpostavku shvatit će da je istinita zbog nade s kojom živi konkretnu okolnost u kojoj se nalazi, kao što nam svjedoči osoba koja je napisala ovo pismo. Upravo zbog onoga što smo svi bili prisiljeni proživljavati, moći ćemo se zapitati: ovi mjeseci su za nas bili zatvor ili smo naprotiv doživjeli iskustvo da smo slobodni i među »rešetkama« zatvora, kao kardinal Van Thuan?³⁹

»Nada je pouzdanje u budućnost koje se temelji na sadašnjoj sigurnosti«. ⁴⁰ To je drukčiji način da shvaćamo nadu, koji ne počiva na zamišljanju budućnosti nego na sigurnost u prisutnost. Tu je odnos prema budućnosti potpuno određen iskustvom o Nekome tko je prisutan. Možemo gledati budućnost pozitivno samo zahvaljujući prisutnosti s kojom već sada doživljavamo iskustvo neosporne pozitivnosti: ako se obećanje ne počinje ostvarivati sada, nije vjerodostojno. Sigurnost u pozitivnost konačne svrhe temelji se na sigurnosti u prisutnost. Problem je dakle kako postati siguran u tu »prisutnost«. Temelj nade u cijelosti počiva na vjeri.

Oni koji su dosegli tu sigurnost drukčije se suočavaju i s najtežim udarcima.

»Oko Božića je jednoj od naših kćeri dijagnosticiran tumor. Svako jutro se budim s težinom u srcu, ali od prvog trenutka kad postanem svjesna sebe, predam se Gospodinu. Svako jutro ponovno kleknem. Pođem od toga, od svog odnosa s Misterijem. Ne znam kako bih

³⁹ T Gutiérrez de Cabiedes *Van Thun. Libero tra le sbarre* (Slobodan među rešetkama), Città Nuova, Roma 2018.

⁴⁰ L.Giussani, *Si può vivere così?*, op. cit., str. 186.

drukčije mogla živjeti. Daleko od Tebe, moj Gospodine, gdje bih išla? Ponovno krenem od svijesti da sam kći koju voli dobri Otac. Svakog trenutka shvaćam da mi je potrebno sve, da je sve dar i onda otkrivam da sam zahvalna. Sve je pojačano, moja želja za dobrom prema sebi i cijelom svijetu. Gledam osobe koje srećem u bolnici i voljela bih da svi mogu upoznati Onoga koji odgovara na njihovu želju. Za mene je to jedini put. Ništa mi ne skreće pažnju od te, ponekad nerazumljive rane, ali nakon dva mjeseca prepustiti se tom zagrljaju Misterija čini mi se razumnije. Isus mi daje moju kćer da je gledam. Nakon operacije, čitajući neke poruke ona mi je rekla: „Mnogi mi govore: vidjet ćeš proći će, poslije će ti biti bolje, ozdravit ćeš, poslije, poslije... ali ja želim živjeti sada!“ Za mene, živjeti u sadašnjosti znači živjeti sa svom svojom željom koja se ne gubi u razmatranjima već postaje uporna molba. Uvijek sam u stavu iščekivanja: čekam krvne nalaze, početak terapije, rezultat TAC-a ili PET-a, itd. ali nikad u neizvjesnosti, jer otkrivam da živim prijanajući uz ono što se događa, preseći i iščekujući Isusa: što sam pozornija na njegove znakove, to sadašnjost postaje podnošljivija i moja ljubav prema njemu raste. Mnogi prođu da bi me pozdravili na brzinu i da vide kako je moguće živjeti takvu okolnost i ne pokleknuti. Svi traže Njega, svi žele vidjeti gdje On pobjeđuje. To me duboko impresionira jer shvaćam da ja nisam ništa, On je taj koji čini sve i onda gledam one koji Ga gledaju. Ne znam to bolje objasniti, ali tako jedni druge podržavamo na putu. Čak mi ni činjenica da idem na posao ne odvraća pažnju od ovoga što živim. Stvarnost je složena, stvorena je od mnogih aspekata, ali ja se osjećam uvijek jedna jer uvijek tražim Njega,

bilo da sam kod kuće, u bolnici, u uredu ili dok idem u kupovinu. Promatrajući sebe u akciji otkrivam da sam više ono što uistinu jesam. Sve me zanima. Kakva milost je ovaj naš put koji me čini svjesnom vlastite posebne povijesti! Kao da se isplati prijeći i ovaj dje-lić puta ne propuštajući ništa, jer sve je povezano sa mnom, s mojom sudbinom i sve ima težinu, vječnu vrijednost iako ne razumijem sve, ali to nije ni važno [upravo to znači živjeti intenzivno stvarnost!]. Intui-tivno osjećam i malo me strah to izraziti, da postoji nešto veće od zdravlja moje kćeri, premda naravno ne prestajem uporno tražiti njezino ozdravljenje od Onoga koji može sve. Ako tako gleda mene, neće li isto tako ljubiti moju kćer koja mu pripada? Njegova prisutnost je moja nada«.

Religiozni sentimentalizam (vrlo raširen čak i među nama), ne vodi sigurnosti vidljivoj u ovome što smo upravo pročitali. Kao što sam rekao, za to je potreban put koji prihvatimo prijeći i koji Njegova živa prisutnost stalno podržava. Zato u nama raste bezgranična zahvalnost Giussaniju koji nam je to neumorno svje-doćio i pokazivao.

»Ako te otac i majka ostave, ja te nikad neću osta-vit«.⁴¹ To je jedini temelj nade. Kad se dogodi nešto što se može suprotstaviti drami života, to mijenja i naš pogled na budućnost. Ne polažemo nadu u prvu pri-sutnost koju sretnemo. To postaje jasno kad se dogodi nešto što nas izazove.

Ali kako se ispunjava čežnja koja je u nama, išče-kivanje koje mi jesmo? Često poistovjećujemo ispu-njenje našeg iščekivanja koje je bezgranično s odre-

⁴¹ Usp. Iz, 49 15.

đenom predodžbom koja nas, jednom ostvarena, razočara kao što je Pavese svjedočio na dan kad je dobio nagradu Strega: »U Rimu me uzdižu u nebesa. I što s tim?«⁴² Ispunjenje ne sličiti niti jednoj od naših predodžbi. Oblik ispunjenja, stoga i nade je sâm Krist. Ali ništa nije manje očito od toga, kao što svjedoči pismo jednog od nas.

»Okolo sebe vidim mnoge obeshrabrene osobe koje se boje pandemije i samoće koju osjećaju, ali isto tako, bez imalo sumnje vidim osobe koje, svaka u svojoj okolnosti, svjedoče radost i intenzitet života koji ih, više nego ikada, čine privlačnima. Unatoč tome, sigurnost u budućnost čini mi se nedostižnom. Taj mir ne dolazi, još ne dolazi, barem ne onako kako ga ja često zamišljam, kao uvijek spreman odgovor na sve i kao „vedrina“. Sve je uvijek borba, puna sumnji i drama. To je možda ono o čemu govori Augustin: „Moje srce je nemirno dok ne otpočine u Tebi“, ali nisam siguran da ću uspjeti voljeti taj nemir. Možda je moja ideja o „sigurnosti u budućnost“ još nezrela; bez „čvrste točke“ kako je ja zamišljam, nemir se od moćnog sredstva traženja pretvara u prijetnju, smeta mi. Zato sam ga sklon ispuniti prolaznim stvarima očekujući od tih stvari rješenje na potrebe mog srca (sređujem probleme na poslu da budem vedriji; održavam mir u porodici jer tako je ispravno; kupujem novu, veću kuću tako da budemo bolje opremljeni za sljedeću pandemiju, a ona u svakom slučaju može služiti kao mjesto okupljanja za prijatelje...). Od svega toga očekujem rješenje svojih potreba, ali nakon kratkog vremena ostajem kakav sam bio prije, možda

⁴² Vidi ovdje, str. 74.

samo malo ciničniji. Ili se trudim vježbajući pobožne geste, no moja voluntaristička *izvedba* ne daje mi nikakvu sigurnost za budućnost. Ako konačni rezultat, to jest ishod ovisi o mojim sposobnostima, onda je on vrlo slab. Uvijek postoji posljednji skok u prazno koji moram učiniti. A sigurnost ne dolazi. Koji korak mi nedostaje? Što omogućuje prisutnoj stvarnosti da postane sigurnost u budućnost i da osvoji srce?«

To je dobro shvatio deseti gubavac koji se, čim je osjetio da je izliječen, nije zadovoljio ozdravljenjem već je osjetio prijeku potrebu da se vrati Isusu.⁴³ Shvatio je da njegovo iščekivanje nije do kraja zadovoljeno izliječenjem i da ga samo taj čovjek može potpuno zadovoljiti. Možda mu je činjenica da je Samarijanac pomogla da ne misli da je ozdravljenje samo po sebi razumljivo. Nitko mu ništa nije dugovao. Zbog toga je više cijenio ozdravljenje i nadasve jedinstvenu podudarnost koju je doživio u Isusovoj prisutnosti i koju nipošto nije htio izgubiti. Upravo odnos s Njime bio je radost, ispunjenje, punina. »A ovo je život vječni: da upoznaju tebe jedinoga istinskog Boga i koga si poslao – Isusa Krista«⁴⁴. To je vječni život, drugim

⁴³ »Dok je tako putovao u Jeruzalem, Isus je prolazio između Samarije i Galileje. Kad je ulazio u neko selo, eto mu u susret deset gubavaca. Zaustave se podaleko i zavape: „Isuse, Učitelju, smiluj nam se!“ Kad ih Isus ugleda, reče im: „Idite, *pokažite se svećenicima!*“ I dok su išli, očistiše se. Jedan od njih vidjevši da je ozdravio, vrati se slaveći Boga u sav glas. Baci se ničice k Isusovim nogama zahvaljujući mu. A to bijaše neki Samarijanac. Nato Isus primijeti: „Zar se ne očistiše deseterica?“ A gdje su ona deveterica? Ne nađe li se nijedan koji bi se vratio i podao slavu Bogu, osim ovoga tuđinca?“ A njemu reče: „Ustani! Idi! Tvoja te vjera spasila!“« (Lk 17, 11-19).

⁴⁴ Iv, 17 3

riječima istinski život, jedini koji odgovara našem iščekivanju.

Odgovor na naše iščekivanje je sâm Krist, »njegova slatka prisutnost«, kako često pjevamo: *Jesus dulcis memoria*.⁴⁵ Sveti Augustin to izražava zazivom: »Neka Gospodin Bog tvoj bude tvoja nada; ne očekuj od Njega ništa drugo već neka On sam bude tvoja nada«. ⁴⁶ Ugo di san Vittore kaže to isto na drugi način: »On ne dolazi da bi ispunio tvoju želju već da bi privukao tvoju ljubav«⁴⁷, da bi u svemu što ti se sviđa potaknuo pitanje: »Zar ti ja ne nedostajem?«

Sadržaj provjere koju smo mogli provesti u ovom posljednjem i dugom razdoblju sa svim dramama i iskušenjima koje je ono uključivalo i koje uključuje, ne sastoji se u većoj sigurnosti u ono što govorimo i ponavljanje onoga što govorimo, već u našoj ljubavi prema Kristu. Je li ona postala veća, je li Krist, kao što je privukao Petra, potpuno privukao i nas, tako da i mi poput Petra možemo reći: »Najviše volim Tebe Kriste!« To je jedino važno.

Ako je Njegova prisutnost naša punina, onda je molba za njom oblik kršćanske nade: *Veni Sancte Spiritus* (Dođi Duše Sveti). »Dođi, Gospodine Isuse!«⁴⁸ zaziv je kojim Biblija završava, jer samo Njegova prisutnost zadovoljava a istodobno stalno povećava želju našega srca. Vidimo da se naša ljubav prema Kristu povećala ako je On taj koji nam nedostaje u svemu što nam se

⁴⁵ »Jesu dulcis memoria«, Gregorijanska himna XII. st., u *Canti*, Soc. Coop. Ed. Nuovo Mondo, Milano 2014, str. 23-24.

⁴⁶ Sveti Augustin, *Enarrationes in Psalmos*, 39, 7.

⁴⁷ Usp. Ugo di san Vittore, *De arra anime. L'inizio del dono*, Glossa, Milano 2000, str. 1.

⁴⁸ Otk 22, 20.

sviđa. Ne zato jer ga nismo sreli, već upravo zato jer smo ga sreli obuzima nas neukrotiva želja da ga vidimo svaki dan, da ga tražimo svaki dan, jer više ne možemo živjeti bez Njega!

Molimo zato da se u našem životu obistini želja svetog Pavla: »Bog Gospodina našega Isusa Krista, Otac Slave, dao vam Duha mudrosti i objave kojom ćete ga spoznati; prosvijetlio vam oči srca da upoznate koje li nade u pozivu njegovu, koje li bogate slave u baštini njegovoj među svetima«. ⁴⁹

⁴⁹ Ef 1, 17-18.

ŠTO PODRŽAVA NADU?

»Crkva [...] nikada ne uzima vjeru zdravo za gotovo«.¹ Isto se može reći za nadu (za to su dva grijeha protiv nade oholost i očajanje²).

Vjera i nada nisu stečene jednom zauvijek, događaji i okolnosti ih stalno izazivaju. Iskustvo mnogih među nama to svjedoči.

1. Poteškoća puta

Jedan prijatelj mi piše: »Pitanje koje mi je danas u srcu je sljedeće: često sam iskusio da ima nade, ali pred kušnjama koja mi život nameće, uvijek mi se tresu noge. Znam da ima nade, ali vjerujem li doista do kraja? Je li to nedostatak vjere? Kako mogu ponovno započeti svako jutro sa sigurnošću da ima nade? Susret koji sam doživio kao da mi nije dovoljan, iako je bio

¹ Papa Franjo, Enciklika *Lumen fidei*, 6.

² »Grijesi protiv nade su očaj i oholost. Čovjek koji je očajan prestaje se nadati svome osobnom spasenju od Boga, pomoći da ga postigne ili oproštenju grijeha. Tako se suprotstavlja Božjoj dobroti i pravednosti – jer Gospodin je doista vjeran svojim obećanjima – i svome milosrđu. Dva su tipa *preuzetnosti*. Ili je čovjek preuzetan po tome što precjenjuje svoje moći (te se nada da se može spasiti bez nebeske pomoći) ili po tome što neopravdano računa na svemoć i milosrđe Božje (nadajući se da će postići oproštenje bez obraćenja i slavu bez zasluge)« (*Katekizam Katoličke Crkve*, 2091-2092).

presudan i stvorio je iz mene ovo što jesam«. Srećom ti nije dovoljno! Potrebno ti je, kao svima nama, da se dogodi sad. Upravo zato jer je sve što ti se dogodilo bilo tako važno da je iz tebe stvorilo osobu koja sad jesi, možeš svakog jutra gledati novi dan kao presudni dio puta koji još moraš prijeći da ojačaš tvoju vjeru i da ponovno otkriješ Njegovu Prisutnost, jedini temelj naše nade. Avantura se nastavlja svakog jutra, Bogu hvala, dodao bih. Jer kad bih bio pošteđen truda, ne bih mogao ponovno doživjeti Kristovu pobjedu koja mi je potrebna da mogu živjeti sad.

Druga osoba primjećuje: »Ove godine sam počela raditi u Državnoj školi, i srela sam neke nove, vrlo kompetentne kolege od kojih mogu vrlo mnogo naučiti. Na moje veliko iznenađenje u njima sam ustanovila podsvjesno očajanje. S jedne strane to razumijem, jer očajanje ili je uzrokovano dubokim pitanjima o situaciji u kojoj živimo ili je povezano s bolešću bliskih osoba. S druge strane osjećam da je za njih riječ o istinskom očajanju, osjećaju da klize prema ništavilu koje ja ne poznajem. To ne znači da ja idem kroz život s osobitom radošću, ali vidim da u meni postoji posljednja prepreka koji odolijeva i sprječava da me val ništavila povuče sa sobom. Riječ je o nečemu što „jesam“, ne o nečemu što znam učiniti. Mogu samo vjerovati da to proističe iz susreta koji me osvojio, jer to je jedina razlika između njih i mene. Otkrivam u sebi nadu a da nisam ništa učinila da bih je zaslužila. Ali svjesna sam da ona neće ostati automatski, neće doživotno trajati ako je ponovno ne otkrijem. Moram razjasniti tu točku jer u situaciji koju sad proživljavamo, vidim u sebi i drugim prijateljima umor i tamu.

Činjenica da ne ostaje automatski, paradoksalno je upravo to što nas prisiljava ponovno otkriti sadržaj naše nade kako bismo pobijedili tamu. Tu egzistencijalnu situaciju nam je papa Franjo predočio svojim svjedočanstvom navečer 27 ožujka na Trgu svetoga Petra... »“Uvečer“ (Mk 4,35). Tako započinje Evanđelje koje smo čuli. Već tjednima se čini da se spustila večer. Gusta se tama nadvila nad naše trgove, ulice i gradove; zagospodarila je našim životima ispunivši sve zaglušujućom tišinom, pustoši i prazninom, koja sve paralizira na svom putu: to se može osjetiti u zraku, to se može osjetiti u gestama, pogledi to govore. Uplašeni smo i izgubljeni. Poput učenika iz Evanđelja iznenada nas je zahvatila neočekivana i žestoka oluja. Shvatili smo da se nalazimo na istoj lađi, svi krhki i dezorijentirani, ali istodobno važni i potrebni, svi pozvani veslati zajedno, svi potrebni utjehe drugoga. Na toj lađi... svi se nalazimo. Poput tih učenika koji jednoglasno i u tjeskobi kažu: „ginemo“ (v. 38)«. ³

I mi smo, kao apostoli, suočeni s događajima koji nas nadilaze sa svih strana. Ljudski život je kao put, kao borba, »on je poput nekog putovanja morem povijesti, često mračnim i uzburkanim«. ⁴ Borba je ne samo zbog izazova okolnosti, već i zbog same naravi ljudskog iskustva, zbog drame koju ono sa sobom nosi. Martin Buber je to dobro opisao u priči koju Joseph Ratzinger navodi u svom djelu *Uvod u kršćanstvo*.

»Neki prosvjetitelj, vrlo učen čovjek, čuvši za Brdiševca, potraži ga da bi i s njime, kao što je običavao,

³ Franjo, *Meditacija za vrijeme izvanrednog trenutka molitve u vrijeme epidemije*, Trijem Bazilike Svetoga Petra, 27 ožujka 2020.

⁴ Benedikt XVI, Enciklika *Spe salvi*, 49.

raspravljao i da bi obezvrijedio njegove nazadne argumente glede istinitosti njegove vjere. Kad je ušao u zaddikovu prostoriju, ugleda ga kako šeće s knjigom u ruci, zadubljen u razmišljanje. Nije se ni obazirao na došljaka. Najzad je stao, kratko ga pogledao i rekao: „No možda je ipak istina“. Učenjak je uzalud hrabrio samoga sebe – podrhtavala su mu koljena, tako je strašno bilo vidjeti zaddika, tako je užasno bilo čuti njegovu jednostavnu presudu. Rabbi Levi Jizchak, međutim, okrenu mu se sada potpuno i reče mirnim glasom: „Sinko, velikani Torre s kojima si se prepirao, potrošiše svoje riječi na tebe, a ti si se odilazeći od njih, smijao. Nisu ti mogli dokazati da postoji Bog i njegovo kraljevstvo, a ne mogu ni ja. Ali, razmisli, sinko, možda je to ipak istina! Oni nisu bili u stanju da ti na stol stave nepobitne dokaze o Bogu i njegovu kraljevstvu a ni ja to ne mogu. Ali dobro promisli, sine moj, jer možda je istina“. Prosvjetitelj napregnu svu svoju snagu da bi mu odgovorio, no taj strašni „možda“ što je neprestano odzvanjao u njegovim ušimasalijetao skršio je na kraju njegovu želju za otporom«. ⁵

Tu završava Buberova priča. Ratzinger komentira. U tom “možda“ krije se neizbježno iskušenje kojemu nevjernik ne može uteći, u kojemu i on mora doživjeti neotklonjivost vjere kad pokušava da je otkloni. Drugim riječima, i vjernik i nevjernik, svaki na svoj način, i sumnjaju i vjeruju, ako se baš ne skrivaju pred samim sobom i pred istinom svojega bića. Nitko ne može potpuno umaći sumnji, niti itko potpuno vjeri. Nekomu vjera postaje nazočna protiv sumnje, nekomu *kroz* sumnju i *u obliku* sumnje. Takva je u svojoj

⁵ M. Buber, *I racconti dei chassidim*, Garzanti, Milano 1979, str. 273.

biti ljudska sudbina: da čovjek jedino u ovom trajnom suparništvu između vjere i sumnje, između iskušenja i sigurnosti može naći konačnost svoga bića. Možda bi upravo sumnja mogla postati mjestom komunikacije, jer ona priječi i jednog i drugog partnera da se zatvore u svoj vlastiti svijet. Sumnja obojicu priječi u tome da se potpuno zabarikadiraju na svojim pozicijama; ona vjernika upućuje na onoga koji sumnja a onoga koji sumnja na vjernika. Za prvoga sumnja znači njegovo udioništvo u sudbini nevjernika, a za drugoga način kojim mu se vjera, usprkos svemu nameće kao izazov«. ⁶

U pitanju vjere i nade u igri je ono najvažnije, jer je u konačnici pitanje alternative između Bitka i ništavila. To znači da je pitanje »završava li egzistencija u prašini vremena koje prolazi i je li to prolaženje samo gradnja groba ili zatvora gdje ćemo se ugušiti i uzaludno umrijeti! Ili je vrijeme navjestitelj budućnosti: nad svakim trenutkom lebdi težina vječnosti, govori-la je Ada Negri«. S jedne strane »apsolutno ništavilo, ništavno ništa«, a s druge »odgovornost prema vječnosti, pred vječnosti«. A ja, naše ja – tvoje i moje ja »je raskrižje između bitka i ništavila«, prisiljeno svakog jutra »izabрати između svega koje završava u ništavilu [...] i života koji ima cilj«. ⁷

Izazovi današnjeg vremena su nam, možda kao nikad prije, to stavili pred oči. Osjetili smo se povezani u poteškoćama, vjernici i nevjernici. Odgovarajući na

⁶ J. Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1993, str. 22-23.

⁷ L. Giussani, *Attraverso la compagnia dei credenti* (Kroz zajednicu vjernika), Bur, Milano 2021, str. 19, 31.

okolnosti, vjernik provjerava svoju vjeru pred svima, uključujući i nevjernike. Drugim riječima otkriva čini li ga vjera čvršćim i otpornijim prema kušnjama i problemima života. Tako i nevjernik postaje suputnik za vjernika, jednako kao što vjernik zahvaljujući svom svjedočanstvu sudjeluje u sudbini nevjernika.

Riječi Lucie Mendez otkrivaju situaciju koja je vrlo raširena: bačeni smo »u tamu sadašnjosti, u nesigurnost do grla, [...] ožalošćeni zbog umrlih koji su sve brojniji, i željni da na svom životnom putu vidimo poneki znak normalnog života«. ⁸ Neovisno od stava koje izričito zauzimaju, od puta i cilja koji slijede, u srcu i na usnama mnogih, vratio se zaziv, možda kao odjek odgoja koji su izravno ili neizravno primili. Jona Bonet piše: »Oče naš koji jesi na nebesima [...] Danas bi bilo utješno znati da nas gledaš od zvijezda, od Marsa ili od samog beskrajnog neba; da te dira naš lavež, naša životinjska samoća. [...] Još nikad nismo tako gledali nebo s naših prozora i naših balkona. [...] Izbavi nas od zla. To je uvijek bila najbolja rečenica Očenaša, one molitve koja se nastavlja moliti kao univerzalna poveznica, također među onima koji ne vjeruju ili vjeruju u nešto drugo«. ⁹

Spisateljica Silvia Avallone pripovijeda da je drugi val pandemije zatekao nespremnu, poput iznenadnog napada koji joj nije dopustio da se ogradi u sebe. Gledajući kćer kako se igra u parku ona se na svoj način otvorila onome »možda« o kojem je govorio Ratzinger. »Kad se broj zaraženih i broj umrlih ponovno počeo povećavati, a poduzeća zatvarati, prošli su me trnci.

⁸ L. Méndez, »Sin tregua y sin pudor«, *El Mundo*, 9 siječnja 2021.

⁹ J. Bonet, »Padrenuestro«, *La Vanguardia*, 8 travnja 2020.

Osjetila sam se glupa, obmanuta svojom naivnosti. [...] Svi mi kao ljudska bića nismo stvoreni za prazninu. Čim osjetimo prazninu, odmah osjetimo potrebu da je čim prije ispunimo. Nismo više djeca niti možemo to ponovno postati. Ono što je djeci prirodno, od nas traži neizrecivi napor: prihvatiti stvarnost za ono što jest, prionuti uz nju, istražiti je u dubini dok ne nađemo jedan kamen, jedan cvjetić, bilo koji razlog da odolimo i idemo dalje: nadu. Pa ipak, u ovom mi se trenutku čini da je suprotstavljanje našem instinktu odrasle osobe jedino što ima smisla«. ¹⁰

Mario Vargas Llosa, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 2010. godine, nedavno je izjavio: »Pandemija nas je sve zatekla nespemne, jer smo imali dojam da znanost i tehnologija nadvisuju prirodu. Šokiralo nas je otkriće da to nije istina. Vidjeli smo kako nas nepredviđeno može odvesti u ponor. Sad se pitamo kako i kad će to završiti, kakve će biti posljedice. Svijet će biti posve drukčiji nego što je prije bio. K tome će nas pogoditi i ekonomska kriza. Pretrpjeli smo brutalni udarac u onome što je izgledao napredak prema blagostanju i slobodi. Sve to nas je ostavilo zbunjene. Možda nije ni loše suočiti se sa stvarnošću s malo manje optimizma«. ¹¹

Mogli bismo nastaviti. Ali problem je jasan. Nitko nije pošteđen stvarnosti sa svime što ona podrazumijeva. Oni koji nemaju vjeru nisu pošteđeni kao ni oni

¹⁰ S. Avallone, »Resistere affidandosi ai tesori di ogni giorno« (Izdržati povjeravajući se svakodnevnom blagu), *Corriere della Sera*, 28 prosinca 2020, str. 5.

¹¹ M. Vargas Llosa, »La "ley Celaá" es un disparate absoluto«, intervista sa P.G. Cuartangom, *ABC*, 17 siječnja 2021.

koji vjeruju. Iskustvo svakodnevnog života i kronike povijesti neprestano nam to pokazuju.

2. Prebivalište Svevišnjega

Isto to se dogodilo narodu Izraela, kojega vjera u Boga nije poštedila ni jedne nevolje povijesti. Vjera nije kao cjepivo koje nas jednom zauvijek čini imunim kako bismo možda željeli (pri čemu polazimo od ograničene slike vjere). Nema cjepiva koje nas čini imunim na poteškoće života. Cijela povijest Izraela to svjedoči.

Početak izraelskog naroda je savez koji je Bog sklopio s Abrahamom: »Ja sam Bog Svesilni: / mojim hodi putem i neporočan budi. / A Savez svoj ja sklapam s tobom / postat ćeš ocem mnogim narodima«. ¹² Međutim, taj Savez je unatoč tome u povijesti stalno ponovno stavljen na kušnju, u nepredviđenim situacijama ili teškim okolnostima. Ali, mogli bismo se onda zapitati, ima li razlike između života s vjerom i nadom i života bez njih? Razlika itekako postoji, ali ona se ne sastoji u vrsti i količini izazova, nego u drukčijem načinu da se s njima suočimo, imajući na umu novost koju je donio Bog koji je ušao u povijest i iz Abrahamovih potomaka stvorio svoj narod; narod koji je u potrebama i nevoljama imao Nekoga kome se može obratiti da ga ojača u nadi.

Mojsije je to intuitivno shvatio. Činjenica da je vidio Boga licem u lice i da je našao milost u njegovim očima nije ga poštedila izazova s kojima se morao suočiti na putu prema Obećanoj zemlji. Jan Dobraczynski u

¹² Post 17, 1-2.

svom romanu *Pustinja* živo opisuje nimalo očekivan ni ravan put Mojsija i Izraelskog naroda. Mojsije reče Gospodinu: »Ako ti ne pođeš, odavde nas i ne izvodi«. [...] Odgovori Jahve Mojsiju: „I ovo što si zatražio, učini ću. Ti uživaš moju blagonaklonost jer te po imenu poznajem.“¹³ Ali ni Božje obećanje da će ih pratiti na puta, ni čuda koja su vidjeli na samom početku puta s porazom faraonove vojske, kao da nisu dovoljna. Vrlo brzo izlazi na vidjelo kako je slabo njihovo povjerenje u Gospodinovu prisutnost: pomanjkanje hrane navodi ih da žale za egipatskim lukom. Bog na njihovu glad spremno odgovara dajući im manu. Ali ni to im nije dovoljno. »Narod je počeo pljuvati na manu i tražiti meso. Njihovi krici su odjekivali tako uporno da se Mojsiju iznenada učinilo da više ne može podnositi taj teret.«¹⁴ Bog ponovno posreduje. »Zar je ruka Jahvina tako kratka? Sad ćeš vidjeti hoće li se obistinuti moja riječ ili neće?¹⁵ U tom trenutku »Jahve zapovijedi te zapuhnu vjetar i nanese prepelice od mora i sasu ih na tabor, na dan hoda i s ove i s one strane tabora, na dva lakta iznad zemlje. Narod je ustao te je tog cijeloga dana skupljao prepelice.«¹⁶

Unatoč znakova, tijekom povijesti stalno iznova izlazi na vidjelo kako je krhka njihova vjernost. Umjesto da svoju nadu polažu u Gospodina koji ih je izveo iz Egipta, koji ih je vodio kroz pustinju i Abrahamu dao obećanu zemlju, narod neprestano podliježe napasti da sigurnost svoje nade traži drugdje, u idolima koje

¹³ Izl 33, 15.17.

¹⁴ J. Dobraczyński, *Deserto. Il romanzo di Mosè* (Pustinja. Roman o Mojsiju), Morcelliana, Brescia 1993, str. 225-226.

¹⁵ Br 11,23.

¹⁶ Br 11, 31-32.

je on sam stvorio ili u savezu s moćnijim narodima. Ti pokušaji su iluzorni što stalno postaje sve očitije. Izaija piše:

»Nadasmo se svjetlosti, a ono tama;
i vidjelu, a ono u tmnini hodimo.
Pipamo kao slijepci duž zida,
tapkamo kao bez očiju.
Spotičemo se u podne k'o u sumraku,
sasvim zdravi, kao da smo mrtvi.
Svi mumljamo kao medvjedi
i gučemo tužno kao golubovi.
Očekivamo Sud, a njega nema,
i spasenje – od nas je daleko«. ¹⁷

Pred poteškoćama nada naroda otkriva svu svoju slabost. Da je proroci nisu stalno podržavali, srušila bi se. Znakovi koje su već vidjeli nisu bili dovoljni, povijest koju su proživjeli nije bila dovoljna da podrži nadu sad, u ovom trenutku. Bila je potrebna stalno nova podrška. Kako dobro možemo razumjeti situaciju izraelskog naroda, ako pođemo od vlastitog iskustva, od vlastite slabosti!

Progonstvo u Babilon je vjerojatno najsnažniji izazov nadi s kojim se Izraelski narod morao suočiti. Izgubili su tri velika Gospodinova dara: zemlju, kraljevstvo i hram. Gdje je bio njihov Bog? Progonstvo je bilo presudan ispit za vjeru Izraela jer je jasno pokazao razliku između Abrahamova Boga i drugih bogova. Kad su drugi narodi bili poraženi napuštali su svog boga, jer taj nije bio dovoljno moćan da ih očuva od poraza.

¹⁷ Iz 59, 9-11.

Izraelov Bog, naprotiv, nije pobijeden porazom svog naroda. Zapitajmo se: kakvo je iskustvo Izrael imao o Bogu da mu je mogao ostati privržen čak i u progonstvu? Razlika njegova Boga vidljiva je u nadi koju nadahnjuje.

Da nada ima temelja – rekli smo – potrebna je prisutnost jača od svake slabosti, prisutnost koja ne nestaje nikada: »Bog nam je zaklon i utvrda, / pomoćnik spreman u nevolji«. To bi mogle biti samo prazne riječi ali za Židove one su, naprotiv, potpuno odgovarale iskustvu koje su uvijek ponovno doživljavali. Psalam nastavlja: »Stoga, ne bojmo se kad se ljulja zemlja, kad se bregovi ruše u more. / Nek' buče i bjesne valovi morski, / nek' bregovi dršću od žestine njihove«. Otkud to pouzdanje, kako to da ih nije strah? Jer je »presveti šator Višnjega, / Bog je sred njega, poljuljat se neće; / od rane zore Bog mu pomaže. / Ma bješnjeli puci, rušila se carstva; / kad glas njegov zagrmi, zemlja se rastopi. [...] / Dođite, gledajte djela Jahvina«.¹⁸

3. Mjesto nade

To »prebivalište« – »presveto prebivalište Svevišnjega. / Bog je sred njega, poljuljat se neće« – je mjesto nade. U kršćanskom navještaju to prebivalište je jedan čovjek: Isus iz Nazareta, Bog koji je tijelom postao, čovjek koji je hodao ulicama, kojega se moglo sresti, družiti se s njim. U društvu njim bilo je moguće suočiti se s najbolnijim i najtežim okolnostima života s nezamislivim pouzdanjem da je sve dobro, s neslu-

¹⁸ Ps 46 (45), 2-9.

ćenim mirom. »Ja sam, ne bojte se!«¹⁹ Za one koji su ga slijedili On je s vremenom postao stijena na kojoj je počivala cijela njihova osoba, temelj njihove nade. Budući da Isus dobro poznaje sve njihove slabosti, obećava učenicima da ih neće ostaviti same kao siročad usred oluja kroz koje moraju proći. »Evo, ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta«.²⁰

Ali kako to čini? Kojom metodom? Krist je »kao metodu svog nastavljanja u povijesti izabrao određenu zajednicu: Crkvu, s poglavarom: svetim Petrom. Zajednicu u kojoj je moguće vidjeti, dotaknuti i konkretno doživjeti Njegovu prisutnost«.²¹ Ali što čini Crkvu? Ti, ja. »Zahvaćajući nas u Krštenju Krist nas je *ujedinio kao udove istog tijela* (usp. pogl. 1-4 Poslanice Efežanima). On je prisutan sad i ovdje u meni, preko mene, i prvi znak promjene u kojoj se očituje njegova Prisutnost jest da se ja osjećam jedno s tobom, *da smo mi jedno*«.²² Spasenje koje Krist jest, Misterij koji je tijelom postao, postaje vidljiv »na ljudskom mjestu čije je porijeklo dublje nego što sve povijesne analize ili opisi mogu doprijeti. Izvire iz Misterija ali mi to spasenje srećemo na jednom ljudskom mjestu«.²³

Ako ostanemo vjerni tom mjestu, naša ljudskost raste, postaje sve bogatija na tom putu koji prati cijeli naš život.

Jedna osoba među vama mi piše: »Shvatila sam da se ne može živjeti bez nade s nekim otvorenim ranama. Moguće je samo skrenuti pozornost na nešto drugo,

¹⁹ Iv 6,20.

²⁰ Mt 28,20.

²¹ L. Giussani, *L'avvenimento cristiano*, op. cit., str. 60.

²² *Isto*, str. 39-40

²³ *Isto*, str. 53.

skrenuti pogled. Jedan dan moja prijateljica koja ima osamdeset dvije godine, rekla mi je preko telefona: „Ne znam kako je moguće, budući da osjećam slabosti godina i živim sama, pa ipak nikada kao ovo zadnje vrijeme nisam osjetila da me pokret prati. Trajno bogatstvo prijedloga, rad naše grupe Škole zajednice nevjerojatno mi pomažu“. To me jako dirnulo, gdje je nešto takovo moguće? Samo na mjestu gdje Krist stalno djeluje i daje nam pouzdanje. Tako nas nada uzima za ruku i podržava nas. Ne znam kako to drukčije reći: ja živim jer me Njegov pogled stalno preporuča, a taj pogled me danas dostiže preko tvog pogleda Julian i pogleda svih prijatelja koji danas slijede našu karizmu. Sama ne bih nikad sebi mogla dati ni pouzdanje ni nadu«.

Druga osoba piše: »Ovo zadnje vrijeme prevladava u meni osjećaj bespomoćnosti. Ja sam medicinska sestra i uvijek sam radila na odjelu za Kovid. To je vrlo naporno i u jednom trenutku sam osjetila potrebu da svoje poteškoće iznesem na jedinom mjestu gdje me doista razumiju, u ovoj zajednici. Organizirali smo susret otvoren svom medicinskom osoblju gdje su svi mogli postaviti svoja pitanja. Otišla sam s tog susreta zadivljena, osjećajući da sam ojačana u svojim poteškoćama i podržana u dramatičnoj situaciji u kojoj sada živim. Dan kasnije ulazeći u bolnicu naišla sam na kolegicu koja je uvijek besprijekorna u svemu. Kad me vidjela rekla mi je: „Često uveče kad se vratim kući imam osjećaj da ću povraćati, toliko mi izgleda besmisleno sve što ovdje vidimo i količina rada koja se od nas traži“. Trenutak sam ostala bez riječi jer i ja sam u sebi osjećala taj krik zbog umora, ali za razliku od nje ja nisam bila očajna; umorna da ali ne očajna. U sebi

sam se zapitala zašto je to tako. Ja nisam drukčija od nje. Odmah sam se sjetila jučerašnjeg susreta, kao da me htio podsjetiti: „Ti nisi sama s tvojim poteškoćama i tvojim bolom“. Imajući pred očima taj zagrljaj odmah sam joj predložila da taj dan radimo zajedno, jer ja ju trebam. Normalno se svatko brine sam za svoje pacijente, a taj put smo radile zajedno kao što se nikad prije nije dogodilo«.

Upravo to nam je potrebno, *mjesto* na koje se možemo vratiti, ne sablažnjavajući se ni zbog čega, *mjesto* koje se ne može ograničiti na našu mjeru, naša „tumačenja“, i koje podržava našu nadu. Određeni susret nas je tu doveo, susret koji nas je privukao i jasno pokazao da je Krist prisutan i da je živ. »Krist počne posjedovati čovjeka u krštenju, pomaže mu da raste i postane odrasla osoba, potom mu kroz susret približi drukčiju ljudsku stvarnost, stvarnost koja je jedinstvena, odgovara mu, uvjerljiva je, odgojna i kreativna, u izvjesnom smislu duboko ga dirne«. ²⁴ Taj susret nas uvodi u zajednicu, ne bilo koju zajednicu nego u ljudsku zajednicu rođenu od Kristova Duha, u Crkvu.

Događaj Krista nastavlja se u povijesti u zajednici vjernika, koja je djelotvorni znak spasenja koje je Krist donio ljudima. »Uskrsli Krist nas okružuje svojom prisutnošću kroz tu zajednicu: ona je [...] je tijelo Kristovo koje postaje prisutno tako stvarno da ga možemo dotaknuti, vidjeti, čuti. Vrijednost te zajednice dublja je od onoga što se vidi, jer ono što se vidi je pojava Misterija Krista koji se objavljuje«. I dalje: »Zajednica kojom nas Krist okružuje omogućuje

²⁴ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 85.

nam da ga bolje upoznamo, otkriva nam tko je On za nas. Isus Krist je prisutan sad i ovdje. On ostaje prisutan u povijesti kroz neprekinuti slijed ljudi koji mu djelovanjem Duha Svetoga pripadaju, oni su članovi njegova tijela, produženje u vremenu i prostoru njegove Prisutnosti«. ²⁵

Njegovo trajanje u povijesti najvažniji je argument za naše ljudsko srce, za pouzdanje u našu sudbinu, ispunjenje za kojim neizbježno čeznemo, bilo kako da ga zamišljamo i bilo koje ime mu dajemo. Sigurnost u naše ispunjenje je naime »u objektivnosti povijesti kojom je Bog postao Prisutnost, odnosno u konačnom obliku kojim nas je ta povijest osobno uplela i privukla«. Naša temeljna nada ne može počivati na onome što mi činimo, na našim pokušajima koji su uvijek ograničeni, ili na našim utopijama, već »u nečemu tako snažno prisutnome da je prkosilo i prkosi svemu što mi možemo stvoriti i što nam drugi [...] mogu osigurati«. Naša velika nada je u »Moć koja je postala Prisutnost u povijesti, u vremenu i prostoru«, i koja se skriva u krhkosti našeg tijela tako da »je dovoljno biti ohol ili nestrpljiv pa da živimo a da je ne primijetimo, ili je dovoljan jedan dah da sve uništimo. Naše bogatstvo je misterij prisutan upravo u toj krhkosti«. ²⁶

Naša nada živi na mjestu gdje možemo vidjeti da se naše srce ponovno zapali i oživi, gdje možemo konkretno iskusiti da naša ograničenost nema zadržnu riječ. Giussani to kaže prekrasnim riječima: »Postoji mjesto, sredstvo gdje [...] je Kristova pobje-

²⁵ *Isto*, str. 43-44.

²⁶ L. Giussani, *U potrazi za ljudskim licem*, op. cit., str. 92-93.

da prepoznatljiva, gdje Krista možemo primijetiti i doživjeti, zajednica koja daje čvrstinu i postojanost životu, prisutnost koja je stalni korijen, nepresušni izvor nade (kao što je Samarijanka rekla): naše zajedništvo, osobe koje je Njegov Duh pozvao i spojio (udružio). Ma kako da je taj razlog slab i na početku ga gotovo nismo svjesni, to je jedini motiv zbog kojega se poznajemo – jedini! – nema drugoga. To je sredstvo da upoznamo uskrslog Krista, događaj koji prenosi, u sebi nosi smisao svake stvari i koji je prisutan na isti način kao što su prisutni moja braća i moja majka«. ²⁷

S Kristom u očima možemo se suprotstaviti svakoj situaciji, kao što nikad nismo mogli zamisliti. Mnogi među nama se počnu nadati – *u nadi protiv svake nade* –²⁸ upravo jer sudjeluju »u otajstvu ovog mističnog tijela Kristova«. ²⁹ Ako prionu uz njega doživljavaju novu privlačnost nade, a time i sposobnost za rad i u najtežim i najdramatičnijim uvjetima. U ovom vremenu smo vidjeli mnoge primjere za to, i to baš tamo gdje se činilo nemoguće. Komentirajući prenos u živo putovanja pape Franja u Irak, Domenico Quirico je rekao: »Nada, jedina nada za te zemlje je da vide drugu logiku na djelu, logiku koja je suprotna logici mržnje, osvete, nasilja... u kršćanima Iraka, u progonjenim kršćanima vidjeli smo kako se afirmira nova logika života: kršćani su oni koji su pretrpjeli zlo, koji su prihvatili i mučeništvo,

²⁷ L. Giussani, *Una strana compagnia* (Čudna zajednica), Bur, Milano 2017, str. 81-82.

²⁸ Rim 4,18.

²⁹ L. Giussani, *Porta la speranza. Primi scritti* (Nositelj nada. Prvi spisi), Marietti 1820, Genova 1997, str. 160.

ne uzvraćajući oružjem. Nitko nije uzeo oružje... eto, to je drugi svijet, to je konkretna nada, za cijeli svijet a ne samo za kršćane«. ³⁰

Na drugoj strani svijeta, gdje su okolnosti i nevolje drukčije, događa se isto. »Ja sam kuharica, živim u Venezueli i pripadam zajednici pokreta CL. Dirnuta pitanjem: „Ima li nade?“, gledam svoje iskustvo i kažem „da, ima nade“ unatoč svemu što se u mojoj zemlji događa. Vi vjerojatno ne možete ni zamisliti što nam sve ovdje nedostaje. Naš život je jako loš: bez struje, bez vode, bez mogućnosti da kupimo lijekove ili odemo kod liječnika jer je previše skupo. Svakog jutra se dižemo pitajući se što ćemo jesti. Možete zamisliti kako je teško živjeti s mjesečnom plaćom od tri dolara. Živimo pod stalnim stresom, s tjeskobom, a sad k tome još je i epidemija Korone. Ali želim vam reći da unatoč svemu tome ima nade, jer tu je prisutnost koja se sastoji od konkretnih lica, zajednica stvorena od vremena i prostora, privrženosti i pomoći koja stalno ponovno pokreće naš život. Unatoč svemu što ovdje živim nikada nisam osjećala da sam sama. Susret koji mi je Bog poklonio jasno je pokazao da Krist može ući u naš život i izazvat promjenu naše ljudskosti. Počela sam drukčije gledati to što živimo, postala sam svjesnija Isusove prisutnosti, pozornija na svaki znak, spremnija reći „da“.«

³⁰ Domenico Quirico, inviato de *La Stampa*, ai microfoni di *TV2000*, 7 ožujka 2021.

4. Kako prepoznati to mjesto?

Ali kako prepoznati to mjesto koje podržava našu nadu? Prije svega, kao što nam nam iskustvo pokazuje, ne određujemo ga mi. »Dar Duha Svetoga je taj koji za svakoga od nas u Crkvi pripremi i odredi konkretno prebivalište, ljudsku zajednicu u kojoj put prema sudbini postaje jednostavniji«. Događaj Krista očituje se i privlači nas danas »u određenom obliku vremena i prostora koji je za nas pristupačniji, razumljiviji i uvjerljiviji«. »Taj način posredovanja Kristova Duha u povijesti koji »potiče Događaj u određenom vremenu i prostoru« naziva se *karizma*«. Upravo taj dar Božje ljubavi omogućuje vjeru i svijest Kristove prisutnosti. Zato, da »Crkva koju čine svi ljudi koje je Krist izabrao i sjedinio sa sobom u Krštenju, bude stvarnost djelotvorna u svijetu, potrebno je da ljudi postanu svjesni onoga što se dogodilo, činjenice da im je Krist došao u susret, te da počnu djelovati polazeći od te svijesti«. ³¹

»Odrasla sam u Pokretu kojem sam pripadala do trenutka kad sam, zbog više razloga, odlučila da se od njega odvojim. Ovo ljeto dvije djevojke iz Studentske mladosti (koja okuplja đake srednjih škola CL), koje čak nisu bile ni moje velike prijateljice, pozvale su me da s njima učim za test za prijem na medicinskom fakultetu i da nakon toga dođem s njima tjedan dana na ferije u brda. Provodeći vrijeme s njima odmah sam primijetila da me te dvije osobe, kao ni prijatelji koji su nam se pridružili, ne gledaju kroz moje mane, nego me gledaju i vole onakvu kakva sam bila i kakva

³¹ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 93.

jesam«. Ako je naša mlada prijateljica odmah primijetila taj različiti pogled koji je dirnuo, razlog je vjerojatno što nigdje drugdje nije sreala sličan pogled. Ona nastavlja: »Nakon što je počeo fakultet, prepoznala sam isti pogled kod drugih studenata CL-a. Odlučila sam stoga da se pouzdam i da ih slijedim sudjelujući na školi zajednici i u prijedlozima pokreta. U druženju s njima osjetila sam se voljena, osjećala sam se prihvaćena čak i u aspektima koji mi se kod mene najmanje sviđaju. S njima sam shvatila da mogu postaviti moja pitanja i da ih oni uzimaju ozbiljno. Ukratko, otkrila sam nadu za mogućnost života i način druženja koji prije puno godina nisam vidjela. Oduševljenje je brzo prošlo i nametnule su se svakodnevne poteškoće. Ali ostalo je jasno da je u svim tim ljudima koje sam upoznala prisutna nada. Premda sam sigurna da ta nada postoji i da je moguće konkretno osjetiti, ipak se pitam kako može postati moja i kako se mogu u nju potpuno pouzdati«.

Unatoč svim ograničenjima i slabostima osoba koje je sreala, naša prijateljica je postala sigurna da je „u svim tim osobama koje sam upoznala“ prisutna velika nada. Ali ne zadovoljava se time da tu nadu vidi kod drugih, želi da postane njezina i pita kako se može potpuno pouzdati. U svemu što je rekla već je označen put koji zaslužuje da ga istaknemo: »Odlučila sam da se pouzdam i da ih slijedim«. Zapitajmo se onda koji su razlozi koji nas potiču da se pouzdamo i da slijedimo.

Kad se možemo pouzdati u neko mjesto ili neku osobu, tako da je razumno i da smo dosljedni sebi ako slijedimo. To je osobito važno ako je riječ o pitanju koje sad razmatramo gdje se radi o životu i smrti,

o kojem ovisi naša egzistencija, o alternativni između Bitka i ništavila.

Giussani nam nudi tri kriterija: ti imaš dobre razloge da se pozdaš u neku osobu, da je slijediš i slušaš, prvenstveno ako ona »u shvaćanju života koje ti objašnjava i prenosi, polazi od osnovnih potreba srca i sve temelji na njima, na potrebama tvoga srca i srca svih ljudi«; u drugom redu imaš razloga da se pouzdaš »ako ti pri tome pruža primjerenu pomoć« i, treće »ako to čini ne tražeći ništa za uzvrat želeći tvoje dobro, tako da je prva neobična stvar koja te pogodi kad je sretnaš, taj aspekt besplatnosti«. Biti poslušan takvoj osobi je onda »dužnost kao što je dužnost činiti ono što je razumno«. ³² Pokušajmo dakle slijediti taj predloženi trostruki kriterij.

Kao prvo, rekli smo, razumno je slijediti drugoga, slušati drugoga, »kad mi prenosi i objavljuje shvaćanje života i njegove sudbine koje *potpuno počiva na izvornim potrebama srca* koje su zajedničke svim ljudima«. ³³ Da bi prepoznao osobu koju je razumno slijediti, potreban je zato *ja* koji je budan, svjestan svojih izvornih potreba. Svijest o tim potrebama omogućuje nam da prepoznamo stvarnost koja na njih odgovara, mjesto koje prenosi nadu koja je dorasla životu. Da ne podlegnemo pomutnji, slijedeći prvo što prođe, stoga je potrebna »pozorna, a istodobno nježna i žarka svijest o sebi«. ³⁴

Kao drugo, možeš se pouzdati u neku osobu ako ti pruža primjerenu pomoć, ako ti pomaže da »nadvladaš

³² L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, op. cit., str. 221-222.

³³ *Isto*, str. 220

³⁴ L. Giussani, *Izazov kršćanstva*, op. cit., str. 7.

ono što se protivi tim potrebama. Ona ti pomaže da se žrtvuješ, to jest podržava onaj aspekt svijesti zbog kojeg se čovjeku čini da slijedeći potrebe srca mora nešto ostaviti, mora nešto izgubiti«. ³⁵ Teško je prolaziti kroz tu fazu prividnog gubitka i prihvatiti žrtvu koja se u mnogim trenucima traži (zahtijeva), bez primjerene pomoći koja se očituje u prisutnosti određenih osoba. U tom pogledu značajne su don Giussanijeve riječi: »U oluji si, zapljuskuju valovi, ali blizu tebe jedan glas te podsjeća na razum, zove te i bodri da ne dopustiš da te valovi ponesu, da se ne predaš. Zajednica ti kaže: „Poslije će zasjati sunce; sad si u valovima, ali poslije ćeš izroniti i sunce će ponovno sjati“. Nadasve ti kaže: „Gledaj“. Jer u svakoj zajednici u koju smo pozvani zajedno uvijek postoje *osobe, trenuci osoba* koje je moguće gledati. Najvažnije u zajednici je *gledati* osobe. Zajednica je zato veliki izvor prijateljstva. Ono što definira prijateljstvo je njegov cilj: uzajamna pomoć da koračamo konačnoj svrsi«. ³⁶

Istinska pomoć zajednice, prijatelja nema cilj da nas poštedi odnosa sa stvarnošću nego da nam pomogne da ga živimo. Ovdje je ponovno u pitanju moje *ja*. Tako često tražimo pomoć koja nije nikakva stvarna pomoć! Treba razlikovati: jedno je očekivati od nekog mjesta da nas brani od stvarnosti, da nam pomogne da je izbjegnemo, ili da nas poštedi napora da se s njom suočimo. Nešto posve drugo je tražiti pomoć da nas uvede u stvarnost, kakva god ona bila. Uostalom, Giussani primjećuje, »kad bi Crkva proglasila da

³⁵ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, op. cit., str. 221.

³⁶ L. Giussani, *Un avvenimento di vita, cioè una storia*, op. cit., str. 459.

je njezin cilj da preuzme čovjekov trud, potreban za napredak, izražavanje sebe, istraživanje [...] učinila bi kao roditelji koji se zavaravaju da će riješiti probleme djece stavljajući se na njihovo mjesto«. Na taj način ona ne bi ispunila svoju odgojnu dužnost koja nije u tome »da čovjeku pruži rješenje problema koje on sreće na svome putu«³⁷, nego da ohrabri ispravan stav prema stvarnosti kao najbolji uvjet da se suoči sa stvarnošću i da, gdje je to moguće, traži rješenje.

Napokon, razumno je pouzdati se u neku osobu ako je jedini razlog zbog kojega mi ona govori izvjesne stvari, ljubav prema mojoj sudbini, prema radosti i sreći mog života. »Mi nismo gospodari vaše vjere, nego suradnici vaše radosti«,³⁸ kaže sveti Pavao. Drugim riječima, razumno je pouzdati se u neku osobu ako cilj njezinog obraćanja meni nije računica, osobna korist, osobni politički interes, već je posve bezrazložno. »Bezrazložna je ljubav prema sudbini drugoga i to je sve«. Onaj tko mi govori te stvari koje odgovaraju srcu »to čini bez ikakve računice, bez ikakve koristi za sebe«, nego jedino zato da »moj život uspije, da dosegne svoju sudbinu«. Još jednom, to podrazumijeva da je moj *ja* pozoran i budan. Giussani naime dodaje: »Taj čimbenik [...] koji je jako važan, stavimo ga u zagrade, jer ga se ne shvaća odmah. Morao si dugo voljeti bez razloga, život nas je morao odgojiti da volimo ljude ne tražeći ništa za uzvrat da bismo mogli razumjeti kad te neki čovjek tako voli«. ³⁹

³⁷ L. Giussani, *Čemu Crkva*, op. cit., str. 210.

³⁸ 2Kor 1,24.

³⁹ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, op. cit., str. 221.

Kad sretnemo osobe s tim osobinama zbog čega ih je razumno slijediti, trebamo ih slijediti da ostanemo dosljedni sebi. »Ostati dosljedan sebi znači da trebamo slijediti drugoga. To je paradoks, paradoks koji je zaveo Evu. Otkad postoji čovjek to je paradoks koji stavlja na kušnju našu slobodu. Da budem ono što jesam moram slijediti drugoga (kao što će biti slučaj među nama).« Svatko može zamisliti gdje bi bio da nije slijedio taj zakon. »To je prvo što odgovara srcu: nisam postojao, ako želim postojati moram slijediti drugoga. Onaj tko mi govori o čovjeku na taj način ima pravo. Onaj tko mi, naprotiv, govori o čovjeku kao gospodaru svoje sudbine, sposobnom da sâm bude ono što jest („htio sam, uvijek sam htio, žarko sam htio“ kaže Alfieri), vara me, laž je«. ⁴⁰

Da ukratko sažmemo, nije svaka osoba ni svaka sredina vrijedna da je slijedimo, niti je svako povjerenje razumno. Razumno je pouzdati se i slijediti samo ako ti »onaj tko od tebe traži poslušnost daje razloge koji odgovaraju potrebama tvoga srca, onim dubokim potrebama koje ti imaš i koje su tebi i meni zajedničke«. To znači da bi ono što govori »moglo vrijediti za sve ljude: nije prijedlog sektaškog shvaćanja, nije pokušaj da te zavede! Predlaže ti vrijednosti koje su dobre za sve, koje mogu usrećiti sve. Predlaže ti dakle nešto što tvom srcu najdublje odgovara, a ne nešto što je rezultat brzoplete i nepromišljene analize situacije. Ne, ne, riječ je o temeljnim stvarima koje hrane i povećavaju osnovno dobro svakog čovjeka, odgovaraju na potrebe čovjekova srca«. ⁴¹ Stoga, kao što smo rekli, da bi se

⁴⁰ *Isto*, str. 222.

⁴¹ *Isto*, str. 224.

mogao pouzdati čovjek treba biti ono što doista jest, treba biti budan da ga ne bi prevarili.

5. Kako ono što vidiš u drugome može postati tvoje?

Sad imamo elemente da možemo odgovoriti na prvo od pitanja koje je postavila naša prijateljica. Kako nada, koju vidi u osobama koje je srela, na mjestu gdje se probudilo njezino srce, može postati i njezina nada? Kako se može razumno pouzdati u tu nadu?

Nada može postati njezina ako nastavi put koji je već započela, sve svjesnije, sa sve većom željom, znači ako slijedi osobe čija je nada za nju postala očita i u kojima je vidjela dovoljno razloga da se u njih pouzda. Put se sastoji u tome da slijedi.

Riječi »slijediti« možemo dodati riječ »odgovornost« pri čemu mislimo prvenstveno na odgovor koji je Petar odmah dao Isusu kad ga je On zapitao: »Šimune, ljubiš li me?« »Da«. ⁴² Bilo je to »da« koje čak ni izdaja od prije nekoliko dana nije mogla spriječiti, jer je proisticalo iz zadivljenosti koja se u njemu rodila već od prvog susreta s tim čovjekom, iz privrženosti koja se produbila u zajedničkom životu s Njime i koja nije bila samo pitanje osjećaja nego fenomen razuma, sud koji ga je vezao uz tu Prisutnost koja ga je gledala, grlila i voljela kao nitko drugi u životu. »Ako postojim jer sam ljubljen, moram odgovoriti (*respondeo*). Iz toga se rađa „odgovornost“. [...] Riječ odgovornost jamči nam da ćemo konačno doživjeti suglasnost s isti-

⁴² Usp. Iv 21, 15-17.

nom, s privlačnosti ljepote, s ganućem zbog dobrote i neizrecivu sreću«. Ta se odgovornost »izražava kao odluka slobode pred Prisutnosti za koju priznajem da potpuno odgovara mojoj sudbini«. ⁴³

Često ne shvaćamo ispravno tu odluku slobode kao da se radi o voluntarističkom činu, sinonimu »snage volje«. A naprotiv, kao što je bilo za Petra, na vidjelo je izlazilo poštovanje, simpatija kao vrhunac privrženosti. Da nada koju smo vidjeli kod drugih i koja nas je očarala i privukla, može postati naša, potrebna nam je samo jednostavnost da ostanemo privrženi tom mjestu, vezani za našu zajednicu. S vremenom ćemo u sebi vidjeti neuništivu pozitivnost i hrabrost da prkosimo budućnosti.

Ovdje se naglašava potreba slobodne provjere. Ova zajednica, ovo mjesto je prostor slobode, gdje je svatko ohrabren da provjeri obećanje koje je mu je dano. To ne bi bila kršćanska zajednica kad ne bi potaknula na osobnu provjeru, kad ne bi voljela slobodu. Jedna djevojka koja je sreća zajednicu studenata mi je rekla: »Razumjela sam da je ovo moje mjesto zbog činjenice što se tu poštuje sloboda: ne prisiljavaju me ni na što, čekaju da se u meni nešto dogodi i da popustim«. To je znak kako veliko poštovanje ima Misterij za našu slobodu, on koji nas je stvorio slobodnima. Svatko se u svakom trenutku može odvojiti od zajednice ali ona ostaje, i to je najveći znak prijateljstva prema onome tko zbog raznih razloga ode; to je mjesto gdje se uvijek možemo vratiti.

⁴³ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 82.

»Dragi don Julián, ove dane sam se nakon dvanaest godina upisala na vježbe Bratstva. Zadnji put sam na vježbama sudjelovala 2009. godine sa srcem koje je kolebalo, jer nisam bila sigurna u vrijednost svog puta u pokretu. Naime, nakon puno godina iskrenog sudjelovanja u pokretu shvatila sam da sam upala u zamku formalizma i aktivizma. Činila sam puno toga za pokret, štoviše jako puno, ali to više nije bilo za mene. Moja sloboda je nestala a možda i moja vjera. Zato sam odlučila da sve ostavim. U prosincu iste godine sam te došla vidjeti kako bih ti saopćila svoju odluku i tvoj me odgovor iznenadio. Zagrlio si me i taj zagrljaj sam odnijela sa sobom, pratio me sve dok se dvanaest godina kasnije nisam vratila i mogla reći: „Evo me, tu sam, tu želim biti!“ Ti si mi rekao: „Idi, nemoj se brinuti da ostavljaš neku formu, ali brini se da sebi svakog jutra postaviš pitanje: „Na čemu počiva moja nada danas?“ Od tog trenutka sam živjela potpuno posvećena liječničkom radu, što me dovelo kod primariususa kojeg sam poznavala samo preko znanstvenih radova, u grad koji mi je bio nepoznat. On me oduševio i privukao već od prvog telefonskog razgovora, ali tek radeći s njim razumjela sam što je iza te privlačnosti; taj čovjek je bio vjernik i k tome je pripadao pokretu! Što još mogu reći? Isus se „našalio sa mnom“ ili bolje rečeno učinio mi je veliki poklon koji živim kao znak Njegove ljubavi i Njegova Njegova praštanja. Dao mi je mogućnost da nastavim put koji sam bila izgubila, omogućujući mi da ga nađem u svakodnevnom životu, kroz svoj teški, ponekad naporni posao. Tako sam s vremenom nastavila Školu zajednice a prije nekoliko dana sam se upisala na Vježbe, sigurna da su mi potrebne. Iskustvo me naučilo da ima nade i da za nju

nisu potrebni nikakvi uvjeti, ne stavlja granice – kao što ni moja slabost nije bila granica – , živi u Prisutnosti i „jedino“ potrebno jest da je želimo, svaki dan«.

Put provjere potreban je svima, tiče se sviju, u svakoj fazi života, u slijedu i mijenjanju okolnosti, sve do kraja.

»Upisala sam se u Bratstvo tek prije godinu dana. Prije trideset godina, na koncu studija, sam ostavila pokret. Dani su mi bili ispunjeni aktivnostima i druženjem, ali kao da se smisao svega bio izgubio. Sve sam uzimala kao samo po sebi razumljivo i život je zato postao težak [ako naše prijateljstvo nije put sudbini, život postaje nezanimljiv i ova zajednica nas prestane zanimati]. Tih trideset godina bili su intenzivni i puni jednostavnih i lijepih događaja, događaja koji su nam zajednički svima: obitelj, djeca, posao. Potom sam prije tri godine otkrila da sam bolesna i život se promijenio, ritam se ubrzao, a time i moja potreba za smislom. Slučajno sam srela jednog liječnika iz pokreta i zatražila ga pomoć. Pozvao me na Dan početka godine i dobro se sjećam svoga iznenađenja kad sam ustanovila kako mi tvoje riječi neočekivano dopiru ravno u srce. Imala sam osjećaj da je tu opisano i shvaćeno moje srce kao i bit onoga što želim. Čudno je, nakon tolikih godina udaljenosti, naći podudarnost upravo na tom mjestu. Ne bih to nikada vjerovala moguće. S nekima je započelo prijateljstvo koje je vrlo jednostavno, ali značajno i radikalno, tako da je i ovih mjeseci pandemije, stoga rijetkih susreta, taj odnos za mene najvažnija točka oslonca. To je prijateljstvo u kojem prvenstveno postoji dragocjena mogućnost puta koji je dobra pretpostavka za moj život: to nigdje drugdje nisam srela. Prošlog prosinca sam otišla u bolni-

cu na redovite kontrolne pretrage i, dok sam čekala rezultate, začuđeno sam shvatila da me nije strah. To sigurno nije bio plod uvjeravanja, razmatranja, snage volje. Za mene je očito da su iskustvo ove dvije godine, aktivnosti u kojima sam sudjelovala, rijetki trenuci prijateljstva koje sam mogla podijeliti, doprinijeli da je u meni malo po malo rasla sigurnost da je stvarnost pozitivna jer je Drugi prisutan u njoj. Ljepota mnogih trenutaka, zadivljenost i zahvalnost da sam srela mjesto gdje mogu postaviti svoja najdublja pitanja u meni su utrli put i izgradili me, mogla bih reći a da toga nisam bila svjesna. Nada nije nešto što mi treba doseći, ne ostvaruje se ovisno o okolnostima koje se trebaju dogoditi na određeni način – definitivno ozdravljenje, kraj pandemije ili drugo. Nada je prisutna već sad, djeluje u mom životu i utječe čak i na moje iskustvo o bolesti. Mogućnost stotrukoga sad i ovdje za mene je postalo konkretno i nepobitno iskustvo«.

Da bismo postali sigurni u Kristovu prisutnost, da nada koja nam je na ovom mjestu prenesena postane doista naša nada, potrebna je osobna provjera u kojoj se očevidnost početka produbljuje i postaje uvjerenje. To što smo sreli ne postaje naše magijom ili sentimentalnim putem, već zahvaljujući putu iskustva u kojem početna intuicija nalazi potvrdu. To je, kao što smo rekli, ista dinamika koju su živjeli apostoli: »I njegovi učenici povjerovali su u njega«. ⁴⁴ Taj izraz obilježava korake njihova puta. Isto vrijedi za nas, i sve što se u našim danima događa može postati prilika za tu potvrdu, za tu provjeru. Ništa se na tom putu ne smije zanemariti. Štoviše, jedina mogućnost da postanemo

⁴⁴ Iv 2,11; vidi ovdje, str. 91.

sigurni u obećanje koje nam je učinjeno jest da bude-
mo spremni suočiti se sa svim što nam se događa.

»Ovi tjedni izborne agitacije za univerzitetske iz-
bore bili su vrlo intenzivni, puni lijepih dana. Una-
toč tome da sam bila zatvorena u kući, sama ispred
svog kompjutera bila sam doista zadovoljna, otkrila
sam više tko sam i koja je vrijednost odnosa. Ali na-
kon tih lijepih dana, kad su izbori završili obuzela me
nelagoda i počela sam suditi samu sebe. Vidjela sam
da nisam bila u stanju izbjeći da me odredi rezultat.
Ljepota prošlih tjedana nije se mogla oduprijeti tuzi
koja je prevladavala, a istodobno me bilo strah da ne
izgubim ljepotu koju sam doživjela, da je izbrišem ili
da se zaustavim samo na osjećaju poraza. U danima
koji su slijedili izbore u meni su iskrsla mnoga nela-
godna pitanja koja me ne ostavljaju na miru: zašto
mi nije dovoljno zadovoljstvo prošlih tjedana? Što se
može oduprijeti nelagodi zbog rezultata? Zašto nasto-
jim izbrisati ljepotu koju sam doživjela? Nisam bila
izabrana, dakle što mi preostaje? Nezadovoljstvo i
tuga prvo su me doveli do toga da se zatvorim prema
drugima i obitelji s kojom živim. Ali nakon nekoliko
dana u meni je prevladala potreba da prosudim prošle
tjedne kako ih ne bi izgubila. To me navelo da tražim
prijatelje za pomoć, iznoseći na vidjelo i najneugodniji
dio sebe, sablazan koji sam osjećala. Razvila se borba
između mog suda o sebi, o onome što činim, tuzi koja
me obuzima, i zadovoljstvu koje sam osjetila i za koje
bih željela da traje zauvijek. Jedan prijatelj mi je uka-
zao da je ovim okolnostima planula moja ljudskost. To
me potreslo jer nisam uspijevala vidjeti ništa pozitiv-
no u svojoj sablazni, a sad naprotiv vidim da s jedne
strane izlazi na vidjelo moja ljudska ograničenost s

koje više ne mogu skretati pogled, a s druge činjenica da sam bila zadovoljna jednostavno dajući se i preno-seći drugima to što živim«.

Upravo da ne bismo zastali na putu osobne provjere potrebno je biti na mjestu koje stalno ruši našu mjeru i otvara nam pogled omogućujući nam da vidimo ono što inače ne bismo vidjeli.

Značajan je način na koji Isus dan za danom izaziva Petrovu mjeru. Prizor pranja nogu je primjer toga: »Isus je znao da mu je Otac sve predao u ruke i da je od Boga izišao te da k Bogu ide pa usta od večere, odloži haljine, uze ubrus i opasa se. Nalije zatim vodu u pranonik i počne učenicima prati noge i otirati ih ubrusom kojim je bio opasan. Dođe tako do Šimuna Perta. A on će mu: „Gospodine! Zar ti da meni pereš noge?“ Odgovori mu Isus: „Što ja činim, ti sada ne znaš, ali shvatit ćeš poslije.“« Na Petrovu odlučnu izjavu: »Ne, nikada mi nećeš prati noge« Isus odgovara pooštravajući izazov: »Ako ti ne operem [noge] nećeš imati dijela sa mnom«. Na te riječi Petar se predaje: »Gospodine [kad je tako] onda ne samo noge nego i ruke i glavu«. ⁴⁵ Što prevladava u njemu što ga navodi da iznenada učini korak natrag, i ne dopusti vlastitoj mjeri da prevlada? Ljubav prema Kristu.

Kako ne bismo ostali zatvoreni u vlastitim shemama koje se neizbježno u nama stvaraju i koje preuzimamo od sredine u kojoj živimo, potrebno je da neprekidno budemo preporađani. »Čovjeku je nemoguće vlastitim snagama uvijek zadržati otvoreni sud bez predrasuda; međutim to je jedini sud koji poštuje i veliča dinamizam razuma (koji je otvorenost stvarnosti

⁴⁵ Iv 13, 3-9.

u cjelini njezinih čimbenika)«. ⁴⁶ Da to bude moguće potrebno je mjesto koje uvijek iznova otvara naš razum; to mjesto je »pojedinstvo koja otvara cjelini«, ⁴⁷ kako Giussani definira iskustvo karizme. Da ne bismo podlegli mjerama koje neizbježno ukrućuju našu sposobnost prosuđivanja i u kojima se tako često zapletemo, ne pomaže ni titanski napor, ni vješta strategija. Dovoljno je jednostavno da ne skrenemo pogled s te žive stvarnosti koja podržava otvorenost našeg razuma. Dovoljna je privrženost tom mjestu koje nam omogućuje da vidimo cjelinu, ne dopuštajući razumu da izgubi svoju izvornu otvorenost.

Što više konkretno vidimo da je to mjesto sposobno preporoditi naš pogled na sebe i na svijet, to više raste naša privrženost. Provjera produbljuje, hrani i jača našu svijest da pripadamo sredstvu koje je Krist izabrao da privuče i prati naš život.

To je točno ista dinamika kao na početku, kad su učenici živjeli u društvu s Isusom. Svaki dan koji su provodili s njim dodavao je, kaže Giussani prekrasnim izrazom »sloj ljepila«, ⁴⁸ povećavao je duboku privrženost, sud pun poštovanja, pun razloga, bez traga nerazumnosti ili prisile. Na isti način život u zajednici koju smo sreli, ako prihvatimo provjeriti prijedlog koji ona nudi, vodi nas da se sa sve razumnijim razlozima vežemo uz nju. Nadasve nas vodi da sve osobnije otkrijemo Prisutnost čiji je ona znak, vidljivo lice: Krista, našu nadu. To je svrha zbog koje ona postoji. Ono

⁴⁶ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 68.

⁴⁷ *Isto*, str. 94.

⁴⁸ *Isto*, str. 83.

što se dogodilo učenicima događa se dakle i nama danas: od privrženosti njegovoj prisutnosti rađa se cvijet nade.

U posljednjem djelu Vježbi Bratstva Giussani kaže: »Petar je učinio puno gluposti, pa ipak je prema Kristu osjećao vrhunsku simpatiju. On je shvatio da cijelom svojom osobom teži Kristu, da je sve usredotočeno u onim očima, onome licu, onome srcu. Ni prošli grijesi, ni vjerojatna buduća nedosljednost nisu mogli biti prigovor: Krist je bio izvor, mjesto njegove nade. Mogli su mu prigovoriti što je učinio ili što bi još mogao učiniti, ali Krist je i kroz maglu tih prigovora ostajao svijetli izvor njegove nade. Petar je cijenio Isusa iznad svega, od prvog trenutka kad je na sebi osjetio Isusov pogled: ljubio ga je zbog toga. „Da, Gospodine, Ti znaš da si Ti objekt moje vrhunske simpatije, mog najvećeg poštovanja“.«⁴⁹

Krist je izvor svjetla naše nade. Naša zajednica koja se rodila iz milosti karizme date don Giussaniju, pomoć je da živimo svoje obraćenje Kristu, »jer bit iskustva pokreta jest da je vjera sve, da je priznanje Krista sve u životu, da je Krist centar kozmosa i povijesti«. ⁵⁰ Bratstvo među nama, mreža odnosa koji čine pokret je »naš način da živimo misterij prisutnog Krista«. ⁵¹ nije izgovor da bismo izbjegli osobnu dramu odnosa s Kristom. Naprotiv, ono je pomoć da taj odnos živimo intenzivnije i svjesnije. Ja stalno želim živjeti dramu svoje slobode koja me potiče da rečem »Ti« Kristu

⁴⁹ *Isto*, str. 75.

⁵⁰ L. Giussani, *Una strana compagnia*, op. cit., str. 191-192.

⁵¹ L. Giussani, *L'opera del movimento. La Fraternità di Comunione e Liberazione* (Djelo pokreta, Bratstvo CL), San Paolo, Cinisello Balsamo (Mi) 2002, str. 71.

čim ujutro otvorim oči. Tu istu dramu živio je i Isus. »Rano ujutro, još za mraka, ustane, iziđe i povuče se na samotno mjesto i ondje se moljaše«. ⁵² Na toj razini se odvija naš život. »Došao je trenutak kad pokret napreduje isključivo zahvaljujući privrženosti svakoga od nas Kristu, za koju svatko od nas moli Duha svetoga« ⁵³, rekao je Giussani točno prije trideset godina. Pokret stoga nastavlja zahvaljujući privrženosti svakoga od nas Kristu. Sve drugo, naš trud, naše nakane, puno je preslabo.

Dakle, ne samo da nas ta mreža odnosa ne pošteđuje odnosa s Misterijem, već ga neprekidno potiče i uvijek ponovno omogućuje. Doista, kad ne bi bio prisutan sada, kroz ljudsku zajednicu, određeno mjesto, mrežu odnosa, Misterij bi ostao dalek i u nama bi nadvladao mentalitet svih, a on se hrani nadama koje se ne mogu oduprijeti udarcima događaja i koji na mnogo načina nastoji istisnuti Misterij iz života.

Svima nam je potreban prisutni Misterij da bismo živjeli. »Ljudi, bilo mlađi ili stariji trebaju konačno jedno te isto: sigurnost da je njihovo vrijeme, njihov život nešto pozitivno, trebaju sigurnost u konačnu svrhu«. ⁵⁴ Ali mi tu sigurnost, koja se zove nada, ne možemo dati sami sebi, čak ni ujedinjujući se, solidarizirajući se i udružujući sve naše napore. Samo Bog koji je postao čovjekom, može sa svojom smrću i uskrsnućem odgovoriti na žeđ za smislom, za pozitivnošću

⁵² Mk 1,35.

⁵³ »Corresponsabilità« (Suodgovornost), Stralci dalla discussione al Consiglio internazionale di CL–agosto 1991, *Tracce-Litterae communionis*, n. 11/1991, str. 32.

⁵⁴ L. Giussani, »Cristo, la speranza« (Krist, nada), *CL Litterae Communionis*, n. 11/1990, str. 18.

egzistencije, koja je naša duboka narav. Kao što smo rekli, susret s Njegovom Prisutnosti, u obliku koji nas je privukao, milost je našeg života, beskrajna samilost Gospodina prema našem ništavilu. Ali ne možemo to zadržati za sebe kao da je riječ o privilegiji.

»Učila sam na fakultetu kad me navratila pozdraviti kolegica koja je bila moja generacija sa studija, a koju već mjesecima nisam vidjela. Počela mi je pripovijedati o sebi, o strahu zbog pandemije koji je paralizira, o nadi da će znanost napredovati i cjepivo nas vratiti u normalni život. Do tog trenutka, rekla mi je, bit će osuđena da se život zaustavi. Ja sam joj rekla da su za mene okolnosti čimbenik sazrijevanja i začuđeno sam joj rekla da je za mene najveća milost imati mjesto, lica kojima se mogu vratiti i moliti da me istinski pogledaju. Nakon nekoliko dana moja kolegica mi je napisala da bi mi zahvalila i rekla da već godinama nije imala razgovor „s toliko smisla“. Njezino srce želi isto što i moje: sigurnost u sadašnjost s kojom se bez straha može suočiti sa svime. Ovih mjeseci *lockdowna* otkrila sam da sam voljena takva kakva jesam; zahvalna sam da pored sebe imam osobe koje, živeći na način na koji žive i gledajući sebe iskreno, bude u meni nadu za moj život. Prepoznati da je Krist prisutan u mom danu postalo je postojanije i izaziva mi ganuće koje pomaže mom srcu da sve češće zauzme istinski stav prema svemu. Otkrivam istinu onoga što piše u Božićnom manifestu: „Kristova prisutnost, u normalnom životu, podrazumijeva da srce kuca stalno sve jače; ganuće zbog njegove prisutnosti postaje ganuće u svakodnevnom životu. Ništa više nije beskorisno, ništa nam nije strano. Rađa se privrženost svemu, baš svemu“.

Krist kao stvarni događaj danas (ne samo kao stvarni događaj prije dvije tisuće godina), ulazi u svakodnevni život i preobražava ga, čini ga istinitijim i ljudskijim. Ako je Krist za mene stvarni događaj, ako ga prihvaćam i dopuštam mu da uđe u moje dane, to se izražava promjenom koja se očituje u mom životu. Giussani je govorio 1964. »Kršćanstvo je novi način života u ovom svijetu, ono je novi život: ne predstavlja prvenstveno neka posebna iskustva, ponašanja, neke izraze ili riječi koje treba dodati uobičajenom rječniku«. I nastavlja: »Kao susret tako se i kršćanski prijedlog za nas, danas, poistovjećuje s pozivom koji nam upućuje ljudska stvarnosti oko nas – i veličanstveno je da taj prijedlog, jedinstven među svim drugima ima lice koje je tako konkretno i tako povezano sa životom: bilo da je zajednica u svijetu, svijet unutar svijeta, ili drukčija stvarnost, stvarnost unutar stvarnosti, ne različita po interesima, već po načinu na koji ostvaruje zajedničke interese«. ⁵⁵

Razlika koju Kristov događaj donosi u život onoga tko ga sretne i prihvati čimbenik je koji prenosi nadu.

Ali ne možemo se zaustaviti ni trenutak. Privlačnost koju osjećamo kad ponovno doživimo susret, jer ostajemo u kršćanskoj zajednici mora u nama postati rad, budnost (»kao netko tko je osvojio nešto jako lijepo i mora to braniti, stoji na zidinama i ne spava, znači nije rastresen ni površan, napet je«). Privlačnost mora postati spomen. A spomen »nije u tome da obnavljamo uspomene nego da se stalno prilagođavamo prisutnosti, koja kad se jednom očitovala ostaje zauvijek; jed-

⁵⁵ L. Giussani, *Tragovi kršćanskog iskustva*, Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1995, str. 76, 81.

nom kad nam se očitovala očitovala se kao prisutnost koja više ne nestaje (jer ona je dio nas). Ta prisutnost postaje zamjetljiva i vidljiva u drugima, udružuje nas s ciljem da je živimo. Zato se zove također *communio*, upravo kao Euharistija«. ⁵⁶

⁵⁶ L. Giussani, »*Tu*« (*o dell'amicizia*) [»*Ti*« (ili prijateljstvo)], Bur, Milano 1997, str. 318, 319.

NADA NA KUŠNJI OKOLNOSTI

»Onaj tko me slijedi imat će stostruko ovdje«. ¹ Sâm Isus je dao kriterij da provjerimo slijedimo li ga doista. Na isti se način (na tome inzistiram) mora i nada koja je obećana onima koji ga slijede, potvrditi u svim okolnostima.

1. Nada ne razočarava

Nada koja ne razočarava koju je Krist obećao mora dokazati da odolijeva izazovima s kojima se ljudski život neminovno suočava a koje nam je ovo vrijeme nesmiljeno predočilo. Svatko, htio ne htio, pozvan je da provjeri postojanost vlastite nade pred svakom poteškoćom, svakim izazovom, a naročito u onim najtežim. Rekli smo s don Giussanijem da »Ljudi, bilo da su mlađi ili stariji, na kraju trebaju samo jedno: sigurnost da je njihovo vrijeme, njihov život nešto pozitivno, trebaju sigurnost kada je pitanju njihova sudbina«. Neke okolnosti otkrivaju ima li u nama te sigurnosti ili nadvladava nesigurnost i strah koji sprečavaju kreativnost, zbog kojih tonemo u zabrinutost te zato ostajemo usredotočeni na sebe same.

¹ Usp. Mk 10, 29-30.

Najveća pomoć da provjerimo svoju nadu dolazi nam, dakle, iz stvarnosti. Okolnosti su odlučujuće kako bi, s jedne strane, ukazale na čvrstoću naše nade, a s druge strane kako bi se prava nada duboko u nama ukorijenila. Kako bismo provjerili razočarava li kršćanska nada moramo se suočiti s onim s čime nas stvarnost ne štedi, u susretu i sukobu s okolnostima, naročito onima koje su neizbježne. Nada koja nam je prenesena i posvjedočena utvrđuje se u nama, postaje naša »samo« ako je ispitana i provjerena u okolnostima našeg puta.

a) Smrt

Prvo ćemo razmotriti veliku hrid koja se na neki način nalazi na kraju jer je na kraju života, ali prati nas u svakom trenutku kao nezgodan i uznemirujući stannar naše svijesti: smrt. Kako možemo s pouzdanjem gledati na budućnost ako se ne suočimo s najneumljivijim neprijateljem? Veliki povjesničar Huizinga napisao je da je smrt dio definicije života: »U povijesti kao i u prirodi rađanje i smrt idu jedno uz drugo«.² Smrt pripada životu jer događa se živima, pa je prema tome problem koji se ne može izbjeći, a naročito ga ne može izbjeći biće koje je svjesno sebe kao što smo mi. Štoviše, svijest o smrti na bitan način obilježava svijest koju imamo o sebi iako je na različite načine nastojimo potisnuti. Pandemija je svima ponovo stavila smrt kao osnovnu činjenicu u prvi plan. Do tada nam je

² J. Huizinga, *Autunno del medioevo* (Jesen Srednjeg vijeka), Bur, Milano 1995, str. XXXIII.

bila daleka, budući da smo je u svakodnevnom životu zaboravili i sakrili, a sada smo bili prisiljeni da je prihvatimo ne kao netko tko je promatra s balkona ili na televiziji nego kao netko koga je pogodila i stjerala u kut. Svatko ju je mogao iskusiti jer mu se približila zbog rođaka ili prijatelja koji su umrli i zato što smo svakodnevno trebali i još uvijek trebamo brojati mrtve. Svima je to bio izazov i nitko se ne može praviti da stvarnost nije »mračna«.

Pogledajmo zajedno kako je Guissani osjetio izazov smrti. Čitajući časoslov zaustavio se na rečenici iz Knjige mudrosti: »Jer Bog nije stvorio smrt niti se raduje propasti živih. Već je sve stvorio da sve opstane, i spasonosni su stvorovi svijeta, i u njima nema smrtonosna otrova. I Podzemlje ne vlada zemljom, jer pravednost je besmrtna (*Mudr* 1,13-15)«. Prigodom susreta 1990. primjećuje: »To me je duboko pogodilo i obuzeo me osjećaj duboke pobune: uzviknuo sam da te riječi nisu točne. Nije istina da vlada besmrtna pravda u svijetu u kojem dva naša mlada prijatelja Marko i Andrej mogu pasti za vrijeme izleta u planinama i umrijeti. Pa ipak«, odmah dodaje, »kada ne bismo prihvatili na neki način tu rečenicu ne bismo mogli živjeti. Bez pozitivnosti nade bilo bi nemoguće živjeti«. I nastavlja govoreći da ljudi imaju dvije mogućnosti kako da prihvate tu rečenicu: »S jedne strane je optimizam jednako toliko instinktivan koliko je neutemeljen. To je optimizam kakav je zavladao modernom kulturom. Mi smo ga naslijedili iz grčkog i rimskog svijeta, ali njegovi korijeni su u svim razdobljima. To je optimizam u razmišljanju o životu bez kakvog ne bismo mogli živjeti. Ali to je površni, lažni optimizam. Onaj tko umišlja da ga može zadržati mora biti potpuno

slijep za sve što se događa oko njega. Prema tome to je cinični optimizam. S druge strane djelujemo polažući nadu u snagu vlastite volje da nešto izgradimo. I to jest također obilježje našeg svijeta. Pojedinačno ili zajedno tražimo rješenje životnih problema u utopijama ili vlastitim planovima. Tražimo spasenje u raznim oblicima utopija i snova, to jest u ograničenim nadama osnovanima na pojedinostima. Ako je odgovor na žeđ za pozitivnim u ljudskom srcu bilo koji oblik utopije (žene, novac, politika), to je nasilje«. ³

Dakle, to bi bile druge dvije mogućnosti pune laži i nesigurnosti. Stoga su obje nedovoljne.

Istina je, mi smo stvoreni za život. Odlomak *Knjige mudrosti* potvrđuje narav ljudskoga srca. Ali tko može dati odgovor toj naravi srca, našoj nezaustavljivoj urođenoj želji za životom? To je Krist. Krist, samo Krist koji je umro i uskrsno daje nam odgovor. »Jedini mogući odgovor odlomku iz Knjige mudrosti jest da je Riječ tijelom postala«. Nema odgovora ako nije u Kristu. Bez Krista »bili bismo prisiljeni pasti u lažni, umišljeni i cinični optimizam čak kada bi potjecao od velikih filozofa ili banalnog ili veličanstvenog – ali u svakom slučaju nasilnog – utopizma koji je pun nasilja«. ⁴

Riječi iz Knjige mudrosti dotiču središte ljudskog pitanja i to je bolno mjesto ljudskog srca. Bog je »sve stvorio da sve opstane, i spasonosni su stvorovi svijeta, i u njima nema smrtonosna otrova. I Podzemlje ne vlada zemljom, jer pravednost je besmrtna«. Bez

³ L. Giussani, »Cristo, la speranza« (Krist, nada), *CL Litterae Communionis*, op. cit., str. 14.

⁴ *Isto*, str. 15.

Krista, naglašava Giussani u jednoj prigodi malo prije ove navedene, »to ne bi bilo istinito jer bi kontradikcija na kraju uništila sve što je čovjek zamislio ili izgradio, odvlačeći ga u ponor smrti. Bez Krista ne možemo objasniti riječi Biblije«. ⁵

Mrtvi i uskrsli Krist jedini je odgovor na pitanje iz Knjige mudrosti, to jest na ljudsko pitanje. Isus kaže Nikodemu: »Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca da nijedan koji u njega vjeruje u njega ne propadne, nego da ima život vječni«. ⁶ Tu naš život nalazi krajnji smisao, to jest istinsku nadu: Isus Krist je ovdje i sada realan događaj u ljudskom životu. Ali sve to, ponavljam, treba postati osobno iskustvo.

Piše mi studentica: »Kako bih odgovorila na pitanje „ima li nade?“ nisam mogla zaobići jedan poseban trenutak mog života: sprovod moje prijateljice koja si je prije tri godine oduzela život. Na sprovodu su me dvije stvari potaknule na razmišljanje. Prva je bila moje ponašanje za vrijeme mise: čitavo sam vrijeme klečala moleći kako bi taj tako bolan trenutak mogao biti sačuvan i predan u ruke Nekome koji je veći od moje ništavnosti. Druga je bila ono što se dogodilo kada sam izašla s mise s mojim prijateljicama i zapalila cigaretu. U jednom trenutku jedna se okrenula prema meni i rekla mi: „Zašto ne plačeš? Zašto ne očajavaš s nama? Kako to izgledaš? Kao da si mirna“. Bila sam malo zbunjena, ali i zapanjena s time što mi se događalo. Ni sama nisam znala kako da opišem ili objasnim zašto sam u takvom stanju. Trebam priznati

⁵ L. Giussani, *Un evento reale nella vita dell'uomo* (Stvarni događaj u životu čovjeka) (1990-1991), Bur, Milano 2013, str. 149.

⁶ Iv 3, 16.

da bez obzira na veliku tugu, nisam bila očajna. To samoubojstvo nije imalo zadnju riječ u mojem životu i u mom srcu jer čak i u tom trenutku u meni je prevladavalo „drugo“ zbog čega sam izgledala veselo. Moje srce nije bilo očajno nego ispunjeno molbom da sve što ja i moja prijateljica jesmo bude spašeno. Usred tog bola koji je vladao među nama, osjećala sam se u potpunosti zagrljena! To je bila milost koju su moje prijateljice primjećivale u meni! Taj me događaj u potpunosti promijenio u sljedećim tjednima. Pratio me kada sam se vratila u svakodnevicu, mojim malim križevima i poteškoćama. Kakva je to milost da čak i u najdramatičnijim i najbolnijim situacijama u mom životu mogu reći da ima nade! Nisam je ja izmislila i nije sa radilo o psihološkoj promjeni; ta je nada prodrila u mene kroz živu i fizičku prisutnost koja me je zahvatila sve do utrobe i koja mi je promijenila život. Kakva je milost to shvatiti! To je mir koji me ispunja i ne napušta me. Čak i pred prijateljima koji su odlučili reći „ne“ ovom životu. Sve je počelo s mojim prvim susretom s CL-om i kršćanstvom na sveučilištu, to jest s licima koja su me bezuvjetno voljela od prvog trenutka ne obazirući se na moje mane. Kažem, nikada, baš nikada, baš zbog toga što mi se dogodilo ne bih mogla pomisliti da moj život ne vrijedi ili da nema smisla«.

Zbog toga što joj se dogodilo naša prijateljica može sa svetim Pavlom ponoviti da se osjeća obuzeta »nandom koja ne postiduje«. ⁷ To je sigurnost koju je osjetila za vrijeme sprovoda: »Nikada, baš nikada!« Upravo sposobnost da se možemo oduprijeti i suočiti sa sva-

⁷ Rim 5, 5.

kom situacijom dokaz je da posjedujemo nadu koja ne razočarava. Sv. Pavao piše: »Tko će nas rastaviti od ljubavi Kristove? Nevolja? Tjeskoba? Progonstvo? Glad? Golotinja? Pogibao? Mač? [...] U svemu tome nadmoćno pobjeđujemo po onome koji nas uzljubi. Uvjeren sam doista: ni smrt ni život, ni anđeli ni vlasti, ni sadašnjost ni budućnost, ni sile, ni dubina ni visina, ni ikoji drugi stvor neće nas moći rastaviti od ljubavi Božje u Kristu Isusu Gospodinu našem«. ⁸

Kakvo smo iskustvo trebali doživjeti da bismo sa sigurnošću rekli te riječi? To je iskustvo koje je počelo prije dvije tisuće godina. Pomislimo na Ivana i Andriju, na Petra: otkako je taj čovjek ušao u njihov život, sve što su radili, svi njihovi osjećaji, sve svakodnevne dužnosti bile su povezane s Njim. Kada su Ga slijedili na mjesta kamo je išao u njihovim srcima nije bilo mjesta za išta drugo. ⁹ Vidjeli su Ga na križu, a zatim kada je uskrsnuo. Zamislimo kako su se osjećali kada su bili suočeni sa smrću majke ili neke druge drage osobe. Ostala je sva stvarnost ljudske boli, ostale su sve suze, već prema temperamentu, ali u njima je bilo nešto nepobjedivo, a to je radost jer im je u očima bio taj Čovjek koji je umro i uskrsnuo. Nisu ga mogli iskorijeniti iz pogleda kojim su sve promatrali. Kao što kaže papa Franjo: »To je društvo Prisutnosti koje u krajnjoj liniji ne ovisi o vanjskim okolnostima, nego je poklonjeno. Prisnost s Isusom u kojoj napredujemo dan za danom«. ¹⁰

⁸ Rim 8, 35-39.

⁹ Usp. L. Giussani, *Si può (veramente?) vivere così?*, op. cit., str. 363-364.

¹⁰ Papa Franjo, *Il Cielo sulla Terra* (Nebo na zemlji), LEV, Città del Vaticano 2020, str. 272.

Giussani je to svjedočio do kraja svog života. U svom posljednjem pozdravu i završetku Vježbi Bratstva godine 2004., kada su njegova ograničenja i patnja bili vidljivi, rekao je: „Kristova pobjeda je pobjeda nad smrću. A pobjeda nad smrću jest pobjeda nad svime što nam se u životu događa. Sve je pozitivno, sve je dobro [...], tako da svaka kontradikcija i svaka patnja tijekom života nalazi pozitivan odgovor. [...] Jer život je lijep. Život je lijep i to je obećanje koje nam je Bog dao Kristovom pobjedom. Zato svakog dana kada se dignemo iz kreveta, bez obzira kakva je situacija koju neposredno vidimo, čak i kada je puna najgore patnje i nezamisliva, jest dobro koje se rađa na krajnjim granicama našeg ljudskog horizonta.“¹¹

Ta pozitivnost koja se ne smanjuje čak ni pred smrću dokaz je da postoji nada koja ne razočarava, nada koja je iskustvo nečega što je sad prisutno. »Budućnost se oslanja na nešto što posjedujemo sad i što nas sad posjeduje)«.¹²

b) Patnja

Kao i smrt, patnja je dio ljudskog života. Nije to samo patnja koja proizlazi iz naše konačnosti, nego i ona za koju su odgovorni ljudi. »Moramo učiniti sve da pobijedimo patnju, ali potpuno je ukloniti iz svijeta nadilazi našu moć. To je jednostavno zato jer se ne

¹¹ L. Giussani, »Intervento conclusivo« (Zaključni govor), u J. Carrón, *Il destino dell'uomo* (Čovjekova sudbina), Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano 2004, str. 48.

¹² L. Giussani, *Tutta la terra desidera il Tuo volto* (Sva zemlje čezne za tvojim licem), San Paolo, Cinisello Balsamo (Mi) 2015, str. 56.

možemo osloboditi svoje ograničenosti i zato što nitko nije u stanju ukloniti moć zla i grijeha«. ¹³ Način na koji se odnosimo prema patnji i patnicima pokazatelj je istinitosti ljudskog iskustva svakoga od nas i cijeloga društva. Sve češće u svom okruženju primjećujemo da se patnja nastoji potisnuti, da se izbjegava sve ono što bi moglo uzrokovati patnju kao i sudjelovanje u patnji drugih osoba. Pa ipak, vidimo da nema pravog odnosa s drugom osobom ako ne sudjelujemo u njezinoj patnji. Nema odnosa ljubavi bez odustajanja od potvrde sebe. Nema potvrde onoga što je dobro, istinito i pravedno bez prihvaćanja patnje koju to donosi. Kada očuvanje vlastitog blagostanja postaje važnije od istine i pravde, nadvladava moć jačega i pobjeđuju prijetnje i laži. To isto vrijedi za osobne patnje. Kolikogod je nastojimo izbjeći to se na kraju uvijek pokaže nemoguće. Uostalom, to bi bilo kao da izbjegavamo i sâm život. Kada smo u nevolji zbog uistinu ozbiljnih kušnji, primjećujemo da naše male ili velike nade, optimistične misli i planovi nisu dovoljni da bismo im se suprotstavili. Tada postaje nužna »sigurnost u istinsku, veliku nadu« ¹⁴, sigurnost u Prisutnost koja je u stanju zagrliti našu dramu.

Kako piše papa Franjo u enciklici *Lumen fidei*: »Čovjeku koji trpi Bog ne daje argumente koji objašnjavaju, nego daje odgovor u obliku prisutnosti koja prati, povijesti dobra koja se povezuje sa svakom poviješću trpljenja da u njoj otvori put svjetlu. U Kristu, sâm Bog je htio podijeliti s nama taj put i ponuditi svoj pogled da u njemu vidimo svjetlo. Podnjevši patnju „Krist je

¹³ Benedikt XVI, Enciklika *Spe salvi*, 36.

¹⁴ *Isto*, 39.

Početak i Doprinos vjere (usp. Heb 12,2). Patnja nas podsjeća da je vjernikovo služenje vjere općem dobru uvijek služba nade«. ¹⁵

Naša temeljna potreba je da vidimo svjedoke te istinske, velike nade koja se rađa iz vjere, to jest osobe koje svojim životom pokazuju da se u zajedništvu s Kristom, s Njegovom prisutnošću, može proživljavati patnju a da se ne potone u mrak samoće, pomanjkanja smisla i napuštenosti. S Kristom, s Njegovom smrću i uskrsnućem, napisao je Benedikt XVI., »u svakom ljudskom trpljenju prisutan je netko tko s čovjekom su-pati; od tada je u svakom trpljenju prisutna *con-solatio*, utjeha ljubavi Boga koji dijeli čovjekove patnje i tako je svanula zvijezda nade«. ¹⁶ O tome nam govore svjedoci: »Ali upravo zato jer je to sada postalo zajedničko trpljenje, u kojem je prisutan netko drugi, to je trpljenje prožeto svjetlom ljubavi«. ¹⁷ Patnja koju podnosimo sami, koju nije zagrlila Prisutnost koja je vječna i ljubav Božja kroz ljubav ljudi, postaje slijepa, nepodnošljiva.

»U studenome 2019. dijagnosticiran mi je vrlo agresivan tumor u uznapredovanoj fazi. U početku je to bio šok koji je potpuno poremetio moj život i moju obitelj. Imala sam osjećaj da sam prepuštena na milost i nemilost nemilim događajima koji se ne daju kontrolirati. Sve se počelo mijenjati kada me je došao posjetiti prijatelj koji mi je rekao da se ne bih trebala osjećati u klopci, nego da me baš u takvim okolnostima Krist grli. Od tog trenutka sam se počela predavati Njego-

¹⁵ Papa Franjo, Enciklika *Lumen fidei*, 57.

¹⁶ Benedikt XVI, Enciklika *Spe salvi*, 39.

¹⁷ *Isto*, 38.

vim rukama, prepuštati se naumu Drugoga. Sve što sam slušala, pročitala i ponavljala tolike godine iznenada se utjelovilo. U igri je bila moja vjera i od mene se tražilo da prijedem „iz teorije u praksu“. Prihvatila sam izazov da provjerim predloženu pretpostavku, naime da me Krist nije napustio i da je sa mnom u tim okolnostima. Plodovi milost došli su brzo. Promijenio se moj odnos prema mužu i djeci, počela sam ih gledati kao najbliže Kristovo društvo u mom životu. Čak i fizička bol, i ona najžešća koja nas plaši i pokazuje svu našu krhkost, nije više bila prepreka. Počela sam voljeti okolnosti, buditi se ujutro dočekujući dan s oduševljenjem djeteta koji očekuje od roditelja jako željeni dar. Odnos sa starim i novim prijateljima postao je dragocjen ili se obnovio. Jedno prijateljstvo koje se naizgled bilo ugasilo otkrilo je svoju trajnu narav i sposobnost da istom jačinom obuhvati važne aspekte kao i male banalne potrebe. Nastali su novi odnosi i susreti s ljudima u bolnici gdje sam dugo ostala: liječnici, medicinske sestre i drugarice u sobi. Bilo bi teško opisati mnogobrojne susrete. Jedan me je posebno dirnuo. Kada sam trebala ići na drugu operaciju, iako sam po prirodi optimist, bojala sam se i nisam bila spremna suočiti se s operacijom. Večer prije operacije društvo mi je pravio prijatelj koga sam upoznala zbog moje bolesti. Na kraju razgovora pitao me je što za mene u ovom trenutku znači »živjeti intenzivno stvarnost«. Spontano, imajući u srcu dotadašnja iskustva, odgovorila sam da to znači uživati u svemu, čak i u ovakvim trenutcima, ali da bih to mogla moram ići u bit svake stvari nastavljajući prepoznavati Kristovu prisutnost u svom životu. On mi je tada savjetovao da se sjetim te želje kao zadnje svjesne misli prije ope-

racije i čim se probudim nakon operacije. Operacija me je ošamutila i liječnici su me odmah obavijestili da bih trebala ostati u krevetu desetak dana. Pitala sam se kako bih mogla intenzivno živjeti budući da mi je percepcija stvarnosti bila konfuzna zbog anestezije i bola, a nisam se mogla micati. Što meni znači susresti Krista ako sam samo mogla micati glavu u krevetu? U tom sam trenutku primijetila okrećući glavu da je unatoč mojoj pomutnji stvarnost tu i počela sam promatrati: vidjela sam zidove pred sobom a u sobi je bila još jedna osoba od koje sam, zbog noćnog ormarića između nas, vidjela samo noge. Nova bolesnica zvala se kao ja i болоvala je od iste vrste tumora. Počele smo prepričavati naše živote i nakon što smo provele zajedno cijeli dugački mjesec, sve sam joj ispričala, kao i ona meni. Iskoristivši boravak u bolnici, molila sam da svakodnevno dobijem pričest. Moja je prijateljica u početku prisustvovala sa znatiželjom postavljajući mi mnoštvo pitanja. Jednog je jutra i ona zatražila pričest i od tog smo trenutka počele zajedno moliti, mi dvije s kapelanom, „fratриćem“, kako smo ga zvale. Sljedećih je dana naša soba postala mjesto gdje smo se pitale o tome što je u životu bitno. Taj je naš odnos zahvaćao svakoga tko bi ušao u sobu: liječnike, sestre, socijalne radnike, čistačice, rođake i prijatelje koji bi nas došli posjetiti. Čak i moj muž i moj prijatelj nisu dolazili vidjeti samo mene nego i nju. Naša je soba postala mjesto gdje se događalo nešto više. Soba je „razmaknula“ svoje zidove privlačeći sve. Dok sam bila u bolnici zamolila sam muža da mi donese *Tracce*, a jedan primjerak i za moju prijateljicu. Ona ga je čitala sa znatiželjom, naročito pisma, i nije mi prestajala pričati o kardinalu Van Thuanu. Kada je saznala da je

sahranjen u Rimu, rekla mi je da bi jako voljela otići na njegov grob. Jednog dana, kada je pročitala rezultate kompjuterizirane tomografije, shvatila je pravu težinu svoje bolesti. U meni je iskrsnulo pitanje koje se nije odnosilo samo na nju, nego nadasve na mene: „U što polažem moju nadu? U ozdravljenje? Ili u sigurnost da je sve za neko dobro, čak i bol i smrt, i da postoji Netko tko me je želio, tko me želi u svakom trenutku, stvorio me je za vječnost a ne da nestanem u zaboravu?“ Dakle, nada koju sam joj mogla svjedočiti bila je potpuno drukčija od optimizma nekoga tko želi zatvoriti oči. Nakon što smo otpuštene iz bolnice u razmaku od nekoliko dana, prijateljstvo među nama nastavilo se bez prekida, bez obzira što smo živjele u različitim gradovima. U početku je izgledalo da stvari idu na bolje, ali nakon nekoliko tjedana shvatila sam da se njezino stanje pogoršava. Pisala mi je da osjeća da bolest brzo napreduje i da ima sve manje snage, da je umorna i da liječnici ne mogu više ništa učiniti za nju. Obuzeta bolom pokušavala sam joj ponavljati da nastavljam moliti, pa čak i za čudo. Htjela sam nešto učiniti, ali osjećala sam se nemoćnom. Obuzeta svojim mislima nisam primijetila da mi je napisala ono što je jedino razumno, a to je da se želi prepustiti u ruke Gospodina. Moj me je muž na to upozorio i dodao je : „Gledaj, smirila se!“ Odlučila sam posjetiti je kod kuće. Pratile su me muž i prijatelj. Njoj je bilo jako loše i priznala nam je da više od svega želi primiti pričest. Nakon što smo otišli od nje potražili smo najbližu crkvu i svećenik je pristao da ode do nje sljedećeg dana radi ispovjedi, pričesti i bolesničkog pomazanja. Umrla je dva dana kasnije. Sljedećih dana napisala sam njezinom životnom partneru da sam za-

hvalna što sam je srela i da sam sigurna da je umrla u „milosti Božjoj“ i u miru. On mi je odgovorio da je u posljednjim trenutcima bila bez svijesti, no prije negoli je umrla otvorila je oči, nasmiješila se i otišla u miru. To što se dogodilo je iznenađujuće. Zadivljujuće je vidjeti kako je posve mala otvorenost prema stvarnosti omogućila da se sve to dogodi! Krist je pokazao svoju prisutnost i u toj, naizgled tako odbojnoj situaciji: bila sam nepomična u bolničkom krevetu i jedino sam mogla okretati glavu«.

c) Zlo

Vrlo često ljudi jesu ili se osjećaju zatvorenici vlastitih pogrešaka, i onda kolebaju između potištenosti zbog toga što su pogriješili, jadikovki što nisu bili na visini i trajnog opravdavanja sebe, prebacivanja odgovornosti na druge ili na okolnosti. Osciliramo između očaja i oholosti tako da jedna zamjenjuje drugu. I kod svake značajnije pogreške sve počinje iznova. Kako lako dopuštamo da nas muči grižnja savjesti! Kao Miłoszew Miguel Manara koji živi dotučen sramom zbog zla koje je počinio: »Nisam radio. [...] Lagao sam. [...] Krao sam. [...] Ubijao sam. [...] Sramim se«. Toliko puta mislimo da ako dan za danom ponavljamo iste greške i uvijek ponovno padamo kako je moguće ne očajavati? Potreban je netko tko će nas otrgnuti iz tog našeg stanja, tko će nas izbaviti iz pandža zla, od mjere kojom sebe mjerimo: »Činjenica jest da misliš na stvari koje su prošle (a koje nikada nisu ni postojale, sine moj)«, kaže opat Miguelu Manari i dodaje: »Previše misliš na svoju bol. Zašto tražiš bol? Bojiš li se

da ćeš izgubiti onoga tko te je našao? Kajanje nije bol. Kajanje je ljubav«. To je otkriće potaknulo Miguela Manaru da kaže svoje „da“ Onome tko ga je našao: »Ja sam Manara. Onaj koga volim govori mi: sve se to nije dogodilo. Bilo da si krao ili ubijao, neka bude kao da se nikad nije dogodilo! Samo On jest«. ¹⁸

Zlo se poništava beskonačnom Kristovom moći opraštanja. „Da“ koje Milosz stavlja u usta protagonista svoje drame jest odjek onog „da“ Šimuna Isusu »izgovorenog sa sviješću da lice koje ga pita obiluje praštanjem: „Šimune, voliš li me?“ [...] Petrovo „da“ počiva na tom praštanju«. ¹⁹ Dakle, sa svim onim što realno znamo o sebi, sa svom sposobnošću da činimo zlo i pogreške, možemo se nadati, možemo nastaviti i uvijek ponovno započeti jer Misterij koji je postao čovjekom, Krist koji je prisutan ovdje i sada, uspostavio je s nama odnos kojim vlada praštanje, štoviše on jest praštanje. Ohrabreni tim praštanjem možemo ponovno započeti tisuću puta dnevno. Samo zahvaljujući praštanju naš život se ponovno rađa i postaje moguće graditi.

»Tko god ima tu nadu u njemu, čisti se kao što je on čist« ²⁰ kaže sv. Ivan u svojoj prvoj poslanici. A Giussani komentira u prekrasnom odlomku: »Naša nada je u Krista, u tu Prisutnost koju, ma koliko bili rastreseni i zaboravni, više ne možemo iščupati (barem ne potpuno) iz zemlje svoga srca, jer on je prisutan u tradiciji kojom je dosegao i nas. Moja nada u Njega je na

¹⁸ O.V. Milosz, *Miguel Mañara, Mefiboseth, Saulo di Tarso*, Jaca Book, Milano 2010, str. 47-49, 52, 63.

¹⁹ L. Giussani, *Attraverso la compagnia dei credenti* (Kroz zajednicu vjernika), op. cit., str. 155-156.

²⁰ 1Iv 3,3.

prvom mjestu, prije nabiranja mojih grešaka i mojih kreposti. Ovdje više nema mjesta računici. U moj odnos s Kristom računica ne ulazi, kao ni težina mojih grijeha ili sav potencijal zla koje bih u budućnosti mogao počinuti. U Kristovim očima ništa ne može oteti prvenstvo toga Petrova „da“, koje ja danas ponovno izgovaram. Iz toga „da“ iz dubine srca šikne izvor, poput daha koji se dignu iz grudi i zanese cijelu osobu, potičući je da djeluje i želi djelovati na pravedniji način: to izazove novi polet iz kojega procvjeta želja za pravdom, za istinskom ljubavi, sposobnost za čisto bezuvjetno darivanje«. ²¹

d) Nesigurnost glede budućnosti

Onaj tko je prošao put na kojem je vidio kako se mijenja vlastiti život, ima začuđujuću sigurnost u budućnost. Sutrašnjica više nema nesiguran ili zastrašujući izgled.

Piše studentica: »Često se događa u ovom povijesnom razdoblju koje je tako neočekivano i teško da se zadovoljavam s polu-normalnošću, bježeći u jadicovke i hirove. Unatoč tome moram priznati da duboko u meni uporno ostaje čudna pozitivnost koja ne nestaje ni u najtežim danima. Neki dan sam učila u knjižnici zadubljena u svoje misli kada me je potražila moja mlađa sustanarka i upitala me: „Što misliš, hoću li ikada biti sretna?“, a ja sam je bez oklijevanja i s osmjehom uvjerala da će biti sretna. A zatim sam

²¹ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 102.

se upitala: što me navelo da nekoj osobi jamčim i sa sigurnošću tvrdim da će 100 % biti sretna? Zašto sam sigurna da postoji nada? Shvatila sam da moj život govori o tome. Slijediti Krista promijenilo mi je život, ne zato što sam postala samodostatna ili su sve moje drame riješene, naprotiv . Vrlo sam rastresena i često podlegnem potištenosti zbog starih propalih planova. Slijediti Krista promijenilo mi je život, jer, nakon toliko godina pokušaja, padova, razdoblja kada sam uzimala pred poteškoćama i onih kada sam djelovala više ili manje odgovorno, počinjem postajati svjesna da je sve za mene. Jedino što me može nagnati da odustanem od onoga što sam naumila, od svojih planova jest osjećaj da sam uvijek ponovno ispunjena Kristom. Odmah to osjetim, jer to je kao da se počinjem odmarati, kao da sam se vratila svome domu nakon dugotrajnog lutanja«.

Slijediti Krista mijenja život. To je opis iskustva, a nisu samo prazne riječi. Ono što oslobađa od naših misli i planova, kako je napisala naša prijateljica, jest »osjećaj da sam uvijek ponovno ispunjena Kristom«. Odmah je to primijetila zbog onoga što se događa u njoj: to je „kao da se počinjem odmarati“. Promjena koju doživljava u sadašnjosti daje joj sigurnost za budućnost, to jest nadu zbog koje odmah odgovara mlađoj prijateljici „Da!“ na njezino pitanje hoće li ikada biti sretna. Bez sigurnosti u sadašnjost, koja joj omogućava gledati s pouzdanjem na budućnost, ne bi imala hrabrosti odmah odgovoriti pozitivno na takvo pitanje. Ne bi imala snage za taj „Da!“ To postaje moguće na mjestu koje rađa „čudnu pozitivnost“ u onima koji mu pripadaju; oni počinju vjerovati u budućnost na temelju sadašnje stvarnosti.

Prisutnost Krista jedini je izvor mira. Samo prisutnost koja može odgovoriti na sve naše nesigurnosti (na smrt, patnju, zlo, budućnost) može donijeti mir u naš život, odvrćajući pažnju s nas na Njega a time i na druge. Bez prisutnosti ne može se u nama ukorijeniti nada koja ne razočarava. Tko si Ti, Kriste, nama? Naša sigurna nada.

2. Podržati nadu u ljudima

Prije smo rekli da promjena koju izazove susret s Kristom jest čimbenik koji prenosi nadu. Zbog toga, ističe Giussani, »svaki dan trebamo željeti promjenu preko koje se nada širi svijetom«. Ta promjena prvo zahvaća nas, naš svakodnevni život, ali »horizont kojem teži je bezgraničan, to su potrebe drugih ljudi, pomoć koju treba dati drugima«. ²² Božji cilj je doprijeti do svih. Da bi to postigao koristi se posebnom metodom: dolazi do svih preko nekolicine. To je metoda koju je izabrao Misterij da bi se objavio ljudima svih vremena. U citiranom dijalogu s Testorijem, Giussani odgovara: »Čini mi se da je došao trenutak u kojem Gospodin, ako želi spasiti svoje djelo, mora potaknuti osobe i zajednice, mora stvoriti pokrete o kojima smo razgovarali. Došao je taj trenutak. To je znak vremena. Zbog toga paradoksalno, upravo trenutak kad kriza dosegne vrhunac, trenutak je najveće nade«. ²³

²² L. Giussani, »Cristo, la speranza« (Krist, nada), *CL Litterae Communio*, op. cit., str. 17-18.

²³ L. Giussani – G. Testori, *Il senso della nascita* (Smisao rađanja), op. cit., str. 154.

Krist se objavljuje svijetu kroz promijenjenu ljudskost koju potakne u životu onih koji ga sretnu i koji ga slijede. U onima koji dopuste da ih Događaj promijenjeni, raste nezamisliva osjetljivost za potrebe drugih, žarka ljubav za njihovu sudbinu bez obzira u kojim se uvjetima nalazili, želja da sudjeluju na njihovom konkretnom ljudskom putu. Benedikt XVI. potvrđuje: »Zajedništvo s Isusom Kristom za sobom povlači zajedništvo s drugima, sa svima. On nas obvezuje da živimo za druge, ali samo u zajedništvu s Njime moguće je doista živjeti za druge, za sve ljude. [...] »Krist je umro za sve, kako oni koji žive ne žive više za sebe, nego za onoga koji je umro za njih« (2Kor 5,15). Krist je umro za sve ljude. Živjeti za Njega znači dopustiti da nas on privuče da živimo za druge«. ²⁴

Sposobnost da budemo »za sve« koja proizlazi iz zajedništva proživljena s Kristom, od pripadanja Njemu u zajednici u kojoj ga možemo konkretno dotaknuti i vidjeti, izražava se na mnogo načina, već prema mnoštvu konkretnih potreba (kao što su one povezane s radom) i onih osobnih (napuštenost, usamljenost, patnje) postižući tako promjenu društva iznutra.

Ponovo se dokazuje Božja metoda. »Kršćanstvo nije donijelo poruku koja je pozivala na izazivanje prevrata u društvu, poput one koju je donio Spartak, čija je neuspješna pobuna ugušena u krvi. Isus nije bio Spartak, nije bio borac za političko oslobođenje poput Barabe ili Bar-Kochbe. Isus, on koji je i sâm umro na križu, donio je nešto potpuno drukčije: susret s Gospodarem svih gospodara, susret sa živim Bogom i, time,

²⁴ Benedikt XVI, Enciklika *Spe salvi*, 28.

susret s nadom koja je bila jača od trpljenja u ropstvu i koja je zato život i svijet mijenjala iznutra«. ²⁵

Dobar primjer toga je pismo sv. Pavla Filemonu. Poznate su okolnosti u kojem je nastalo. Pavao piše iz zatvora pisamce Filemonu iz Kolosija, kojeg je on sâm obratio na kršćanstvo, moleći ga da primi svog roba Onezima koji je pobjegao u Rim gdje je susreo Pavla, obratio se i služio mu. Poštujući rimske zakone o robovlasništvu, Pavao vraća Onezima njegovom zakonitom vlasniku Filemonu povjeravajući mu pismo: „Molim te za svoje dijete koje rodih u okovima, za Onezima. [...] Šaljem ti ga – njega, srce svoje. [...] Možda baš zato bi za čas odijeljen da ga dobiješ zauvijek – ne kao roba, nego više od roba, kao brata ljubljenoga«. ²⁶ Pavao se oslanja na novost koju je donio događaj Krista: Iako su po zakonu njih dvojica bili robovlasnik i rob, zahvaćeni Kristom sad su jedno. Kao što je napisao Efežanima »Jer udovi smo jedni drugima«. ²⁷

Pavlova gesta se čini neznatnom u odnosu na teški problem ropstva, ali baš njime započela je duboka promjena koja je imala veliki utjecaj na u povijest: »Premda su vanjske društvene strukture ostale iste, to je mijenjalo društvo iznutra«. ²⁸ Ta nam metoda može izgledati prespora; ponekad bismo željeli da netko zaobiđe osobnu slobodu, i promijeni stvari odjednom i s visine. Ali Božja metoda jedina je koja može dovesti do radikalne promjene koja poštuje i traži čovjekovu

²⁵ *Isto*, 4.

²⁶ Flm 1, 10-17.

²⁷ Ef 4, 25.

²⁸ Benedikt XVI, Enciklika *Spe salvi*, 4.

slobodu. »Čovjeka, naime,« kaže Benedikt XVI. »nije moguće izliječiti samo promjenom vanjskih uvjeta«. ²⁹ Kako naglašava Adrien Candiard u svojoj knjizi posvećenoj Pismu Filemonu, promjena koju uvodi Pavao svojim stavom u cijelosti je usmjerena na slobodu. ³⁰

Sadašnje okolnosti sa svojom težinom koja se ne može poreći, a koje nas još uvijek na različite načine drže u šahu, paradoksalno su olakšale otkrivanje onoga što nam je potrebno za život, onoga što podržava našu nadu. »Život je poput putovanja morem povijesti, često mračnim i uzburkanim, putovanja na kojem otkrivamo zvijezde koje nam pokazuju put kojim valja ići. Prave zvijezde u našem životu su osobe koje su znale živjeti ispravno. One su svjetla nade. Sigurno je Isus Krist svjetlo, sunce koje je granulo nad svim tminama povijesti. Ali da bismo došli do njega, trebamo također neka nama bliža svjetla, a to su osobe koje zrače svjetlom koje crpu iz njegova svjetla i predstavljaju nam tako putokaz na našem putovanju«. ³¹ Giussani je u vezi s tim govorio, kao što sam već prije naglasio, o osobama koje predstavljaju prisutnost. Ne radi se o osobama s posebnim talentima, nego o osobama koje

²⁹ *Isto*, 21.

³⁰ Candiard podsjeća na razgovor velikog inkvizitora s Isusom u romanu Dostojevskoga. »Isus je po mišljenju inkvizitora sve pogriješio. Imao je mogućnost da ublaži nepodnošljivu muku čovjeka u sukobu s vlastitom slobodom. Po njemu je, on koji je Bog, mogao zapovijediti čovjeku da učini jedno ili drugo, prisiljavajući ga, programirajući ga, spašavajući ga od njega samoga. [...] „Umjesto da ovladaš slobodom ljudi – optužuje ga veliki inkvizitor – Ti si im je još uvećao!, [...] Ti si želio slobodnu čovjekovu ljubav, htio si da čovjek kojega si zaveo i privukao slobodno pođe za tobom.“ [A Candiard, *Sulla soglia della coscienza. La libertà del cristiano secondo Paolo* (Na pragu savjesti. Sloboda kršćanina po Pavlu), EMI, Verona 2020, str. 118-119].

³¹ Benedikt XVI, Enciklika *Spe salvi*, 49.

je osvojio Krist i koje su kroz pripadnost kršćanskoj zajednici postale ». To lijepo oslikava pismo koje mi je poslala mlada majka.

»Želim ti ispričati o mladoj majci iz naše škole koju sam upoznala ove godine. Prvih dana škole naš sinčić od pet godina počeo nam je pričati o novom dječaku koji je tek došao, a koji ga stalno tuče i koji je jako nervozan. Bila sam znatiželjna da saznam tko je novi dječak i saznala sam da je sin čija je majka nedavno ostala udovica malo prije *lock-downa*. Odmah me je pomisao na tu usamljenu majku potaknula da je potražim. Tako sam jedan dan počela promatrati nova lica na parkiralištu i zapitala jednu osobu je li ona majka novog dječaka u razredu. Kada je potvrdila, pozvala sam je da dođe na ručak sljedeći dan, a zatim sam odlučila pozvati i druge dvije obitelji kako bi mogla početi upoznavati druge. Za ručkom nam je ta majka ispričala pomalo svoju povijest, o voljenom mužu koji je umro od karcinoma u dobi od 35 godina i o svom životu sad kad je sama sa sinom od četiri godine. U meni se odmah javila želja da je bolje upoznam, a u tome sam vidjela i priliku za sebe jer sam u tom trenutku proživljavala, doduše na daljinu, bolest mog oca. Odmah se među nama stvorila prisnost. U znak zahvalnosti za moj poziv pozvala me za par dana u svoju kuću želeći sa mnom uspostaviti prijateljski odnos. Prihvatila sam odnos s njom takva kakva jesam. Prije svake kave izmolila bih „Anđeo Gospodnji“ (jer se nisam osjećala dorasla toj situaciji.) Ona je ateist ali ja nikad nisam skrivala ono što živim i pitala sam je da mi ispriča kako ona živi u ovoj teškoj situaciji. Nazvala me jedno jutro kad je izašla iz medicinskog

centra jer je te noći imala napade panike. Za vrijeme doručka rekla mi je kako je zapanjena činjenicom da sam ja prva osoba na koju je pomislila i pozvala kada joj je bilo loše. Bila je dirnuta i rekla mi je da ne razumije zašto se sa mnom na kraju uvijek rasplače i da konačno može biti onakva kakva jest. Za vrijeme tog razgovora priznala mi je što je muči: nije željela imati djecu a sada živi sama s malim djetetom, bijesna na muža jer se razbolio i ostavio je da živi sama. Objasnila sam joj da sam sigurna da je njezin muž još uvijek prisutan i da je prati iako u drugom obliku i da joj želim da bude zahvalna što je živa, i što opet može započinjati dan očekujući nešto od svoga života. Pitala sam je: „Ujutro kada se ustaneš jesi li zahvalna što si tu još jedan dan i što dišeš? Misliš li da još postoji nešto lijepo što te čeka?“ Rekla mi je da nije nikada mislila na to i da joj nikada nitko nije rekao to što sam joj ja rekla (meni se to sve činilo jako jednostavno). Sljedećeg tjedna ponovno smo se našle da popričamo. Iznenadila me je rekavši da je svima u obitelji pričala o meni, kako je zahvalna što me upoznala, da sam je iznenadila otvorivši vrata naše kuće, te da je o meni pričala čak i svom psihoterapeutu. Rekla mi je: „Sjećaš li se kako si mi postavila pitanje jesam li zahvalna zato što sam živa? Neki dan kada sam otišla svom psihoterapeutu, zamolila sam ga da radimo na tome. Rekla sam mu da ne želim više raditi na osobi mog muža i patnji, te da mi je ono najzanimljivije rekla moja nova prijateljica govoreći mi o zahvalnosti i o životu. Ponovila sam da želim o tome razgovarati jer želim nastaviti očekivati nešto od života svakog dana, kao što si mi ti rekla.“ Ostala sam bez riječi, osjetila sam se ispu-

njena milošću. Bila sam potresena, po ne znam koji put zahvaćena poviješću našeg pokreta i Prisutnošću koja živi u meni«.

To je primjer osobe kako jedna osoba u normalnim svakodnevnim okolnostima kakve žive svi, postaje prisutnost. Majka susreće drugu majku koja pati zatvorena u svojoj boli i bijesu i zaražava je nadom koja je prisutna u njezinom životu. »Kako je veliko da smo pozvani živjeti i ostvariti svoj život zajedno!« govorio je Giussani. Slijedeći započeti put stalno sve više otkrivamo da »pitajući svakodnevno iste stvari, moleći za njih nekoliko puta dnevno, izranja novi mentalitet i nova osobnost. Stalno nas priprema, tako da nam se više ništa ne čini nepredviđeno ili čudno, čak ni smrt jednoga od nas«. Bol ostaje, ali ne i strah. Pomozimo dakle jedni drugima da se proširi u svijetu ta nada koja ne može ukinuti bol – čak i Bog, postavši sinom jedne žene, osjećao je bol – ali ukida u korijenu svaki strah«. ³²

Sa svim teretom ograničenja i slabosti koje moramo nositi, postali smo prisutnost u svakodnevnom životu, samo zato jer smo, kad nas je dosegao događaj Krista, spremno prihvatili da nas On zagrlji.

»Već nekoliko godina iz različitih razloga imamo teških financijskih problema u kojima nam je i samo Bratstvo neko vrijeme priskakalo u pomoć. Unatoč tim poteškoćama bila sam prisiljena podvrgnuti se dugom i skupom liječenju. Prošloga tjedna, nakon što sam nekoliko mjeseci odgađala odlaske na terapije kako bih odgodila plaćanje, otišla sam na posljednji sastanak i

³² L. Giussani, »Cristo, la speranza«, *CL Litterae Communionis*, op. cit., str. 18.

zamolila sam da mi daju račun jer nisam više mogla čekati. Za vrijeme liječenja shvatila sam da je liječnik daleko od Crkve i priznajem da se nisam potrudila da posvjedočim kako živim. Na kraju sastanka, kada je izračunao koliko mu trebam dati, sjeo je kraj mene i rekao: „Gospodo, nadam se da ćete prihvatiti ono što ću Vam reći. Ne dugujete mi ništa, ne želim da mi platite“. Pogledala sam ga ne shvaćajući, ali on je nastavio: „Ono što ste mi vi dali ove dvije godine puno je više od novaca“. Ja i dalje nisam shvaćala. „Ne možete ni zamisliti“, nastavio je, „koliko je naporno raditi s ljudima po cijele dane slušajući ih kako se žale na sve. Stalno vidim nezadovoljne ljude. Vi ste mi ovo vrijeme svojom pozitivnošću, osmjehom, pogledom koji imate kada govorite o bolesnoj kćeri, pomogli da bolje živim i da gledam svoju obitelj i svoj život na drugačiji način, pun zahvalnosti. Vi ste bili svjedokom da je život lijep. Ja sam taj koji duguje Vama, a ne Vi meni“. Izašla sam s očima punim suza jer nisam takva kakvom me je taj liječnik opisao, naprotiv! Sigurna sam da on nije vidio mene nego Isusa koji ga je promatrao kroz mene – u to sam sigurna. Odjurila sam mom mužu i rekla mu da se dogodilo čudo, a srce mi je bilo ispunjeno radošću koju ti ne mogu opisati. Čudo se nije sastojalo u tome da mi je oprostjen dug od nekoliko tisuća eura, nego u nečemu mnogo većem što nisam ni primjećivala a čime me Gospodin htio iznenaditi: moja promjena, moje obraćenje. On je prisutan u meni, čak i u meni dođe mi da kažem, a svojim životom punim nevolja mogu pridonijeti barem malo da Ga netko uistinu upozna. Vidjela sam da uz sve moje probleme i moje nevjere, moju bijedu i potpunu nesposobnost On djeluje a da ja ne radim ništa osim što Ga tražim u svemu

i zazivam Ga svaki put kada mogu. Shvatila sam da postoji dobro dragocjenije od svakog drugog dobra, a da mi Ga daje preko Pokreta: to je sigurnost da me Gospodin uistinu mijenja. To me ispunilo nadom i vedrinom koju nikada prije nisam osjetila. Sada mogu glasno govoriti cijeli dan: „Tvoja milost vrijedi više od života“ jer ništa mi nije pružilo veću radost. Hvala tebi don Julián, Bratstvu i cijeloj priči koju sam srela jer bez vas koji mi pokazujete gdje da gledam kako bih Ga vidjela, nikad ne bih primijetila čudo koje mi se događa«.

»Mi smo«, kaže Giussani, »oruđe kojim se Krist objavljuje svijetu. Drugim riječima, najsilniji i na ljudskom planu najznačajniji elan ukorjenjuje se i hrani, otkriva svoje porijeklo u normalnim okolnostima svakodnevnog života kroz koje se čovjek saopćava drugima, žrtvuje se, postaje svetinja za drugoga, i donosi u život drugoga poziv i prisutnost njegove sudbine«. Postali smo oruđe Kristove objave »u tim normalnim okolnostima svakodnevnog života, u toj normalnosti u kojoj djeluju svijest o Njegovoj prisutnosti i život zajednice. Ta ljepota, ljepota istine, sigurnost u sudbinu izazivaju emocije koje postaju ganuće jer pokreće, pokreće sve. Život postaje žarka ljubav prema svemu što postoji, ljubav »prema istini, ljepoti, pravdi, postaje ljubav i sreća«. Rasplamsava se nezamisliva ljubav prema svemu što postoji. »Ta je pozitivnost bitna osobina pogleda i osjećaja koje čovjek koji slijedi Krista donosi u svijet, [...] ta je pozitivnost bez kraja, pozitivnost koja poput vala zahvaća sve«. ³³

³³ L. Giussani, *Un evento reale nella vita dell'uomo (1990-1991)*, op. cit., str. 105, 107.

O tome govori odlomak von Balthasara iz 1961. godine koji vrijedi ponovo pročitati. »Tijelo Kristovo jest i istovremeno postaje pa ga stoga Pavao uspoređuje s ljudskim tijelom koje raste do svog punog stasa, iskušavajući vlastitu snagu na materiji koja mu je dana izvana i dokazujući se u njoj. Temelji Crkve i njezina struktura ne mogu rasti. Sigurno je međutim da može rasti područje života koje se većinom sastoji od laika. Ljudi koji su u uredu (i koji trebaju napredovati kao i svi ostali) čuvari su i vrtlari rasta. Na laicima je da budu rast i cvjetanje koji su jedini u stanju uvjeriti svijet u Kristov nauk«. ³⁴

³⁴ H.U. von Balthasar, »Il laico e la Chiesa« (Laici i Crkva), u Id., *Sponsa Verbi*, Jaca Book, Milano 2015, str. 303.

DODATAK

PITANJA I ODGOVORI*

»Ponekad mi se čini da je stvarnost na neki način okaljana: postoji patnja i postoji bol, postoji mrak i tuga. Kako je moguće živjeti neke aspekte života a da ih ne negiramo? Što znači sve živjeti intenzivno i kako to uvijek može biti put za sigurnost u sadašnjosti?«

Pitam se: uspijevate li vi stvarno negirati te aspekte života (patnju, bol, mrak, tugu), to jest negirati dramu života? Meni to ne polazi za rukom. Htio to ja ili ne, oni mi se na kraju uvijek nametnu. Pitanje je onda kako se suočiti s tim aspektima života koje na kraju nitko ne može izbjeći. Često prevladava stav koji kao da to pitanje podrazumijeva – to jest da te aspekte vidimo kao prepreku vlastitom putu. Stoga nam se čini razumnije da ih ne uzimamo ozbiljno, da ih zanemarimo. Ali postoji i druga mogućnost. Presudni trenutak u mom životu bio je kad su neki aspekti koje nisam mogao konačno izbrisati i koje sam shvaćao kao prepreke, kao zamku, mjeru kojom sam mjeren (jer nisam ih bio u stanju izbrisati), postali „suput-

* Prigodom završnog dana Vježbi Bratstva CL (16-18 travnja 2021), čiji je sadržaj potaknuo ovo djelo, održan je skup putem video konferencije gdje sam odgovorio na neka pitanja koja mi je postavio Davide Prospero, a koja predstavljaju sažetak od dvije tisuće pitanja koja su veće prije stigla iz cijeloga svijeta.

nici“, to jest prilika da dublje shvatim sebe, stvarnost i ono što sam sreo – Krista. Ta spoznaja je za mene bila bitna. Od tog sam trenutka, polazeći od iskustva, počeo shvaćati, zašto je tako bitno »živjeti uvijek intenzivno stvarnost«: jer jedino tako možemo ući u dubinu stvarnosti, samo tako možemo iskusiti što je u temelju života.

Često, zbog nerazumnog straha koji je u nama, ostajemo na prividu stvarnosti. Zbog straha od rizika, od onoga što razum zahtijeva, od onoga što jesmo kao »datost« nastojimo sve „zatomiti“. Ali to nas slabi, sve se više povlačimo u sebe, i postajemo sve nesposobniji suočiti se sa situacijom. Ja to ne želim! Želim živjeti intenzivno da mogu postati siguran da život pobjeđuje ništavilo. Ne mogu cijelo vrijeme živjeti s Damoklovim mačem nad glavom, u sjeni ništavila, gotovo moleći oprostjenje zato što postojim. Tko želi tako živjeti, neka mu bude; ja to ne mogu, više ne mogu! Zato sam rekao da je presudni trenutak mog života bio kad je sve ono što mi je izgledalo prepreka postalo prilika za odnos, prilika da riskiram i produbim ono što sam sreo. To mi je na prvom mjestu omogućilo da otkrijem stvarnost na potpuno novi način. Sad želim nastaviti gledati je u lice. To je razlog zbog kojega sam na početku pandemije pozvao druge da se ne skrivaju iza jednog ili drugog paravana kako bi izbjegli stvarnost. Oni koji su slijedili taj prijedlog mogli su vidjeti što im je to donijelo. Ali i oni koji ga nisu slijedili mogli su vidjeti što su dobili, jesu li postali više ono što uistinu jesu, ili su postali još više obeshrabreni. Život nikoga ne štedi.

Vječno ću biti zahvalan Giussaniju da mi je svjedočio i prenio iskreni pogled na stvarnost, bez koprene:

taj pogled mi je ušao u krv. Otkada sam ga mogao sam početi gledati neke stvari koje su me prije kočile, obrativši pozornost na to kako ih on gleda. Sjećam se prvih puta kad sam sudjelovao u susretima pokreta. Onda sam još slabo razumio talijanski, ali način na koji je Giussani počinjao dan, kako je govorio, kako se ophodio s ljudima, duboko me dirnuo. Iako nisam sve razumio vraćao sam se kući s posve novim pogledom, pogledom kojega nisam mogao dati sâm sebi. Sreo sam čovjeka koji je sve, baš sve gledao bez straha, pa sam i ja zaželio živjeti slobodno, bez pritiska, ne braneći se od okolnosti. Sreo sam čovjeka za kojega su okolnosti, koje sam prije shvaćao kao prepreku, sa zamagljenim pogledom punim straha, postajale prilika za napredovanje, za put da steknem sigurnost u životu.

To je izazov svakom od nas. Svatko je ovo vrijeme mogao provjeriti kako gleda stvarnost, nemoguće je varati. Neki (kao što smo vidjeli u navedenim svjedočanstvima) zahvaljujući prijeđenom putu, imaju pouzdanu nadu, a neki naprotiv podliježu strahu, ništavilu. To nije povezano ni sa sposobnostima, niti s inteligencijom. Razlika je samo u jednom: uzeti ozbiljno pretpostavku da je razumno slijediti susret i podvrći ga provjeri. Nije problem kvocijenta inteligencije ni etičke dosljednosti. Problem je slobode i ljubavi prema vlastitoj ljudskosti, tako da ne dopustimo da je ništa ne uguši. Konačni rezultat je da čovjeku na licu piše ili strah ili sigurnost (sigurnost koju milošću živi i svjedoči svima, počevši od vlastite djece) da se sve, baš sve, bez iznimke, može živjeti krajnje pozitivno. Ja se ne želim sakriti u nekom skloništu, želim znati je li to što živim istinito ili nije.

»Simone Weil kaže da se istinsko bogatstvo ne traži, nego iščekuje. Kako se to slaže s pitanjem rizika? Jesam li ja, prihvaćajući Isusa, u odnosu s Isusom, pozvan iskoristiti svoje talente? Rekao si da iščekivanje pripada našoj izvornoj ljudskoj naravi: mi jesmo iščekivanje. Ali ako uvijek očekujemo s tom jakom težnjom, ne postoji li opasnost da to postane prepreka da više ne živimo potpuno sadašnjost. Kad je rizik stvaran i kad ima smisla, a kad je lud? Ono što koči je strah da riskirajući izgubimo sve. Promijeniti stan, posao, mjesto, prijateljstva da bismo slijedili nešto što naslućujemo da nam odgovara. Kako da odlučimo trebamo li prihvatiti rizik ili ne?«

Potpuno se slažem s ovim što kaže Simone Weil: istinsko bogatstvo, ono koje nas potpuno ispunjava, možemo samo očekivati; tražimo ga ali ne ovisi o nama hoćemo li ga naći. U čemu je dakle problem? Giussani to kaže u četvrtom poglavlju *Religioznog smisla*: »Traženje krajnjeg smisla života nije pitanje ni naročite inteligencije, ni osobitog napora, kao ni posebnih sredstava koje za to moramo primijeniti. Naći istinu slično je otkriću prekrasne stvari na putu – ugledamo je i prepoznamo samo ako smo pozorni. Problem je, dakle, pozornost«. ¹ Ono što čovjek želi toliko nadilazi sve što može zamisliti ili postići vlastitim snagama, da je jedini primjereni stav očekivati, očekivati širom otvorenih očiju. Istinsko bogatstvo se očekuje, kao što se očekuje voljena osoba. Moguće je poduzeti sve moguće (otići kod frizera, kupiti novu haljinu, truditi se da budemo simpatici), ali ni jedan naš pokušaj ne

¹ L. Giussani, *Religiozni smisao*, op. cit., str. 62.

može stvoriti željenu prisutnost. Ona stigne kao dar, potpuno neočekivano: moguće je samo očekivati! Problem je (kao što stoji u postavljenom pitanju) kako izmiriti to očekivanje kao temeljni životni stav života, s rizikom? Očekivanje znači da očekujemo nešto što odgovara našoj želji. Onaj tko očekuje voljenu osobu može samo čekati otvorenih očiju, tako da primijeti kad ona dođe. Rizik počinje u trenutku kad je nađe; ako je ne želi izgubiti mora riskirati da se poveže s njom, mora iskoristiti svoje talente, to jest vlastitu ljudskost što je najdragocjenije što ima. U protivnom će je izgubiti. Isto se događa u odnosu s Kristom. Onog dana kad su Ivan i Andrija pošli vidjeti Ivana Krstitelja na obalu Jordana, nisu mogli zamisliti da će ono za čime su čeznuli imati lik Isusa iz Nazareta. Jednom kad su ga sreli, mogli su to zanemariti kao drugi koji su ga sreli prije njih. Ali ne, Ivan i Andrija su riskirali cijelu svoju osobu. Je li rizik kojem su se izložili slijedeći ga bio razuman? Je li razumno slijediti nekoga? Ovisi o tome koga sretnemo. Ako te osoba koja se pojavi na vidiku ne zanima, ne pada ti na pamet da riskiraš, ali ako budi tvoju pozornost, onda je ne želiš izgubiti, i u tome slučaju problem postaje da „se čvrsto držimo“! Pred privlačnošću prisutnosti očiti, neodoljivi korak je da riskiramo, da se upletemo.

Ako ne obratimo pozornost kako se nešto događa zbunimo se, i onda, kao da je riječ o igri misli, pitamo se kako očekivanje i rizik mogu biti prisutni zajedno, i na kraju nam ništa nije jasno. Prvo uvijek treba promatrati stvarnost. Giussani to ističe u prvoj premisi *Religioznog smisla*: »Cjelovito, oduševljeno, uporno promatranje činjenice, stvarnog događaja«. ² Naš put

² Isto, str. 16

postaje teži ako ne iskoristimo milost da smo sreli nekoga kao don Giussanija. Ja nemam ništa drugo što mi omogućuje da koračam, nemam nikakav skriveni priručnik, osim sredstava koja imate i vi. Pogledajmo svoje iskustvo. Kad sretnemo nešto što konačno odgovara očekivanju srca, vrhunski je razumno riskirati, jer bilo bi ludo to izgubiti. Ne bi bilo glupo riskirati, nego ostaviti to što je za nas tako važno. Riskirati zbog nečega što uopće nije vrijedno bilo bi doista ludo, jer za to ne bi postojao valjani razlog.

Evandjelje na svoj uzvišeni način izražava to što smo rekli: »Kraljevstvo je nebesko kao kad je blago skriveno na njivi: čovjek ga pronađe, sakrije, sav radostan ode, rasproda sve što ima i kupi ga«. ³ Je li glupo riskirati da bi kupio polje ili je bila prilika života?

Svetom Pavlu je to bilo potpuno jasno: »Čak sve gubitkom smatram zbog onog najizvrsnijeg, zbog spoznanja Isusa Krista, Gospodina mojega« Što je sreo? »Zbog njega sve izgubih i otpadom smatram: da Krista steknem i u njemu se nađem«. ⁴ Krist koji je sreo svetog Pavla ne razlikuje se mnogo od Krista kojega smo mi sreli. Postoji samo jedan Krist: onaj stvarni – rođen, umro i uskrsnuo, prisutan danas u životu Crkve u njegovu otajstvenom tijelu – ne onaj mojih misli, moje mašte, mojih tumačenja. Za njega čovjek može sve ostaviti jer bez njega ništa nije vrijedno. Sve je ništa u usporedbi s tim »dobitkom«. Je li sveti Pavao bio opsjednut? Jesu li se Ivan i Andrija zabunili kad su pošli za Isusom ili su bili razumniji od svih? U pitanju je razumnost vjere.

³ Mt, 13, 44.

⁴ Fil 3, 8-9.

Svatko je pozvan odlučiti vrijedi li riskirati za ono što je sreo. Iskustvo će mu pokazati je li njegova odluka ispravna. U slučaju da misli da Krist nije vrijedan tog rizika, ali potom shvati da je tako dobio samo otpad, može se uvijek vratiti i potražiti one koji slijedeći Krista žive, zahvaljujući milosti, na način koji je privlačniji, zanimljiviji i radosniji. Uvijek će biti prihvaćen. Srž problema je smatramo li mi vrijednim to što smo sreli? Nije riječ o površnom sentimentalizmu! Sentimentalizam ne može ništa pokrenuti; ono što pokreće našu osobu je poštovanje za nešto što konačno odgovara na našu čežnju i što stoga nipošto ne želimo izgubiti. Ako smo našli to blago na nama je da odlučimo želimo li ga slijediti ili ne. Ako ga još nismo našli, jedino što možemo je čekati, širom otvorenih očiju, da uhvatimo poneki znak – kako kaže pjesnik Antonio Machado – »na obali velike tišine«.⁵

»Jučer si nas podsjetio na don Giussanijeve riječi: „Na kraju razlika je između onih koji su stalno radili i onih koji to nisu.“ Možete li nam bolje objasniti što je Giussani mislio pod „stalnim radom“? Što olakšava tu postojanost?«

Razlog zbog kojega je Giussani ostavio Sjemenište Venegona i otišao predavati vjeronauk u školu bio je da pomogne mladima da shvate »da je vjera usko povezana s potrebama života«. Dok se penjao uz tri stepenice

⁵ A. Machado, »S'è addormentato il mio cuore?«, LX, *Solitudini* (1899-1907), u Id., *Tutte le poesie e prose scelte*, Mondadori, Milano 2010, str. 107.

gimnazije Berchet to je bio njegov cilj. On je to najavio od početka. »Zbog svoga odgoja, prvo u obitelji i u sjemeništu, a kasnije kroz osobno razmatranje, stekao sam duboko uvjerenje da jedino vjera koja se rađa iz životnog iskustva, vjera koju to iskustvo potvrđuje i koja je stoga u stanju odgovoriti na naše potrebe, može biti dovoljno jaka da preživi u svijetu u kojemu sve, *baš sve* govori suprotno«. ⁶

Giussani je bio uvjeren da se to može postići jedino određenom metodom. Ono što je on predložio bila je u prvom redu metoda. Uvidio je da je izvjesni način prenošenja vjere (vjera koju se primili mladi koje je sreo u gimnaziji Berchet ili koje je prije upoznao u ispovjedaonici) postao neučinkovit. Ubrzo nakon što su bili upućeni u vjeru, kršćanstvo te mlade više nije zanimalo. Shvatio je da je problem bio način na koji su bili upućeni u vjeru te da je stoga glavni problem bio u odraslima. Kao što je nedavno napisao naš prijatelj Luca Brunelli : »Krizna „praznih crkava“ ima dugu povijest. Ona je započela kad su crkve još bile pune«. ⁷ Giussani je počeo poučavati kad su crkve još bile pune. Shvatio je u čemu je problem: ljudi nisu više

⁶ L. Giussani, *Il rischio educativo*, op. cit., str. 20.

⁷ Članak nastavlja: »U pedesetim godinama kad je na Trgu svetog Petra jedva moglo stati ogromno mnoštvo zelenih kapa (članovi Azione Cattolica) mladi svećenik iz Lombardije odlučio je napustiti akademsku (i crkvenu karijeru) kako bi poučavao religiju u državnoj gimnaziji koja je bilapoznata kao najviše laička u cijelom Milanu. Za vrijeme puta u vlaku taj je svećenik (zvao se Luigi Giussani), razgovarajući s mladima, shvatio koliko je vjera u Krista bila daleko od njihova života. Nešto se zaglavilo u skoro normalnom mehanizmu kojim se kršćanska tradicija stoljećima prenosila od roditelja na djecu« [L. Brunelli, »Le chiese vuote e la fantasia di Dio« (Prazne crkve i Božja mašta), *L'Osservatore Romano*, op. cit., str. 9].

osjećali da je vjera povezana s potrebama života i zato je prestala biti zanimljiva. Trebalo je ponovno predložiti kršćanstvo u njegovoj izvornoj naravi, kao događaj života. Kad se ono svelo na govor ili etiku više nije moglo i ne može odgovoriti na čovjekovo očekivanje i probuditi njegov interes. Zato sam citirao Giussanijeve riječi: »Današnjeg čovjeka može potresti samo ljudski susret : događaj koji je odjek početnog događaja kad je Isus pogledao Zakeja na stablu i rekao: „Zakeju, siđi brzo, danas dolazim u tvoju kuću“«.

Upravo od susreta s tim događajem put provjere postaje moguć i potreban. Ako s jedne strane Crkva ne smije varati jer »ona je život i mora pružiti život«, s druge ni čovjek ne smije varati, kaže Giussani. »Pred njim je put za koji njegovo srce mora biti otvoreno«.⁸ Upravo to sam nazvao radom. Nećemo moći izdržati ako ne prihvatimo slijediti put koji nam je Giussani predložio. U čemu se on sastoji?

Život postavlja probleme, svatko se s njima suočava na način ili s pretpostavkom koje mu njegova okolina predočava (i koje on na neki način usvaja). Potom provjerava u praksi jesu li oni primjereni ili ne. To se i meni dogodilo. U 1970-im godinama sam se, polazeći od onoga što sam primio, nastojao suočiti s problemima koji su bili povezani s mojim svećeničkim pozivom i poslanjem. Brzo sam shvatio da način koji mi je bio prenešen nije primjeren. U meni je na kraju uvijek ostajala izvjesna nelagoda. To je bio trenutak kad sam sreo pokret, na kraju sedamdesetih godina.

Za mene je bilo presudno što sam se našao pred čovjekom, Giussanijem, u kojem sam vidio ostvareno

⁸ L. Giussani, *Čemu Crkva*, op. cit., str. 276

sve ono što ja nisam uspio postići sa svojom izvornom pretpostavkom. Nije bila riječ o sentimentalnoj reakciji (zbog okolnosti u ono vrijeme nisam ga mogao često vidati niti sam imao bliski odnos s njime) ali jasno sam prepoznao razliku. Od tog trenutka nisam više mogao govoriti o onome što živim ne misleći na taj susret. Kao što sam već rekao, sjećam se prvih puta kad sam sudjelovao u međunarodnim skupovima pokreta (gdje sam ga, kao mnogi od vas, vidao samo iz daleka), kakav dojam je u meni ostavljao način na koji je Giussani gledao stvarnost. Govorio sam sebi: »Ovdje ima nešto drugo«. Od tog trenutka želio sam samo jedno – naučiti taj način, da taj pogled postane i moj pogled.

Središnja točka na kojoj je Giussani uvijek inzistirao bilo je iskustvo. Giussani me stalno poticao da uspoređujem ono što mi se u životu događalo s dubokim potrebama svoga srca. Ta usporedba pripada metodi koja obilježava njegov prijedlog: »Od prvog sata poučavanja uvijek sam ponavljao: „Nisam ovdje da ideje o kojima ću vam govoriti prihvatite kao vaše, već da vas naučim pravu metodu koja će vam omogućiti prosuditi ono što ću vam reći. A ono što ću vam reći je iskustvo, plod prošlosti stare 2000 godina“.«⁹ Giussani mi je tako (često sam to ponavljao) dao u ruke instrument koji mi omogućuje da koračam ljudskim putem. Govorio je: Krist, događaj Krista, predaje se sudu našeg iskustva.¹⁰

To upućivanje na iskustvo za mene je bilo bitno. Čak i kad bih nešto učinio krivo, uvijek sam mogao nešto

⁹ L. Giussani, *Il rischio educativo*, op. cit., str. 20

¹⁰ L. Giussani, *Čemu Crkva*, op. cit., str. 272.

naučiti. Jedna mi je prijateljica ispričala da je u hodniku laboratorija sreća kolegicu na kojoj se vidjelo da je tužna. Pitala je zašto je tužna na što joj je kolegica odgovorila: »Jer pokus nije uspio«. Naša prijateljica joj je odgovorila: »Ali pokus je uvijek pokus!«, stoga nas uvijek nešto nauči; čak i kad ne uspije uvijek nam donese nešto korisno na putu koji nas približava istini. Tako sam kroz iskustvo, iz dana u dan shvaćao je li moj način pristupanja stvarnosti primjeren, odgovara li moj pokušaj na moju potrebu. Kad bih se potom našao s Giussanijem, uspoređivao sam njegov način pristupanja stvarnosti sa svojim, gledajući što se događa u njemu a što u meni. Bio sam prisiljen priznati da je to očito nešto drukčije, nešto novo što sam želio i za sebe.

U Evanđelju piše da je Isus tako postupao sa svojim učenicima. Oni su pristupali životu s radnom pretpostavkom koju su primili pripadajući Izraelskom narodu, sve dok nisu sreli Čovjeka kojega više nisu napuštali i od tada su svemu pristupali u njegovu društvu. Za vrijeme uskršnjeg trodnevlja zatekao sam sebe da, kao nikad prije, mislim na Petra koji je od početka isprepleo svoj život s Isusovim. »Od njihova prvog susreta Isus je obuzeo cijelu njegovu dušu i cijelo njegovo srce«¹¹, kaže Giussani. Rizik za Petra ali i za nas je vjerovati da već znamo tko je Taj. »Što govore ljudi tko sam ja?«, upita Isus učenike. »«Jedni da si Ivan Krstitelj, drugi da si Ilija, treći opet da si Jeremija ili koji od proroka«. »A vi?« Petar prvi odgovori: »Ti si Krist, Sin Boga živoga«. »Bravo, Petre, jer to nije izašlo

¹¹ L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Utirati tragove u povijesti svijeta*, op. cit., str. 74

iz tvog duha, već ti je Otac objavio«. Potom »poče Isus upućivati učenike kako treba da pođe u Jeruzalem, da mnogo pretrpi od starješina, glavara svećeničkih i pismoznanaca, da bude ubijen i treći dan da uskrsne«. Petar koji je mislio da je već razumio, da već zna tko je Isus kaže: »To se ne smije dogoditi!«. A Isus će: »Nosi se od mene, jer ti misliš kao ljudi a ne kao Bog!«¹²

Cijeli Petrov život obilježen je neprekidnim uspoređivanjem između njegova načina da živi stvarnost i Kristova načina, između njegove i Kristove mjere. U tom stalnom uspoređivanju je cijeli njegov život, upravo zbog bliskosti koju je Petar osjetio u susretu s Isusom i zbog koje ga je slijedio. On nije uvijek i u svakom trenutku shvaćao što Isus hoće. Na primjer, nije mu se uopće sviđalo da Isus mora otići u Jeruzalem da bi tamo umro: »ne, ne, nemoguće!« Sjetimo se pranja nogu. Zamislimo Petra čija je ljubav prema Isusu bezgranična, kako Ga vidi da ustaje sa stola, opasuje se ubrusom da bi prao noge učenicima. Tu se Petar ponovno sukobljava s njegovom neizmjernom različitosti. To je za Petra previše. »Zar ti da meni pereš noge?« Odgovori mu Isus: »Što ja činim, ti sada ne znaš, ali shvatit ćeš poslije«. U toj situaciji postavilo se pitanje je li razumno slijediti Isusa, premda ne razumije. Spontano Petar inzistira: »Ne, nećeš mi prati noge nikada!« Ali kao u drugim presudnim prilikama, Isus ne prihvaća kompromise ni sa kim, a najmanje s Petrom i proturječi mu: »Ako ti ne operem noge nećeš imati dijela sa mnom!«. Na te riječi Petar se predaje: »Gospodine, kad je tako onda ne samo noge nego i

¹² Usp. Mt 16, 13-23.

ruke i glavu«. ¹³ Zašto je prihvatio? Jer, nakon što je s Isusom proživio tri godine i bez prestanka uspoređivao ono što je Isus govorio i činio s potrebama svoga srca, morao je priznati, i onda kad nije shvaćao – ili još nije mogao shvatiti, da samo Isus ima riječi vječnoga života. »Ako odemo od tebe, kome da idemo?« Potpuno razumna privrženost Isusu bila je jača od sveg njegovog nerazumijevanja i njegove tvrde glave.

Stalni rad koji Giussani predlaže ne zahtijeva da imamo master Harvarda; on je za sve, za ljude kao Petar, kao ja i ti. Nije problem posebne „inteligencije“, ne uči se u knjigama, nije nešto komplicirano, nego stalna usporedba između prisutnosti i vlastitog srca, između prisutnosti i vlastitog nastojanja da se suočimo sa svakodnevnim izazovima, između Njegove i naše mjere. Što je za Petra bilo zanimljivije od te stalne usporedbe između njegova nastojanja i onoga što je vidio da čini Isus? Da je Petar svodio Isusa na vlastito tumačenje ili da mu je on okretao leđa svaki put kad se stvari nisu podudarale s njegovom slikom, bio bi izgubio najbolje. Tu se pokazuje što je presudno u metodi. U određenom kontekstu Giussani ističe da je «ozbiljni problem pokreta, najveći problem onih koji su odgovorni, da drže govore [...] ali ne primjenjuju ispravnu metodu«. I dodaje: »Izražavanje ideja u metodi zahtijeva nešto što, bojim se, ne postoji ni u onima koji su radili na prvom dijelu *Percorsa Škole zajednice*,¹⁴ [nešto što] ulazi u shvaćanje, strukturu razuma [...]: privrženost. To je najvažniji aspekt metode, bez privrženosti je nemoguće upoznati. [...] Spoznaja znači imati otvorene

¹³ Iv 13, 3-9.

¹⁴ Ovdje misli na Giussanijevo djelo *Religiozni smisao*.

oči, jer ako nas ne dira, stvarnost je prazna. Dojam koji stvarnost izaziva zove se privrženost, *affectus*. [...] Metoda je stoga povezana s riječi privrženost. Privrženost je konačno priznanje stvarnosti, to jest priznanje pokreta, jer izražava način na koji pokret odgovara na [...!] osnovne potrebe koje definiraju srce čovjeka i ostvaruje ih. Srce nije izvor osjećaja, ono je izvor cjelovitog razuma«. Giussani se potom pita: »Zašto taj otpor metodi?« Kako to, da čovjek nakon što je osjetio da Krist odgovara srcu, pruža takav otpor? Zašto se Petar opire? Jer »sloboda je poput bodeža koji prodira između spoznaje i *affectusa* i nastoji odvojiti *affectus* da bi veličala čistu spoznaju (racionalizam) ili čisti osjećaj (instiktivnost ili empirizam).¹⁵

Ako želimo slijediti metodu potrebno je poštovati zakon; ako ga ne poštujemo sloboda će pogriješiti: »Da potvrdimo sebe, treba potvrditi onog Drugog«. ¹⁶ Kad sretnemo nekoga u kome vidimo da je naše ja potpunije izraženo (kao što svjedoče neka navedena svjedočanstva), shvatimo da potvrditi drugoga ne znači odustati od razuma, već da je razum upravo tako potvrđen u cijelosti, jer potvrditi drugoga znači potvrditi sebe. Ali ako čovjek ne »radi redovito«, ako se stalno ne uspoređuje s prisutnošću koju je sreo, ne može razumjeti. Što bi bilo s Petrom da nije priznao Krista? Što bi iz nas bilo da nismo slijedili Giussanija?

¹⁵ »Vijeće Predsjedništva. 11 listopada 1994«, tekst sačuvan u Glavnom tajništvu CL, Milano. Usp. također L. Giussani, *L'autocoscienza del cosmo* (Samosvijest kozmosa), Bur, Milano 2000, str. 278-279.

¹⁶ »Vijeće Predsjedništva. 11 listopada 1994«, tekst sačuvan u Glavnom tajništvu CL, Milano.

»Jedino što od mene trebate naučiti jest kako se uči«,¹⁷ rekao je Giussani 1978. godine. Jesmo li spremni naučiti, prihvatiti stalni rad? Iskustvo će mi reći što mogu postići slijedeći vlastitu mjeru, umjesto da slijedim prisutnost za koju sam vidio da odgovara iščekivanju srca. Ako ne nadržem vlastitu mjeru, ne rastem, ne doširem onu ljudsku veličinu koja je iz Petra učinila protagonista, početak novog naroda. Sva Isusova briga bila je da oblikuje Petra, jer bez Petra ne bi ostalo ništa, baš ništa! Genijalnost don Giussanija bila je da poveže Petrovo »da« s rađanjem naroda. I mi možemo postati protagonisti kao Petar: dovoljno je da dopustimo Kristu da nas odgaja.

»Htio bih da bolje objasniš odgovor na pitanje koje ti je postavila djevojka koja je rekla: vidim da ta ljubav dolazi od moje mame, mog tate, mojih prijatelja, ali ne razumijem kako u jednom trenutku u igru ulazi Krist. Ljubav prema obitelji, dobro djece i unuka jesu ili nisu očitovanje Krista? I oni koji nisu kršćani vole jedni druge. Za mene je često Krist kao poštanska marka koju zalijepim ali ne drži«.

»Može li Krist postati blizak samo preko svjedoka? Ne postoji li tako rizik da ograničimo mogućnost događaja? Koja je vrijednost sakramenata, liturgije, objave preko Svetog pisma, osobne molitve da dođemo do sigurnosti vjere?«

¹⁷ L. Giussani navedeno od A. Savorana, *Vita di don Giussani*, Bur, Milano 2014, p. 565.

Kad mi neki mladi čovjek postavi prvo pitanje, odgovaram: »Kad uvečer legneš možeš li sa sigurnošću reći da te tvoja mama voli? Nisu potrebna velika razmatranja. Možeš li sve što je ona za tebe učinila objasniti drukčije osim kao znakove njezine ljubavi za tebe? Ili imaš osjećaj da ona sve čini zbog nekog interesa (na primjer, da ćeš se brinut za nju kad bude stara)? Reci mi, je li za tebe uvjerljivo neko drugo tumačenje znakova osim ljubavi prema tebi. Znakovi koje vidiš upućuju te na značenje koje ne vidiš, ljubav tvoje majke. Ali ono što ti vidiš su znakovi«. I dodajem: »Isto se događa s kršćanskim događajem. Riječ je o drugim znakovima, koje ne možeš usporediti s onima tvoje majke, ali dinamika je ista. Reci mi, možeš li ljudskost koju ti svjedoče neke osobe ograničiti na činjenicu da su dobre, simpatične, dobro odgojene, velikodušne – dovrši ti popis mogućih objašnjenja – ili te naprotiv upućuju na nešto što ne vidiš i ne znaš definirati, ali je implicirano u onome što vidiš«.

Bitno je prepoznati da u ovoj zajednici koju smo sreli postoji nešto drugo – ne mogu definirati što, ali postoji. Neki ljudski rezultati koje vidim, neki odjeci u ljudima koji u njoj dolaze do izražaja, upućuju na nešto što ne vidim, ali moram priznati da je tu. Kad bih ih isključio ne bi mogao objasniti iskustvo koje doživljavam. U toj zajednici, u osobama koje sam sreo postoji nešto što se ne da svesti ni na što drugo – u njima, ne izvan njih! Način na koji te osobe žive, s kojim se suočavaju sa životom i sa smrću nema drugog objašnjenja osim da upućuju na nešto tajanstveno što ne vidim; ako to poništim izbrisat ću porijeklo tog drukčijeg. To jest, u prijašnjem primjeru, izbrisat ću ljubav čije znakove vidim, i istovremeno ću znakovi-

ma oduzeti značenje. Ne mogu otkriti ljubav nikakvim aparatom, ne postoji algoritam kojim je mogu izračunati, ali to ne znači da ne postoji. Zamislimo mladu ženu koja ima djecu: kako im može svjedočiti ljubav osim znakovima? Kako je Isus mogao učenicima pokazati tko je osim znakovima? A mi, kako mi možemo doći do sigurnosti vjere osim preko znakova njegove prisutnosti sad, danas i ovdje, a ne samo preko uspomena prošlosti?

Bez nečega prisutnog – da odgovorim ukratko i na drugo pitanje – liturgija nam ne govori ništa. To vidimo u Evanđelju: kad je Isus prisutan, učenici razumiju riječi Biblije i sve ono što su proroci rekli. Krist otvara njihov pogled na razumijevanje Svetog pisma i proročanstava. Sigurno je liturgija polazna točka, ali istodobno naše srce mora neprestano biti otvoreno prema njoj, tako da kad čujemo da je Krist uskrsnuo ne ostanemo ravnodušni – kao što je Brunelli rekao u članku koji sam upravo citirao – kao što je slučaj s mnogima danas. Konačno, tajanstveno porijeklo naše vjere je događaj koji slavimo u liturgiji i koji stalno izaziva naš razum i našu slobodu. Sve što se u njoj događa mora naći svoje mjesto u našem srcu.

»Pokazao si nam kako dramatične okolnosti kao smrt, patnja, zlo, nesigurnost prkose nadi. Ali kako u svakodnevnim situacijama možemo održati nadu živom? Kako postupati kad nismo pogođeni nečim ekstremnim i dramatičnim?«

»Kako lako pustimo da nas grize savjest zbog počinjenih grešaka, tako da na kraju više ne vidimo Njegove

oči niti prepoznamo Njegovu prisutnost! To je sigurno najveći izazov mojoj nadi».

Odgovor na prvo pitanje je vrlo jednostavan: ili infarkt ili odgoj. Tako se često izražavam paradoksalnom slikom. Jedina alternativa ako ne želimo čekati da nas probude dramatične situacije, jest da imamo mjesto koje ne možemo ograničiti na sebe i koje nas odgaja da održavamo nadu živom. Kao što je Isus učinio s učenicima: nije ih uveo u nadu kroz dramatične okolnosti, nego kroz privlačnost svoje prisutnosti. Na isti način, Giussani nas nije uveo u stvarnost, u nadu, kroz dramatičnu okolnost, već jakom privlačnošću (koja se ne bi mogla svesti ni na što drugo) koja je pokrenula ono najdublje u nama kao što nikakve dramatične okolnosti ne bi mogle. Konačno, ne postoji alternativa tome da prihvatimo stalni odgoj, jer čak i kad nadvladamo neke dramatične okolnosti, lako se vratimo u staru rutinu. Rizik je, i kad je pandemija u pitanju, da ostavimo taj dramatični događaj iza nas kao da se ništa nije dogodilo. Da naš život nema mjesto koje nas stalno obnavlja izazivajući nas, bilo bi skoro nemoguće ne podleći praznini života bez smisla, gušeći se u svakodnevnoj rutini.

Isto se može reći za grižnju savjesti. Pred nekim tko tebe i mene pita, kao što je pitao Petra nakon što ga je zanijekao: »Ljubiš li me?«¹⁸, problem sigurno nije grižnja savjesti zbog naših gluposti. Petar ga je zanijekao, učinio je najveću grešku koju jedan čovjek može učiniti, i to pred svima (nešto posve drugo od grižnje savjesti zbog naših manjih i većih grešaka!). Upravo u

¹⁸ Usp. Iv 21,15.

tome je srž problema. Petar to svjedoči još prije njegova »da« Kristu. Učenici su isplovili loviti ribu i ništa nisu ulovili. S obale netko im vikne: »Zašto ne bacite mreže s druge strane lađe?« I uloviše nezamislivu količinu riba. Ivan, pronicljiv kakav je, uzvikne: »Gospodin je!« i Petar se odmah baci u vodu.¹⁹ Petrova privrženost Isusu bila je jača od njegove grižnje savjesti. Isus ga još nije pitao: »Ljubiš li me«, ali Petrova ljubav prema Isusu bila je tako duboko ukorijenjena u njemu da je ni trostruko nijekanje nije moglo iščupati. Samo to pobjeđuje grižnju savjesti: Prisutnost i ljubav koji su puno veći od nje. Kao što kaže Giussani govoreći o Petrovu »da«: potrebna je Prisutnost kojoj možemo reći „da“.

S vremenom postajemo toliko privrženi Kristu da bez obzira kakva da je greška koju smo počinili ili još možemo počinuti, ne možemo se više odvojiti od Njega.

¹⁹ Usp. Iv 21, 1-7.

KAZALO

UVOD	3
PRVO POGLAVLJE	
»GORE OD OVE KRIZE SAMO JE DRAMA DA JE NE ISKORISTIMO«	7
1. Sudar sa stvarnosti	7
2. Stavovi pred onim što se dogodilo	12
3. Kriterij prosuđivanja	20
4. Bijeg od sebe	26
DRUGO POGLAVLJE	
MI JESMO IŠČEKIVANJE	35
1. Neiskorjenjiva činjenica	36
2. Ljubav prema sebi	40
3. »O da razdereš nebesa i siđeš«	46
TREĆE POGLAVLJE	
NEPREDVIĐENI ŠOK	51
1.»Nepredviđeno je jedina nada. Kažu mi da je ludost to reći.«	52
2. Neki tvrde da se to nepredviđeno dogodilo	60
3. Kršćanski događaj se opire svakom skućivanju	64
4. Iskustvo i kriteriji srca	73
ČETVRTO POGLAVLJE	
CVIJET NADE	81
1. Potreba za sigurnošću	81
2. Sigurnost vjere je sjeme sigurnosti nade	102

PETO POGLAVLJE

PODRŠKA NADE **115**

1. Poteškoća puta 115
2. Prebivalište Svevišnjega 122
3. Mjesto nade 125
4. Kako prepoznati to mjesto? 132
5. Kako ono što vidiš u drugome može postati tvoje 138

ŠESTO POGLAVLJE

NADA NA KUŠNJI OKOLNOSTI **151**

1. Nada ne razočarava 151
2. Podržati nadu ljudi 168

DODATAK 179

Pitanja i odgovori **179**

U ovom djelu Julián Carron suočava se s pitanjem koje si u ovim nesigurnim vremenima mnogi postavljaju: »Ima li nade?« Sudar s poteškoćama stvarnosti iznio je na vidjelo naše najdublje ljudske potrebe. Također, i upravo u ovim dramatičnim vremenima, naše srce se ne zadovoljava djelomičnim odgovorima i sa svom čežnjom vapi za nečim što je doraslo tom izazovu.

»Nepredviđeno je jedina nada«, govorio je Montale. U povijesti je odjeknuo navještaj tog nepredviđenog koje je potreslo učenike kad su sreli Isusa. Od tog trenutka sjeme nade ušlo je u svijet i ukorjenjuje u nekim osobama; kad ih sretnemo one zapale i ožive naše srce. U sebi otkrivamo »čudnu pozitivnost« i smionost da se suprotstavimo zlu, patnji pa čak i smrti zahvaljujući sadašnjem iskustvu.

JULIÁN CARRÓN rođen je u Navaconceju (Španjolska). Zaređen za svećenika 1975. godine bio je profesor Svetoga pisma na Univerzitetu San Dámaso u Madridu. 2004. godine preselio se u Milano gdje ga je pozvao don Giussani da s njim podijeli odgovornost vodstva pokreta *Comunione e Liberazione*. Od 19 ožujka 2005. je predsjednik Bratstva. Istodobno je počeo predavati teologiju na Katoličkom univerzitetu *Sacro Cuore* u Milanu. 2015. je izdano njegovo djelo *La bellezza disarmata*, 2017. *Dov'è Dio* (izdano na hrvatskom »Gdje je Bog«), 2020. *Il brillio degli occhi* (na hrvatskom »Sjaj u očima«) i *Educazione, comunicazione di sé*.

Slika na naslovnici: Vincent van Gogh, *Jorgovan*, 1889.

Muzej Ermitage, Petrograd, Rusija.

© Foto Scala, Firenze